

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTÓRIE

POLITICKÉ A HOSPODÁRSKO-SOCIÁLNE POMERY
V ŠARIŠSKO-ZEMPLÍNSKEJ ŽUPE 1940-1944

Diplomová práca

Študijný program: história

Školiace pracovisko: Katedra histórie

Školiteľ: Mgr. Marek Tobolka, PhD.

Nitra 2011

Bc. Jana Klučárová

Čestné vyhlásenie

Vyhlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne, a že pri tvorbe som použila literatúru a pramene, ktoré uvádzam v zozname použitej literatúry a prameňov.

V Nitre 19.4. 2011

Podpis

Pod'akovanie

Ďakujem vedúcemu diplomovej práce, pánovi Mgr. Marekovi Tobolkovi, PhD. za odborné vedenie, cenné rady, pripomienky a pomoc pri vypracovaní diplomovej práce.

Abstrakt

KLUČÁROVÁ, Jana. Politické a hospodársko-sociálne pomery v Šarišsko-zemplínskej župe 1940-1944. [Diplomová práca], Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta: Katedra histórie. Školiteľ Mgr. Marek Tobolka, PhD., Nitra: Filozofická fakulta UKF, 2011. 83 s.

Vo svojej diplomovej práci Politické a hospodársko-sociálne pomery v Šarišsko-zemplínskej župe 1940-1944 som sa pokúsila vykresliť vznik Šarišsko-zemplínskej župy a jej administratívne členenie, kde som svoju pozornosť orientovala na genézu historického vývoja župy a jej geopolitické zvláštnosti. Okrem toho rozoberám aj demografické, hospodárske a sociálne pomery v nej. Navyše som sa vo svojej práci zamerala aj na príčiny a priebeh jej zániku. Hlavným cieľom mojej diplomovej práce bolo vykresliť nielen kľúčové politické dianie, ale aj každodenný život, ako komplex náboženských, politických, sociálnych a národnostných problémov. Význam mojej práce spočíva vo využití archívneho materiálu a dobovej tlače, ktoré najvernejšie zachycujú historické udalosti.

Kľúčové slová: Šarišsko-zemplínska župa, arizácia, HSLS, národnostné menšiny, evakuácia.

Abstract

KLUČÁROVÁ, Jana. The political-social and economical situation of Šariš-Zemplín country–district (1940-1944). [Diploma thesis], Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of Arts: Department of History. Advisor: Mgr. Marek Tobolka, PhD., Nitra: Faculty of Arts CPU, 2011. 83 p.

My diploma thesis The political-social and economical situation of Šariš - Zemplín country – district in years 1940-1944 is focused at first on arising of Šariš - Zemplín country – district and its administration formation, where I catered for genesis of the historical evolution of Šariš - Zemplín country – district and its geopolitical specialnesses. Apart from that, I write about its demographic, economic and social situation. Moreover, I turn my mind to the caution and the course of its fall. The main goal of my work is to describe not only the key politic events, but also everyday life as a complex of religious, political, social and ethnic problems. At last but not least, the meaning of my diploma thesis is in using of archival materials and period printing press, which illustrate the historical events the most faithfully.

Key words: Šariš - Zemplín country – district, aryanization, HSLS, national minorities, evacuation.

Obsah

Zoznam príloh.....	8
Úvod.....	9
1. Politická situácia v Slovenskom štáte 1939-1945.....	12
2. Genéza Šarišsko-zemplínskej župy.....	17
2.1 Historický vývoj územnej správy na území Slovenska.....	17
2.2 Vznik Šarišsko-zemplínskej župy.....	20
2.3 Rozsah, rozloha a geografická poloha župy.....	22
3. Administratívne členenie župy a systém jej správy.....	24
3.1 Zriadenie župného úradu.....	24
3.2 Okresné úrady.....	28
3.3 Obecné zastupiteľstvá.....	29
4. Demografické pomery.....	31
4.1 Národnostné pomery.....	32
4.2 Konfesionálne pomery.....	48
5. Hospodárske pomery.....	53
5.1 Priemysel v Šarišsko-zemplínskej župe.....	54
5.2 Poľnohospodárske pomery.....	57
5.3 Židovská arizácia.....	60
5.4 Finančné hospodárenie župy.....	64
6. Sociálne pomery.....	66
6.1 Zdravotníctvo župy.....	67
6.2 Kultúra a osвета.....	68
7. Zánik župy.....	71
Záver.....	77
Zoznam bibliografických odkazov.....	78
Prílohy.....	83

Zoznam príloh

Príloha č. 1 Mapa Slovenského štátu.

Príloha č. 2 Šarišsko-zemplínska župa. Mapa župy s príslušnými územiami odstúpenými Maďarsku.

Príloha č. 3 Prvý župan Šarišsko-zemplínskej župy Štefan Haššík.

Príloha č. 4 Rozloha, počet obyvateľov, vzrast a hustota obyvateľstva Slovenského štátu podľa okresov.

Príloha č.5 Národnostné menšiny v Šarišsko-zemplínskej župe.- štatistické údaje z roku 1940.

Príloha č. 6 Počet Rómov v Šarišsko-zemplínskej župe.

.Príloha č. 7 Vymedzenie pojmu Žid.

Príloha č. 8 Percentuálne konfesionálne rozdelenie obyvateľstva Šarišsko-zemplínskej župe.

Príloha č. 9 Prehľad schválenej finančnej podpory cirkevným organizáciám v Šarišsko-zemplínskej župe.

Príloha č. 10 Koncesná listina.

Príloha č. 11 Program arizačného kurzu v Prešove.

Príloha č. 12 Rozpočet Šarišsko-zemplínskej župy v rokoch 1940-1944.

Úvod

**Tí, ktorí si nepamätajú minulosť,
sú odsúdení k tomu, aby si ju zopakovali.**

George Santayana

Dejiny každého obdobia a každého regiónu sú plné bielych miest a otáznikov. Toto tvrdenie môžeme smelo aplikovať aj na veľkú časť regiónu východného Slovenska v čase existencie Slovenského štátu, ktorý bol v tom čase známy ako administratívna jednotka Šariško-zemplínska župa so sídlom v Prešove.

Vzhľadom nato, že existencia tejto župy spadá do tak búrlivého obdobia, akým je druhá II. svetová vojna, ktorá ju navyše determinuje aj dĺžkou jej samotnej existencie, je samotné jestvovanie župy úzko späté s vojnovými udalosťami. Z tohto dôvodu sa aj ja venujem aj širšej historickej platforme, slúžiacej ako základňa pre historické smerovanie župy.

Svoju pozornosť by som rada v prvom rade zamerala na vnútropolitické udalosti, ktoré viedli k jej vzniku, ale z časti aj zániku. Okrajovo by som sa však rada dotkla aj medzinárodných udalostí, ktoré ovplyvňovali jej každodenný život a rovnako spôsobili aj jej zánik. Medzi moje priority patrí opísať príčiny vzniku župy, jej rozsah, rozlohu a polohu, nižšie administratívne členenie a systém správy, ako aj reflexiu zmien vnútro politickej situácie v samotnom Slovenskom štáte. V neposlednom rade je mojím zámerom taktiež podať obraz národnostnej a náboženskej štruktúry obyvateľstva a opísať hospodárske a sociálne pomery. Navyše sa dotknem aj dodnes tak chýlostivej problematike, ako je proces arizácie. Výsledkom mojej práce by mal byť ucelený pohľad na Šariško-zemplínsku župu, ako jedného z najvyšších administratívnych jednotiek Slovenského štátu, obohatený o výpovednú hodnotu archívneho materiálu.

. Vo svojom výskume som sa riadila diachronickou metódou, moje skúmania sa uberali v smere historického vývoja. Primárnou metódou výskumu bola kritika prameňov, používala som taktiež induktívnu metódu pri zovšeobecňovaní konkrétnych javov. Pri skúmaní historických prameňov som použila diachrónny prístup, keďže som skúmala jeden jav v určitom období. Pri porovnávaní špecifických javov ako napríklad postavenie národnostných menšín a konfesionálnych skupín som použila komparatívnu

metódu. Pri rozbere korešpondencie medzi úradmi a občanmi som využila metódu sondy. Ako poslednú by som chcela ešte spomenúť štatistickú metódu, použitú pri interpretácií zhromaždených sociálnych javov.

Práca je rozčlenená na 7 kapitol. V prvej kapitole sa venujem opisu politickej situácie v Slovenskom štáte, aby som danú problematiku zachytila v širších súvislostiach. Následne opisujem genézu územnej správy regiónu a podávam jeho geografickú charakteristiku. V kapitole č.3 rozoberám administratívne členenie župy a systém jej správy, hierarchicky usporiadané smerom od župného úradu až po obecné zastupiteľstvá. V ďalších kapitolách svoju pozornosť obraciam na demografické pomery, kde sa sústreďujem na problematiku národnostných menšín a náboženských skupín, zároveň poukazujem na ich previazanosť, hospodárske pomery, ich prepojenie na vývoj politickej situácie, sociálne pomery, kde popisujem dianie v oblasti zdravotníctva, školstva, kultúry a osvetu. Práca končí kapitolou venovanou zániku župy, opisujúcou príchod frontu na územie župy, evakuáciu a následné zrušenie.

Chcela by som upriamiť pozornosť aj na môj ďalší zámer, v druhom pláne by som sa, pokiaľ to bude možné, pokúsila ilustrovať všeobecný vývoj v župe cez opis konkrétnych udalostí v okrese Stropkov, keďže je to moje rodné mesto.

Práca s archívnym materiálom a dobovou tlačou, čiže môj vlastný individuálny archívny výskum je najväčším prínosom mojej práce, ktorá by mohla prispieť k objasneniu ďalších bielych miest dejín Šarišsko-zemplínskej župy a v širšom kontexte aj dejín Slovenského štátu. Svoju prácu som v prvom rade založila na výskume, ktorý prebiehal predovšetkým v priestoroch Štátneho archívu v Prešove. Keďže je táto problematika ešte stále nie úplne spracovaná, mojím cieľom je využitím primárnych prameňov zrekonštruovať každodenný život tejto župy na pozadí udalostí druhej sv. vojny. Pri získavaní väčšiny informácií sa neopieram o sekundárne pramene, ktoré sú často krát poznačené aj postojmi svojho autora k danej problematike, ale sa snažím o kritickú interpretáciu dobových prameňov ako hlásení žandárskych staníc, o bezpečnostnej situácií v jednotlivých okresoch, udeľovaní živnostenských listov, rôznych zákonov a nariadení aplikovaných na území Šarišsko-zemplínskej župy alebo iných príbuzných informačných kanálov. Nápomocný mi bol aj virtuálny projekt Ústavu pamäti národa, hlavne množstvom zákonov, nariadení a iných dokumentov z čias Slovenského štátu.

V menšej miere sa vo svojej práci pridriavam aj sekundárnym prameňom. Špecialistom na toto obdobie regionálnych dejín je predovšetkým PeadDr. Martin

Pekár, PhD., preto som logicky niektoré informácie čerpala z jeho výskumov a následne ich porovnávala. Svoj výskum zameriava predovšetkým na národnostné menšiny a na administratívny a politický vývoj v župe. V otázke holokaustu som svoje zozbierané informácie porovnávala s výskumom vedeným Eduardom Nižňanským, Jánom Hlavinkom a Katarínou Hradskou.

Dôležitým zdrojom informácií boli rôzne zborníky a taktiež štatistické údaje vydané štátnym štatistickým úradom.

1. Politická situácia v Slovenskom štáte 1939-1945

Na formovaní Slovenského štátu sa podieľalo množstvo faktorov, či to už boli odozvy na politickú situáciu v Európe a vo svete alebo determinácia vlastnou minulosťou úzko prepojenou s katolicizmom, multietnicitou územia či diferenciaciou regiónov na základe stupňa ich hospodárskeho rozvoja.

Už samotný zrod Slovenského štátu bol kauzálne podmienený vývojom politickej situácie v Európe. Písal sa rok 1938 a Hitlerovmu snu o novej nemeckej ríši práve podliehalo Československo, ktoré mu muselo odstúpiť pohraničnú oblasť Sudety, obývanú nemeckou menšinou. To de facto viedlo k strate suverenity Československa. V tejto napätej situácii mala slovenská politická špička na výber dve možnosti, buď vyhlási Slovenský štát alebo bude územie Slovenska rozdelené medzi jeho susedov, Maďarsko a Poľsko.

29. septembra 1938 je prijatá Mníchovská dohoda a následne bola na Slovensku vyhlásená autonómia. Prvým vážnym problémom, s ktorým bola autonómna vláda konfrontovaná, boli územné nároky Poľska a Maďarska, vyplývajúce z uznesenia Mníchovskej konferencie.¹ Slovensko bolo nútené odstúpiť Poľsku časť severného Slovenska. Pre Maďarsko bola táto dohoda z 29. septembra 1938 veľkým sklamaním.² Maďarsko, ktoré snívало o obnove Veľkého Uhorska a ktoré požadovalo zobrať celého územia Slovenska sa muselo na zatiaľ uspokojiť s riešením otázky postavenia maďarskej menšiny v Československu. Túto otázku konštatoval dodatok mníchovskej dohody, ktorá sa mala vyriešiť do 3 mesiacov. To čo ponúkali stanovy dohody pre Maďarsko, maďarská vláda len z ťažkosťami prijala, no naďalej vyvíjala celé svoje úsilie v pokračovaní programu revízie hraníc. Od 9. do 13. októbra 1938 sa konali medzištátne rokovania ohľadne maďarských požiadaviek v Komárne. Ich požiadavky voči Československu boli neprijateľné a 13. októbra maďarská delegácia vyhlásila rozhovory za ukončené a obrátila sa na veľmoci z Mníchovskej dohody. Tie mali viesť rokovania ohľadom vytýčenia nových južných hraníc Slovenska.

Revizionistické snahy Maďarska boli korunované úspechom, 2. novembra 1938 vo Viedni sa konala arbitráž v Belvedérskom zámku, kde veľmoci Nemecka a Talianska priznali v prospech Maďarska časť južného Slovenska, pričom mu prisúdili 21%

¹ MANNOVÁ, Elena. Krátke dejiny Slovenska, Bratislava: Academic Electronis Press a Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2003, s. 281.

² PEKÁR, Martin. Región Šariša v čase medzi Mníchovom a 14. marcom 1939. In ŠVORC PETER (ed.). Veľká politika a malé regióny 1918 - 1939. Prešov: Universum, 2002, s. 220.

územia Slovenska a 854 tis. čiže 26% jeho obyvateľov (v tom 272 tis. Slovákov).³ Pri tomto novom delení území nezostalo naprázdno ani Poľsko. To si k svojmu územiu pričlenilo obce na Orave, Kysuciach a na Spiši. Avšak ani tieto ústupky nezaručovali Slovensku právo na existenciu, Hitler ju podmienil vyhlásením nezávislosti a rozbitím Československa. Zaručil sa ochraňovať Slovensko, ale iba v tom prípade ak bude samostatné.

14. marec 1939 bol dňom, kedy padlo rozhodnutie o osamostatnení Slovenska. Prezident Tiso sa na nátlak Hitlera rozhodol pre jednostranné vyhlásenie samostatnosti, snem odhlasoval vznik samostatného Slovenského štátu. Predseda snemu Martin Sokol skoncipoval a dal odhlasovať zákon o slovenskom štáte, ktorého § 1 znie: „*Slovenská krajina vyhlasuje sa za samostatný a nezávislý slovenský štát. Snem Slovenskej krajiny pretvára sa na zákonodarný snem slovenského štátu.*“⁴ Začala sa tak nová kapitola našich národných dejín.

Slovenský štát bol uznaný de facto 27 štátmi, no výnimku tvorilo USA. Formálna samostatnosť však bola iba vonkajšia, zdanlivá. V skutočnosti všetko, čo sa v Slovenskej republike dialo, bolo pod prísnu kontrolou Nemecka.⁵ Samostatnosť Slovenského štátu bola ohraničená ochranou zmluvou - Schutzvertrag, ktorá bola podpísaná 23. marca 1939. V nej sa Slovensko zaviazalo viesť zahraničnú politiku i armádu v zhode s Nemeckom a naopak, Nemecko v nej garantovalo ochraňovať integritu slovenského územia. Táto ochrana zóna sa nachádzala na západnom Slovensku, kde sa nachádzalo nemecké vojsko, spomínané pásmo bolo riadené nemeckou brannou mocou. Závislosť od Nemecka bola značná, keďže vo vojne sme bojovali po boku nacistického Nemecka, poskytovali sme slovenských vojakov v boji proti Poľsku a Sovietskemu zväzu. Slovensko sa stalo satelitom Nemecka.

Problémy s Maďarskom, ďalším satelitom Hitlerovho Nemecka, nepominuli ani po vyhlásení samostatnosti. Dňa 23. marca 1939 začali maďarské vojská z Podkarpatskej Rusi postupne okupovať územia východného Slovenska. Slovenská vláda žiadala o pomoc svojho garanta a odvolávala sa na ochrannú zmluvu s Nemeckom, lenže to nereagovalo, navyše už bolo vopred dohodnuté s Maďarskom o tomto vojnovom zákroku a potvrdilo mu ich zisky. Slovensko bolo prinútené uznať

³ VOLKO, Viliam - KIŠ, Miloslav. Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, 2007, s. 41.

⁴ LIPTÁK, Eubomír et. al. 14. marec 1938. Vznik slovenského štátu. In LIPTÁK, Eubomír (ed.). Dejiny Slovenska. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000, s. 243.

⁵ KOVÁČ, Dušan. Dejiny Slovenska, Bratislava: NLN, 2007, s. 218.

maďarské požiadavky a síce odstúpiť 1697 km² územia so 69 639 obyvateľmi. Tento konflikt vstúpil do histórie pod názvom Malá vojna.

Nato, ako Hitler vypovedal v septembri 1939 vojnu Poľsku, sa Slovensko ako nemecký spojenec podieľalo na ťaženiach svojho protektora, odmenou mu bolo opätovné získanie územia odstúpeného Poľsku v rokoch 1920 a 1938, vďaka výhodu tohto spoločenstva, sa zahraničná politika Slovenska ešte viacej primkla k Berlínu. Celá vojna trvala dva týždne a Slováci získali späť 770-štvorcových kilometrov územia na Kysuciach, Orave a Spiši a takmer 35 tisíc obyvateľov⁶.

Ďalším medzníkom bol 24. november 1940, kedy sa Slovensko stalo členom Paktu troch mocností. Tým sa paradoxne stalo Slovensko spojencom Maďarska a slovenská vláda upriamila svoju pozornosť na územia, ktoré boli pod správou našich južných susedov. Snažila sa vytvoriť pre Slovákov na území okupovanom Maďarskom znesiteľnejšie podmienky, predovšetkým však dosiahnuť revíziu Viedenskej arbitráže z novembra roku 1938⁷. Nacistické Nemecko odložilo riešenie slovensko-maďarských vzťahov až na obdobie, kedy skončí vojna.

Aj vo vojne proti ZSSR sa naplno prejavila koristnícka povaha zmýšľania slovenských politikov, ktorí mysleli predovšetkým na delenie vojnovnej koristi. Na základe takéhoto postoja voči ZSSR došlo Veľkou Britániou k uznaniu exilovej československej vlády v Londýne a zároveň k odvolaniu mníchovského diktátu v roku 1942. Následne došlo k anulovaniu všetkých územných zmien, vrátane autonómie.

Slovenský štát sa postupne dostal do izolácie zo strany západných mocností a jeho ďalší osud bol závislý od vývoja na fronte. Nemecké vojská boli na ústupe a situácia ich spojencov vrátane Slovenska bola povážlivá. Navyše od roku 1943 dochádza k požiadavkám Spojencov, aby Nemecko a jeho spojenci bezpodmienečne kapitulovali, čím sa pre Slovensko vylúčila akákoľvek možnosť uzavrieť separátny mier a povojnová existencia Slovenského štátu sa stávala utópiou.

Veľký zlom v dejinách Slovenska nastal vypuknutím Slovenského národného povstania (ďalej SNP). 29. augusta 1944 časť slovenského národa vyjadrila otvorene a so zbraňou v ruke nesúhlas s politikou ľudáckeho režimu a s jeho pronemeckou orientáciou. Vypuknutie povstania sa stalo pre Nemecko vážnou hrozbou, ktorú sa ihneď rozhodlo potlačiť. Na území Slovenska preberá moc do svojich rúk nemecká

⁶ HAJKO, Jozef. Nezrelá republika. Slovensko v rokoch 1939-1945, Bratislava: Slovart, 2009, s. 33.

⁷ MANNOVÁ, ref. 1, s. 285.

armáda a prestáva so Slovákami zaobchádzať ako so spojencami, namiesto toho sa na území pod svojou kontrolou začína správať ako okupant. Následky pre obyvateľstvo sú hrozivé, proti postupujúcej Červenej armáde sa začína presadzovať taktika spálenej zeme, továrne a výrobné zariadenia pre Nemecko strategicky významné sa demontujú a odvážajú do Nemecka a proti obyvateľstvu podporujúcemu povstalcov a partizánov sa podnikajú nemilosrdné odvetné útoky, v hraničných prípadoch zahrňujúce aj vypálenie obce alebo popravy civilistov. Z predstaviteľov Slovenského štátu sa stáli bábky v rukách nacistov.

Čo sa týka vnútropolitckej situácie, vládnuči ľudácky režim nebol názorovo jednotný. V rámci Hlinkovej slovenskej ľudovej strane (ďalej HSĽS) existovali dve názorové prúdy. Umiernený, prezentovaný Jozefom Tisom a radikálny, zosobnený Vojtechom Tukom. Spočiatku prevládal liberálnejší režim, ktorý si vytýčil ako cieľ vybudovať vlastný autoritatívny režim bez zásahov zvonku, nenásilnou, pomalou formou. Názorové nezhody medzi oboma táborami bolo možné poznať podľa vyjadrení v dennej tlači, kým Slováč bránil záujmy a šíril propagandu krídla vedeného Tisom, Gardista prezentoval názory radikálov.

V júli 1940 dochádza v Salzburgu k rokovaniam, na ktorých sa zúčastnili J. Tiso, V. Tuka a A. Mach spoločne s J. von Ribbentropom a A. Hitlerom. Celé stretnutie sa nieslo v znamení zasahovania Nemecka do vnútornej politiky Slovenského štátu, výsledkom čoho bola otvorená podpora radikálneho krídla. Výsledky rokovaní sa premietli aj do zloženia slovenskej vlády, F. Ďurčanský, ktorý nebol zástancom pronemeckého kurzu, rezignoval a do vlády sa dostali A. Mach ako minister vnútra a V. Tuka ako minister zahraničia. Slovensko sa nielenže zaviazalo prispôbiť hospodársku a sociálnu politiku nacistickému Nemecku, ale navyše prijať aj tzv. berátero, nemeckých poradcov.

Radikáli, zoskupení predovšetkým v Hlinkovej Garde (ďalej HG), postupne vystupňovali protižidovskú politiku a postarali sa o dôslednú fašizáciu verejného a spoločenského života. Výsledkom presadzovania ich postoja k židovskému obyvateľstvu boli stupňujúce a čoraz intenzívnejšie opatrenia namierené proti tejto menšine, ktoré vyvrcholili prijatím nemeckej ponuky Tukom a Machom, že Židia budú vyvezení na práce na východných územiach⁸. A tak 25. marca 1942 odchádza prvý transport do Poľska. Radikáli sa pri moci udržali až do leta roku 1942. Umiernené

⁸ LIPTÁK, Ľubomír et. al. Politický systém Slovenskej republiky. In LIPTÁK, Ľubomír (ed.). Slovenské dejiny. Martin : Matica Slovenská, 1993, s. 248.

krídlo postupne prevzalo terminológiu radikálov a dosiahlo odstránenie V. Tuku z vedenia HSĽS a rovnako aj jeho abdikáciu ako predsedu vlády. Úspechom bol aj prechod niektorých radikálnych politikov k umiernenému krídlu.

V septembri 1944 nastáva snáď najdôležitejšia zmena, moc preberajú nemecké okupačné úrady, s ktorými ochotne kolaboruje HG, avšak prezidentom je naďalej, aj napriek rekonštrukcii vlády, ponechaný J. Tiso, pretože religiózne slovenské obyvateľstvo prijímalo prezidenta zosobneného kňazom omnoho pozitívnejšie ako by mal byť na jeho mieste nejaký radikál. Stal sa zosobnením upadajúceho režimu.

Po celý čas svojej existencie si Slovenský štát zachoval zdanie demokracie, právne existoval pluralitný systém strán a štátne inštitúcie ako Snem Slovenskej republiky a Štátna rada. Aj napriek tomu to bol totalitný štát riadiaci sa heslom: „Jeden Boh, jeden národ, jedna organizovaná strana na Slovensku.“

2. Genéza Šarišsko-zemplínskej župy

Pre pochopenie významu, úlohy a funkcie župy je potrebné vysvetliť a objasniť historický vývoj územnosprávneho usporiadania na území Slovenského štátu. Takéto usporiadanie je determinované svojím historickým pozadím, rovnako ako aj geografickou polohou. Snahy o efektívnejšie riadenie krajiny sa na našom území objavujú už od čias stredoveku, už vtedy sa územie Veľkej Moravy a neskôr aj Uhorského kráľovstva delilo na menšie celky. Tieto postupne získavali na význame a samospráva sa tak stáva a môže slúžiť ako prostriedok del'by moci - popri klasickom delení na moc zákonodarnú, súdnu a výkonnú - je to tzv. štvrtá moc v štáte.⁹

2.1 Historický vývoj územnej správy na území Slovenska

Táto podkapitola pojednáva o dobovom členení územnosprávneho usporiadania a jej najstaršie záznamy spadajú do dôb Veľkomoravskej ríše v období rokov 833 až 907. Tento systém sa postupne stal najvýznamnejším pevne organizovaným štátnym útvarom v stredoeurópskom priestore.¹⁰ Spadalo tu územie nielen dnešného Slovenska, ale taktiež územia Rakúska, Nemecka, Čiech, časti Poľska a Panónie. Celý tento dobový systém bol založený na štruktúre hradísk, riadenými vladykami alebo županmi. Medzi významné centrá vtedajšej územnej správy patrili tieto miesta, ktoré sa nachádzali na dnešnom území Slovenska, Nitra, Devín, Zemplín, Bratislava či Pobeďím.

Po zániku Veľkomoravskej ríše a pri utváraní Uhorského kráľovstva roku 1000 celý systém územnosprávneho členenia ostal rovnaký ako bol v dobe Veľkej Moravy. Územie bolo rozdelené na komitáty resp. kráľovské župy, ktoré predstavovali organizačné jednotky pre správu kráľovského majetku. Moc v rukách mal župan, ktorého vymenoval panovník a neskôr túto funkciu vykonávali aj podžupani. V čase existencie Uhorského kráľovstva bolo na území Slovenska až 20 žúp, z toho 10 zasahovalo aj na územie dnešného Maďarska.

⁹ <http://www.miestnasamosprava.sk/?pg=47> (23. 2. 2011).

¹⁰ <http://beo.sk/historia/860-historicky-vyvoj-uzemnospravneho-usporiadania-na-uzemi-slovenska> (23. 2. 2011).

Po vzniku prvej Československej republiky (ďalej ČSR) v roku 1918 sa zmenil aj územnosprávny systém. Kým na Slovensku boli župy, v Čechách to boli miestodržiteľstvá resp. hajtmanstvá. Toto staré členenie platilo až do roku 1922. V roku 1920 bol v Národnom zhromaždení prijatý zákon č. 126 O zriadení župných a okresných úradov v ČSR – župný zákon, ktorý 1. januára 1923 začal platiť na Slovensku kde vznikli tzv. veľžupy, ktorých bolo 6 a súčasťou každej župy boli aj okresy. Tento systém sa začal s platnosťou župného zákona, ktorý bol zavedený iba na území Slovenska, v Čechách túto platnosť nenadobudol, keďže tam naďalej zotrvalo zemské resp. krajské zriadenie. Na čele tzv. veľžúp stáli veľžupani. Cieľom uvedenej reformy štátnej správy bolo odstránenie dualizmu a dvojkoľajnosť verejnej správy. Podstatou úpravy bolo založenie politických okresoch ako prvej odvolacej inštalácie a žúp ako druhej odvolacej inštalácie. Okresy boli rozčlenené do týchto šiestich žúp: Bratislavská, Nitrianska, Pohronská, Podtatranská, Považská a Košická.

14. júla 1927 prijalo Národné zhromaždenie Organizačný zákon č. 125, ktorý vstúpil do platnosti 1. júla 1928, kedy celé územie ČSR bolo rozdelené na krajiny a to tieto: Moravská, Slovenská, Česká, Sliezska, Podkarpatsko-ruská. V Bratislave začal sídliť krajský prezident i krajský výbor, no okresné výbory zostali. Toto usporiadanie platilo až do roku 1938. Mníchovská dohoda a Viedenská arbitráž ako aj následný vývoj udalostí toto zriadenie znefunkčnilo.

Slovenská vláda sa snažila zaviesť vlastnú koncepciu samosprávy, ktorá by na seba prebrala úlohy krajského zriadenia. To bolo napokon nahradené župným zriadením, ktoré bolo podľa rozhodnutia vlády uvedené dňa 1. januára 1940 do života a krajský úrad zaniká 31. decembra 1939.¹¹ Územná správa dostala podobu systému, ktorý v sebe skombinoval prvky verejnej správy a zároveň samosprávy. Občania dostali právo zúčastniť sa na správe štátu prostredníctvom orgánov stavovskej a územnej samosprávy. Deklarovanou úlohou samospráv bolo dbať aj na blaho a záujmy národnostných menšín. Snem vydal zákon č. 190/1939, ktorý sa týkal verejnej správy vnútornej. Miestna správa, podľa tohto zákona, bola budovaná v podriadenosti ministerstva vnútra na úrovni žúp a okresov. Bolo opätovne zavedené župné zriadenie.

Republika bola rozdelená na 6 žúp, ktoré z rôznych dôvodov nerešpektovali historickú kontinuitu, pretože sa nedržali nijakého predošlého prirodzeného delenia územia podľa špecifik regionálnej príslušnosti. Župy v podobe v akej existovali

¹¹ Slovák, 10. 11. 1939, s. 3, Slovenskí župani vymenovaní.

v časoch Uhorska a neskôr Rakúsko - Uhorska boli výsledkom vývoja prebiehajúceho po celé stáročia, pričom sa každý región formoval na základe prírodných podmienok a povaha svojho osídlenia. Odtrhnutie Slovenska od Uhorska nerešpektovalo hranice žúp a aj následné úpravy hraníc s Maďarskom narušili ich tak krehkú územnú celistvosť. Z tohto dôvodu ostalo na Slovensku množstvo oklieštených pozostatkov žúp a tento stav vyvolal potrebu po reorganizácii župného zriadenia, v dôsledku čoho vznikli župy, ktorým chýbalo akékoľvek historické pozadie.

Vznik žúp, ktoré nemali žiaden historický precedens, bol však za daných okolností pravdepodobne jediným možným východiskom z núdze. Menšie celky by len sotva bolo možné efektívne spravovať, udržať ich hospodársky a politicky - pod tlakom Maďarska a Poľska. Tomu, že sa jednalo o riešenie provízorne a nesystémové napovedá i fakt, že pôsobnosť župného úradu sa nie vždy kryla s pôsobnosťou policajného riaditeľstva¹².

Od januára 1940 platila dvojstupňová štátna správa, tj. župy a okresy. Boli to nasledovné župy:

- Bratislavská - sídlo Bratislava
- Nitrianska - sídlo Nitra
- Trenčianska - sídlo Trenčín
- Tatranská - sídlo Ružomberok
- Šarišsko-zemplínska - sídlo Prešov
- Pohronská – sídlo Banská Bystrica

V spomínaných sídelných mestách žúp dochádzalo ku konštituovaniu župných úradov, na čele ktorých stál župan. Županov menovala vláda, no boli podriadení ministrom vnútra. Boli to tzv. politickí nominanti, pochádzajúci z radov HSLS. V kompetencii župných úradov bola napr. doprava, kultúra, hospodárstvo, spoločenský život.

Predstaviteľmi verejnej správy boli okresné úrady, na čele ktorých stáli okresní náčelníci. Tí boli podriadení županovi a ministrom vnútra. Výnimku tu predstavovala ako jediná Bratislava, kde mestský notársky úrad plnil funkciu okresného úradu.

Po opätovnom obnovení ČSR v roku 1945 došlo k zániku týchto šiestich žúp a v období rokov 1945-1949 bolo územie Slovenska znovu členené na okresy.

¹²PEKÁR, Martin. Politický systém prvej SR so zreteľom na postavenie regiónu (Štruktúrna analýza s príkladom na šarišsko-zemplínskej župy). In. PEKÁR, Martin (ed.). Regionálne dejiny a dejiny regiónov. Prešov: Universum, 2004, s. 203.

2.2 Vznik Šarišsko-zemplínskej župy

Formovanie Slovenského štátu bolo od počiatku sprevádzané spormi so susedmi, v ktorých riešenia mali diplomatický, ale aj ozbrojený charakter. Cieľom týchto snáh bola revízia slovenských hraníc. K ich zmene naozaj došlo, pričom k tomuto razantnému kroku pristúpili v podstate všetky susedné štáty. Maďarska vláda sa snažila oklieštiť Slovensko, aby boli vytvorené podmienky obnovenia maďarskej hegemonie v tomto regióne pred I. svetovej vojny.

Od 9. do 13. októbra 1938 sa konali slovensko-maďarské rokovania v Komárne, kde naši južní susedia požadovali požiadavky nad etnický princíp. Žiadali odstúpenie tých území, na ktorých podľa sčítania ľudu z roku 1910 žilo maďarské obyvateľstvo. Československo na znak ochoty rokovať s Maďarskom, odstúpilo územie Slovenského nového mesta a Šahy. Nespokojnosť maďarskej delegácie sa preukázala ihneď po tomto kroku, keďže požadovali odstúpenie ďalších časti slovenského územia a to až po líniu Devín – Bratislava – Nitra – Tlmače – Levice – Lučenec – Rimavská Sobota – Jelšava – Rožňava – Košice – Trebišov – Pavlovce nad Uhom, čiže aj oblasti kde maďarské obyvateľstvo prevahu nemalo. Tiso maďarské požiadavky razantne odmietol, no bol si vedomý toho, že kvôli Mníchovskej dohode bude musieť urobiť isté ústupky. V protinávhrhu odmietol ísť až za rámec etnicity. Dôraz sa kládol na reciprocitu menšín, teda vyvážený počet Maďarov v Maďarsku a Slovákov na Slovensku.

Maďarska delegácia odmietla tento návrh, a preto sa vlády rozhodli, že ich územný spor rozhodnú veľmoci a 29. októbra 1938 požiadali Berlín a Rím, aby prebehla arbitráž a zaviazali sa, že rozhodnutie príjmu nech bude akékoľvek. Východu Slovenska sa dotkli predovšetkým ustanovenia Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938, kedy dožívajúce Česko-slovensko muselo odstúpiť v prospech Maďarska rozsiahle územia na južnej hranici vrátane Košíc.¹³ Tieto nové územné zmeny znamenali aj nutné zmeny v administratívnom usporiadaní Slovenska. Vytvorenie nových žúp bolo vyjadrením zámeru reprezentovať dané územie ako jednotný hospodársky celok. Aj za ich hlavné sídla boli vyberané mestá, ktoré už fungovali ako kultúrne či hospodárske strediská.

¹³ PEKÁR, Martin. Vývoj politických a správnych pomerov v Prešove v rokoch 1938 – 1945. In (bez ed.). *Annales historici Presovienses* 9. Prešov: Universum, 2010, s. 233.

Dovtedy metropola východu Košice, bola nahradená novou metropolou, Prešovom. Košická župa prestala existovať a na scénu prichádza nová župa a to Šariško-zemplínska župa (ďalej ŠZŽ).

Súčasťou ŠZŽ boli okresy: Prešov, Stropkov, Giraltovce, Medzilaborce, Vranov nad Topľou, Bardejov, Sabinov, Michalovce, Trebišov, Humenné. Osobitnou zložkou bola okresná expozitúra vo Vyšnom Svidníku, ktorá svoju činnosť vykonávala až do zriadenia okresu Vyšný Svidník v roku 1942. Veľký význam v župe mala možnosť formovať regióny aj po stránke etnografickej, pretože župy mali možnosť upravovať celoštátne nariadenia týkajúce sa hospodárskych, spoločenských a kultúrnych záležitostí, ktoré bezprostredne vplývali na život obyvateľstva. Vydávali napríklad regionálne stavebné a požiarne štatúty, limitácie cien výrobkov a služieb, povoľovali spolky, budovali a udržiavali cesty a podobne.¹⁴

Tento systém mal odštartovať v decembri 1939, ale ešte v novembri 1939 sa zišla ministerská rada, aby prehodnotila otázku prvých županov. Keďže títo ešte stále nebolí vybratí, viseli otázniky hlavne nad dátumom ich nástupu do tejto funkcie, preto ministerská rada vyslovila myšlienku: Je ešte otázne či ich úradovanie začne sa začiatkom decembra a či sa nebude uvažovať o tom, aby sa župné úrady zaviedli až od 1. januára, teda od začiatku nového roku.¹⁵

Podľa § 18 vláda vymenovala za župana Prešova poslanca Štefana Hašíka¹⁶. Patril do radov HSĽS, no neskôr sa stal ministrom národnej obrany. V októbri 1940 si vymenil miesto s nitrianskym županom Andrejom Dudášom, ktorý vo funkcii pôsobil až do obdobia evakuácie župného úradu do Ružomberka a ukončenia jeho činnosti 31. marca 1945.¹⁷

Z hľadiska rozlohy a rozsahu patrila táto župa medzi trojicu najväčších, ktoré sa rozprestierali na území Slovenska. Týmito štatistickými údajmi sa budem zaoberať v nasledujúcej podkapitole, podobne aj regiónmi, ktoré boli včlenené do ŠZŽ a ktoré predstavovali jeden mohutný komplex etnicity.

¹⁴ <http://www.uluv.sk/product/zupa-3594/> (23. 2. 2011).

¹⁵ Slovák, 8. 11. 1939, s. 2, Pred vymenovaním slovenských županov.

¹⁶ Slovák, ref. 11.

¹⁷ PEKÁR, ref. 12, s. 202.

2.3 Rozsah, rozloha a geografická poloha župy

ŠZŽ patrila z hľadiska rozlohy k tretej najväčšej župe na Slovensku. Jej rozloha činila plochu 7390 km² a jej samotné sídlo Prešov zaberá 3544 km². V čase svojho vzniku sa župa členila na 10 okresov a 1 expozitúru okresného úradu v Stropkove so sídlom vo Vyšnom Svidníku.¹⁸ Práve tu bol v roku 1942 zriadený ďalší okres, Vyšný Svidník. Navyše pod správu župného úradu patrilo 703 obcí a 113 notárskych obvodov. Tu sú zoradené okresy podľa svojej rozlohy:

Prešov - 1073km², Humenné - 851 km², Michalovce - 810 km², Bardejov - 805 km², Sabinov - 784 km², Trebišov - 693 km², Medzilaborce - 570 km², Vranov nad Topľou - 540 km², Giraltovce - 471 km², Vyšný Svidník - 411 km², Stropkov - 382 km².¹⁹

Severná a východná hranica župy bola tvorená zalesnenými horskými masívmi Nízkych Beskýd, do ktorých patria na Slovensku tieto krajinné celky, podieľajúce sa na formovaní štátnych hraníc: Busov, Ondavská vrchovina, Laborecká vrchovina a Beskydské predhorie.

Na severe spočiatku Slovenský štát hraničili s Poľskom, avšak po krátkej vojne s Nemeckom a Ruskom bolo samostatné Poľsko minulosťou a v prvých rokoch existencie prestalo zosobňovať pre mladý štát akúkoľvek hrozbu. Po jeho rozdelení (jeseň 1939) sa východným susedom župy stál Generálny gubernát, ovládaný Nemcami. Zároveň sa zabránim časti územia Poľska priblížila k územiu župy hranica so ZSSR.

Na východe (bývalá Podkarpatská Rus) a na juhu boli štátne hranice s Maďarskom. Južná hranica bola umelo vytvorená, najprv Trianonskou mierovou zmlouvou, neskôr nanovo redefinovaná Viedenskou arbitrážou a územnými stratami po Malej vojne. Táto časť hraníc bola pre Slovenský štát a tým pádom aj župu najproblematickejšia, delenie oblastí medzi Maďarsko a Slovensko nemalo žiaden racionálny základ, neriadilo sa ani etnickým princípom a nerešpektovalo ani majetkové pomery a vlastnícke vzťahy. Navyše samotná hranica nebola presne vymedzená, a preto sa stala príčinou napätia. Ešte v roku 1943 nebola práca delimitačnej komisie zavŕšená.²⁰ K vyjasneniu problematických bodov však ani nedošlo, pretože vývoj

¹⁸ Ministerstvo Vnútra Slovenskej republiky - Štátny archív v Prešove (ďalej ako MV SR - Štátny archív v Prešove), Šarišsko-zemplínska župa, 2117/42, Prez. Zápisnica o odovzdaní a prevzatí župného úradu.

¹⁹ Lexikón obcí Slovenskej republiky. Bratislava: Štátny štatistický úrad, 1942, s. 15.

²⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18., 450/43, Adm. Priebeh štátnej hranice.

medzinárodnej politickej situácie, predovšetkým obrat na východnom fronte, postavil pred vlády Slovenska a Maďarska oveľa dôležitejšie a závažnejšie problémy.

Len na západe nebola župa ohraničená štátnymi hranicami, jej susedom bola Tatranská župa.

ŠZŽ bola okrajovou župou Slovenského štátu, jej význam nespočíval v hospodárskom prínose pre štát, ale v jej geograficko-strategickej polohe. Bola najvýchodnejšou župou a ako taká bola ideálnou základňou pre vojenské manévrovanie smerom na východ. Samozrejme, to zo sebou prinášalo aj nebezpečenstvo narušenia štátnych hraníc a prenikaniu nežiaducich vplyvov a hlavne komunistickej ideológie. Z týchto dôvodov sa v spolupráci s Nemeckom začalo s budovaním cestnej infraštruktúry a so spevňovaním a skvalitňovaním už existujúcej cestnej siete. Navyše vhodná strategická poloha bola príčinou dislokácie veľkého počtu nielen príslušníkov Slovenskej armády, ale aj vojakov Wehrmachtu.

3. Administratívne členenie župy a systém jej správy

Podľa zákona č. 190/1939 Sl. z sa územie Slovenska od 1. januára 1940 administratívne rozčlenilo na 6 žúp a 59 okresov. Bol vytvorený nový systém miestnych, okresných a župných výborov, ku ktorým postupne pribudla sieť žandárskych staníc. V tejto kapitole by som rada predstavila nové administratívno-politické usporiadanie župy, systém zriadených a riadených výborov, v ktorých mali vedúce postavenie členovia najmocnejšej strany na Slovensku, HSĽS. Je za potrebné venovať sa tomuto systému správy v jednotlivých podkapitolách, aby bola objasnená a vysvetlená štruktúra fungovania župy. Netreba však zabúdať, že celé riadenie a systém aký bol vykonávaný v župe, bol ovplyvnený režimom vtedajšej doby.

3.1 Zriadenie župného úradu

Dňa 31. decembra 1939 zanikol krajský úrad, ktorého nahradili župné úrady. Opodstatnenosť tejto zmeny obhajovali novozvolení slovenskí župani v pronárodne orientovanom denníku Slováč. Tu je stanovisko prvého župana ŠZŽ Štefana Haššika. Je dôležité vytvoriť si aj vlastný názor, keďže správy v dobovej tlači boli ovplyvňované vtedajším režimom. Zo slov župana Šarišsko-zemplínskeho sa dozvedáme, že pozitívne hodnotil vznik župného zriadenia, keďže už len fakt, že táto župa sa nachádza na najodľahlejšom území a práve kvôli tomuto faktú tento kraj bol aj prevažne najviac politicko-strategický. Tento kraj sa vyznačoval predovšetkým veľkými etnickými ako konfesionálnymi faktormi a ako sa samotný župan vyjadruje na stránkach Slováka: „Križujú sa tu viaceré mocenské záujmy, spestrené etnickými a konfesionálnymi problémami, a bolo už na čase, aby do tohto prostredia bola postavená silná vládna autorita, ktorá bude úspešne regulovať vývoj národného a štátneho života“.²¹ Ako ciele svojej práce v župe si vymedzil nasledujúce body: priemyselné a poľnohospodárske dobudovanie kraja, výstavba cestnej infraštruktúry a železnice, pomoc severným horským okresom kde je bieda najväčšia, výstavba nemocníc, podpora školstva, odstránenie nezamestnanosti, pomoc Maticy Slovenskej pri jej osvetovej činnosti, boj s chorobami, predovšetkým s týfom a maláriou.

²¹ Slováč, 24. 12. 1939, s. 19, Vianočná anketa o župnom zriadení.

Strediskami žúp sa stali župné úrady. Pri župných úradoch sa zriadili aj župné zastupiteľstvá, ktoré svoju činnosť orientovali hlavne na dopravnú, kultúrnu, hospodársku či zdravotnú sféru. Okrem župných zastupiteľstiev sa zriadil aj župný výbor a župná komisia. Župné úrady boli menované ministrom vnútra a pod ich kompetenciu spadali okresné úrady. Pri každom okresnom úrade, podobne ako v župe vznikol okresný výbor. Na čele bol okresný náčelník, prezentovaný ako štátny úradník. Do rúk župných úradov prešla aj pôsobnosť ostatných úradov a celý tento systém bol riadený prednostom úradu teda županom alebo okresným úradníkom.

Župan stál teda na čele celého tohto nového zriadenia, ktorému riadil, celá organizácia sa sústredila v jeho rukách. Pod ním sa nachádzali župní úradníci, ktorí v jeho mene vykonávali všetky jeho nariadenia. Všetci župní úradníci pri vybavovaníach - ústnych, či písomných – sú vykonávateľmi jeho vôle, vystupujú v jeho mene, konajú podľa jeho príkazov.²² Do úradu sa presťahovali aj ostatné záležitosti, pretože práve tam bol lepší a expertnejší dohľad nad ich spracovaním. Do rúk župana sa sústreďuje moc dozorca nad obcami, schvaľovanie obecných rozpočtov, záverečných účtov i ostatných obecných vecí.²³

Predsedom župného výboru bol župan. Župný výbor bol tvorený 12 riadnymi členmi a rovnakým počtom náhradníkov, ktorých do úradu menoval samotný minister vnútra. Rozhodujúce slovo mal pri riadení župy župan, župný výbor mu bol vo veciach verejnej správy len vo funkcii poradného zboru. Ak sa vôľa župana nezhodovala s rozhodnutím jeho výboru, mohol podať župan proti nemu odvolanie. Právomoc novozriadených župných úradov bola obmedzená len na záležitosti hospodárskeho rázu. V snahe zefektívniť riadenie župy sa zriaďovali komisie pre správu župných ústavov, podnikov pre úseky župných ciest a iné.

Do agendy župných výborov spadali rôznorodé činnosti ako napríklad: presun právomocí bývalých obecných starostov na novovymenovaných vládnych komisárov, dodržiavanie cenových a zásobovacích zákonov, investičné práce na úseku oprav a výstavby, presun živnostenských oprávnení z rúk židov na árijských uchádzačov, elektrifikácia a telefonizácia obcí, poštátnenie lesných majetkov cudzincov a židov, pozemková reforma, vojnové škody a vyživovacie príspevky, výkup nehnuteľností.

²² Slovák, ref. 11, s. 3.

²³ Slovák, ref. 11, s. 3.

Taktiež sa pod správu župných výborov dostali vicinálne cesty, k októbru 1940 ich bolo 114 a ich celková dĺžka činila 1100 km. Preberanie týchto lokálnych komunikácií ako napríklad Okružle - Kučín, Giraltovece - Fijaš- Ruský Kručov, respektíve Tarnov – Gaboltov prebiehalo po etapách, na základe ich pripravenosti.²⁴

Prvým županom ŠZŽ bol Štefan Haššík. Do funkcie župana nastúpil 1.januára 1940 a jeho radcom v úrade bol Július Ličko. Na východe pôsobil až do októbra roku 1940, kedy ho vo funkcii župana ŠZŽ vystriedal župan nitriansky Andrej Dudáš. Archívne dokumenty nám poskytujú priebeh odovzdávania župného úradu novému županovi, prostredníctvom zápisnice zo dňa 8.-9. októbra 1940. Zástupca prezídia ministerstva vnútra hlavný radca Lukachich zahájil pokračovanie 8.októbra 1940 o 8 hod. predpoludním a oznámil prítomným, že odovzdávanie a preberanie a vedenie župného úradu bude sa diať tým spôsobom, že úrad odovzdávajúci župan Haššík odovzdáva novoustanovenému županovi Dr. Dudášovi tieto spisy, záznamy, predmety, ktoré on vybavoval, spravoval a opatroval, kým ohľadne ostatných administratívnych agend bude iba konštatované u jednotlivých referentov v akom stave sú.²⁵ Funkčné obdobie prvého župana tejto východoslovenskej župy trvalo krátko, no nastupujúci nový župan zostal vo svojom úrade až do 31. marca 1945, kedy bol župný úrad evakuovaný do Ružomberka a následne na to ukončená jeho činnosť.

Župný úrad ŠZŽ sídlil v Prešove a bol zložený z týchto oddelení.:

- a. stavebno-technické oddelenie: -činnosť tohto oddelenia bola natoľko rozsiahla, že zasahovala i do tatranskej župy. Súčasťou tohto oddelenia bola expozitúra, nachádzajúca sa v Michalovciach.
- b. učitárske
- c. veterinárske
- d. zdravotnícke
- e. lesné oddelenie
- f. priemyselno-technické oddelenie
- g. vodoprávno- technické oddelenie
- h. vodohospodárske- technické oddelenie

²⁴ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 226/40, Adm. Prevzatie vicinálnej cesty do správy ŽÚ Prešov.

²⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2117/42, Prez. Odovzdávanie župného úradu v Prešove, novému županovi.

i. hospodársko –technické oddelenie²⁶

Nachádzal v tzv. bývalom stoličnom dome, ktorý bol už v tom čase štátnou budovou. Sídlil tu aj so svojimi oddeleniami, no výnimku tvorili oddelenia vodoprávno-technické a vodohospodársko-technické. Tie sa nachádzali v mestskej budove, tzv. finančnom dome. Na čele týchto a ostatných oddelení župného úradu stáli členovia, najsilnejšej politickej strany na Slovensku, HSĽS. Menovanie členov a náhradníkov do župných výborov sa uskutočnilo 6. mája 1940, ktorých vymenoval sám minister vnútra. „Stalo sa tak na základe príslušných návrhov jednotlivých župných organizácií HSĽS a uznesenia predsedníctva HSĽS. Každý člen župného výboru dostane menovací dekrét, podpísaný ministrom vnútra.“²⁷ No ich menovanie do župných výborov predchádzalo istým podmienkam, ktoré ako štátni zamestnanci museli spĺňať. Boli to nasledovné:

- (1) Za člena (náhradníka) župného výboru môže byť ustanovený len ten kandidát, ktorý
- a) je slovenským štátnym občanom,
 - b) je organizovaným členom kandidujúcej politickej strany,
 - c) má aspoň 30 rokov,
 - d) má stále bydlisko v niektorej obci ležiacej na území župy aspoň jeden rok pred podaním menoslovu kandidátov do župného výboru.
- (2) Za člena župného výboru nemôže byť ustanovená osoba, ktorá
- a) bola právoplatným rozsudkom zbavená volebného práva,
 - b) upadla v konkurz ako i tá, na žiadosť ktorej sa vyrovnávacie pokračovanie prevádza, pokiaľ neboli tieto pokračovania skončené, alebo zastavené,
 - c) bola právoplatným súdnym rozhodnutím zbavená voľne nakladať so svojím majetkom,
 - d) bola právoplatným rozsudkom odsúdená pre zločin, alebo vôbec pre trestný čin, spáchaný zo ziskuchtivosti. Vyňaté sú politické delikty spáchané pred 14. marcom 1939.

²⁶ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref.18, 2117/42, Prez. Odovzdávanie župného úradu v Prešove, novému županovi.

²⁷ Slovák, 7. 5. 1940, s. 1. Vymenovanie členov a náhradníkov župných výborov.

(3) Členmi župného výboru nemôžu byť:

a) príslušníci brannej moci a žandárstva,

b) členovia Snemu, úradníci a zriadení župného alebo okresného úradu, župného ústavu, podniku alebo zariadenia a úradníci nadriadeného úradu.²⁸

3.2 Okresné úrady

Z dôvodu efektívnejšieho spravovania župy, sa rozdelilo jej územie na menšie samosprávne celky zvané okresy, čo je označenie menších administratívnych jednotiek, ktoré spravidla nasledujú priamo po obciach. V novembri 1938 existovalo na území Slovenska 79 okresov a 2 expozitúry. Dňa 2. novembra 1938 sa Slovensko podpísaním tzv. Prvej viedenskej arbitráže vzdalo v prospech Maďarska 21 okresov. Následne sa slovensko-maďarské hranice menili ešte raz, keď si po krátkej Malej vojne (22. -24. marca 1939) privlastnilo Maďarsko okres Sobrance. Zároveň sa vládnym nariadením č. 175/139 Sl. z. z dňa 18. júla 1938 zriadili nové okresy so sídlami v Dobšinej, Hnúšti a Lovinobani, pričom sa zrušil okres v Snine, ktorý bol nahradený expozitúrou.

Zriadením okresu vo Vyšnom Svidníku sa ukončil proces vymedzovania okresov a tento stav (60 okresov) pretrval až do konca existencie Slovenského štátu aj napriek snahe o presadenie ďalších okresov so sídlom v Lemešanoch²⁹ a v Lipanoch.³⁰ Rovnako neúspešné boli aj snahy o presun okresu z Trebišova do Sečoviec.³¹

31. decembra 1939 sa vládnym nariadením rušili všetky okresné samosprávy zriadené podľa zákona 125/1927 Sb.z. a ich majetok prešiel pod správu župy.³² Týmto nariadením sa skončilo obdobie, v ktorom boli okresy priamo podradené politickému centru v Bratislave. Právo na ich majetok tým získala príslušná župa. Od 1. januára 1940 sa stali zamestnanci týchto okresných úradov de facto zamestnancami žúp.

²⁸ http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0208_00.htm, (25.2.2011).

²⁹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2243/40, Prez. Žiadosť o zriadenie okresu so sídlom v Lemešanoch.

³⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2242/40, Prez. Žiadosť o zriadenie okresu so sídlom v Lipanoch.

³¹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2245/40, Prez. Žiadosť presun okresu z Trebišova do Sečoviec.

³² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 100/40, Prez. Rušenie okresných samospráv.

Územie ŠZŽ bolo pôvodne rozdelené na 10 okresov (Prešov, Bardejov, Giraltovce, Sabinov, Michalovce, Trebišov, Vranov nad Topľou, Stropkov, Humenné, Medzilaborce), navyše bol v júni 1942 ustanovený okres aj v sídle bývalej okresnej expositúry vo Vyšnom Svidníku. Na čele okresnej samosprávy stál okresný náčelník, ktorý za správu okresu zodpovedal priamo županovi. Musel dbať nielen o fungovanie okresu a zavádzanie vládnych nariadení do života, ale jeho úlohou bolo aj eliminovať v štátnom aparáte ľudí, ktorí boli z politických, rasových či náboženských dôvodov nespoľahliví. Z tohto dôvodu boli na post okresného náčelníka dosadzovaní županom ľudia, ktorí sa aktívne podieľali v straníckej štruktúre HSĽS. Len takýto ľudia mohli byť garanciou vernosti a oddanosti zvereného regiónu ideológii Slovenského štátu.

3.3 Obecné zastupiteľstvá

Na najnižšej priečke hierarchii štátnej správy, čiže teoreticky najbližšie k občanovi stáli obecné zastupiteľstvá, ktoré riadili život v obci. Na čele obce stál starosta a členovia zastupiteľského zboru. Títo ľudia však boli vo svojich funkciách často krát dosadení ešte pred rokom 1938 a preto logicky to z ich lojalitou k ľudáckemu režimu nebolo vždy všetko v poriadku. Tento fakt sa snažilo využiť vedenie HG, ktoré sa systematicky snažilo o výmenu nespoľahlivých obecných zastupiteľstiev, ním delegovaným vládny komisárom. Ako najčastejšie argumenty proti starému vedeniu obce boli používané obvinenia typu, že starosta a členovia samosprávnych zborov sú židia, že sú ľahostajní k vedeniu obce či sú bývalými prívržencami iných politických strán alebo nestraníkmi, ako tomu bolo napríklad pri rozpúšťaní obecného zastupiteľstva obce Šarbov v stropkovskom okrese.³³ V žiadosti o rozpustenie obecného zastupiteľstva v Bystrom je priamo ako prvoradý dôvod uvedený fakt, že vedenie obce je v rukách nečlenov HSĽS, ktoré cieľ a snahu HSĽS nepodporuje, a preto ani nemôžu byť zárukou vedenia obce v duchu Hlinku.³⁴ Podľa takejto schémy dochádzalo k postupnému preberaniu politickej moci v obciach vládny komisármi. Celý proces bol ukončený 1. decembra 1942, k tomuto dátumu boli všetky obecné zastupiteľstvá

³³ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 21087/40, Adm. Žiadosť o rozpustenie obecného zastupiteľstva Šarbov.

³⁴ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 1901/41, Adm. Žiadosť o rozpustenie miestneho zastupiteľstva v Bystrom.

v ŠZŽ, často krát aj napriek nesúhlasu a intervencie miestneho obyvateľstva, nahradené vládny komisárom splnomocneným riadením obce³⁵. Tento spôsob riešenia situácie sa však ukázal byť málo prospešný. Sústreďenie právomocí v rukách vládneho komisára mal za následok pasivitu a nezáujem o politické dianie u väčšiny obyvateľstva, pretože na miesta v spoločnosti vážených a uznávaných starostov sa dostávali karieristi z radov HSEŠ. Reakciou na takýto vývin udalostí bol zákon č. 171 Sl. z O zmenách v samospráve obcí z 22. decembra 1943, podľa ktorého prešla samospráva obcí a miest do rúk obecných výborov a starostov. Tieto výbory boli šesťčlenné, pričom každý člen mal svojho náhradníka. Menovanie a odvolávanie týchto úradníkov bolo v sídle okresných úradov v právomocí župana, v ostatných obciach privilegiom okresného náčelníka. Obecný výbor mal podľa zákona mandát na päť rokov.

³⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 22171/42, Adm. Rušenie obecných zastupiteľstiev.

4. Demografické pomery

Vychádzajúc z údajov štátneho štatistického úradu z roku 1940 bolo v župe 74 479 domov, pričom v samotnom Prešove ich bolo 20 165, v Bardejove 16 350 a v Michalovciach 12 358. Vtedajšia populácia župy činila 440 372 obyvateľov.³⁶

Podľa tohto istého zdroja z roku 1940 činila hustota osídlenia ŠZŽ 59,59 obyvateľa na km². Táto hodnota bola viac ako dvojnásobne nižšia než hustota osídlenia Bratislavskej župy (124,3 obyvateľa na km²), avšak o niečo vyššia ako hustota osídlenia v Podtatranskej a Pohronskej župe (50,23 respektíve 51,66 obyvateľa na km²).³⁷

Hustotu osídlenia ŠZŽ determinovali jej prírodné podmienky, kým nízinná časť vykazovala vyššiu denzitu osídlenia (Prešov - 80,3; Michalovce - 80,2; Trebišov - 67,0 obyvateľa na km²), severná hornatá a zalesnená časť bola redšie obývaná (Medzilaborce - 39,7; Vyšný Svidník - 41,4; Stropkov - 45,4 obyvateľa na km²).³⁸

Podobne sa situácia vyvíjala aj čo sa týka počtu obyvateľov v jednotlivých okresoch. Kým najľudnatejšie boli južné okresy Prešov, Michalovce a Trebišov, okresy v severnej časti župy, ako napríklad Vyšný Svidník, Stropkov a Medzilaborce sa vyznačovali najnižším počtom obyvateľov.

Porovnaním štatistik z rokov 1910, 1930 a 1940 je zrejme, že aj v tomto, jedným z najzaostalejších regiónov Slovenska, dochádza k prudkému nárastu počtu obyvateľstva, aj napriek tomu, že sa predovšetkým v severných okresoch naďalej rozmáhala vysťahovalectvo. Oproti roku 1910 vzrástol počet obyvateľov župy o 25,41% a oproti roku 1930 o 11,84%.³⁹ Oproti roku 1910 zaznamenali najvyšší prírastok obyvateľstva okresy Vranov nad Topľou, Stropkov a Prešov (nad 30%) a najnižší Bardejov, Vyšný Svidník a Michalovce (pod 20%).⁴⁰

³⁶ Lexikón obcí Slovenskej republiky, ref. 19, s. 12.

³⁷ Pozri prílohu č. 4.

³⁸ Pozri prílohu č. 4.

³⁹ Pozri prílohu č. 4.

⁴⁰ Pozri prílohu č. 4.

4.1 Národnostné pomery

Slovenský štát, podobne ako predtým ČSR, bol štátom, v ktorom žilo okrem slovenského národa, aj množstvo iných národností, niektoré z nich (maďarská a nemecká) mali možnosť, aj keď skôr hypotetickú, participovať na formovaní Slovenského štátu prostredníctvom národných politických strán.⁴¹

Štátotvorným národom boli Slováci, na území župy ich žilo 340 866, čo bolo približne 77,4% z celkového počtu obyvateľstva. Na území ŠZŽ tvorili Slováci majoritu v deviatich z jedenástich okresov. Miesto v štátnej správe bolo vyhradené predovšetkým im. Ostatným národnostiam boli pri prijímaní do štátnych služieb kladené prekážky vo forme kvót, vychádzajúcich z ich percentuálneho zastúpenia v rámci celkového obyvateľstva Slovenska. Napríklad, ak nemecká menšina na Slovensku tvorila 4,84%, mohlo byť z celkového počtu 100 úradníkov maximálne 5 Nemcov.⁴² Aj z tohto dôvodu sa poniektorí príslušníci národnostných menšín snažili o zmenu svojej národnosti, aby obišli tento cenzus.⁴³

Zvýhodnené postavenie Slovákov oproti iným národnostiam vychádzalo aj z faktu, že politický život na Slovensku bol postavený na etnickom princípe. HSĽS sa konštituovala ako strana, ktorej úlohou bolo integrovať do svojich radov celú slovenskú pospolitosť. Keďže si uzurpovala právo na riadenie štátu, ako politická sila, ktorá tento štát vytvorila, bola pri výbere do štátnych úradov uprednostňovaná jej nomenklatúra. Vychádzajúc z tejto požiadavky, boli pri selekcii štátnych úradníkov a pri preverovaní zamestnancov pôsobiacich v štátnej službe zohľadňované politické názory, pričom sa zisťovala nielen momentálna politická príslušnosť, ale rovnako aj politická minulosť a zároveň aj miera politickej angažovanosti v HSĽS.⁴⁴ Príslušnosť HG či Hlinkovej Mládeži (ďalej HM) bola pre štátneho zamestnanca veľkým plusom, čo sa v najväčšej miere prejavilo v obecnom zastupiteľstve, kde sa práve nominanti HSĽS podieľali na ich postupnom zániku a nahradení inštitútom vládneho komisára, samozrejme kandidáta z radov HSĽS.

⁴¹Pozri prílohu č. 5.

⁴²<http://www.pramen.info/c/1424/slovensko-1918-1945---cast-iv---ustavny-system--antisemitizmus-a-riesenie-zidovskej-otazky.htm> (12. 3. 2011).

⁴³ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 14286/44 Adm. Žiadosť Dionýza Alexyho o zmene národnosti z nemeckej na slovenskú.

⁴⁴ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2853/42 Prez. Osvedčenie zamestnancov.

Propaganda Slovenského štátu zašla v snahe o poslovenčovanie až tak ďaleko, že nabádala svojich občanov k zmene svojich neslovenských znejúcich mien na slovenské, zákonná úprava bola namierená predovšetkým na mená maďarského pôvodu. Akcia však nemala masovejšiu odozvu a došlo len k malému počtu takýchto zmien. Ako ilustráciu môžem uviesť príklad Bartolomeja Tótha z Čemerného, okres Vranov nad Topľou, ktorý si dal zmeniť priezvisko na Tatranský.⁴⁵

Jedným z radikálnych opatrení, ktorý stanovila vláda Slovenskej republiky boli aj zákazy slovenským zamestnancov stýkať sa so Židmi a brať si za ženy Židovky, v prípade ak by sa tak stalo, prišli by o zamestnanie v štátnej správe. Do verejného života vstupovali aj uznesenia, ktoré sa týkali priateľenia sa štátnych úradníkov so Židmi, ktorí boli podrobení výsluchu, pričom sa museli preukázať svojim majetkovými pomermi pred rokom 1938 a súčasnými, ktorým Židom vybavili v prospech ich záujmu niečo pozitívne, veci, ktoré zadržali či nevybavili v prospech Židov, či je vládnym dôverníkom alebo členom podniku či továrne a ktorí z nich vyhľadával ich prítomnosť či zdieľal s nimi svoj život.⁴⁶

Druhou najpočetnejšou národnostnou skupinou boli Rusíni. Podľa sčítania z roku 1940 ich bolo 50 853 čiže 11,55% z celkového počtu obyvateľstva. Aj keď boli početne zastúpení v každom jednom okrese župy a centrom ich kultúrneho a politického života bol Prešov, oblasťou s ich najvyššou koncentráciou bolo severovýchodne Slovensko, v rámci ŠZŽ to boli okresy Medzilaborce (18 125 obyvateľov) a neskôr zriadený Vyšný Svidník (9766 obyvateľov). Avšak na rozdiel od Maďarov a Nemcov neboli organizovaní vo vlastnej politickej strane. Župan Haššík sa k ich snahám o akékoľvek politické akcie staval negatívne a pokus o založenie vlastnej Ruskej strany a Ruskej Gardy potlačil hneď v zárodku, pričom jedného z osnovateľov, Vasiľa Karamana dal zatknúť.⁴⁷

Cieľom predstaviteľov štátnej moci v župe nebolo rozvíjať podmienky pre ich kultúrny a politický rozvoj, ale naopak, prejavovala sa tendencia o ich premyslené poslovenčovanie a oberanie o národné identity. Slovom Štefana Haššíka: „Treba sústavne pokračovať v poslovenčovaní kraja. Je štátnym a národným záujmom, aby ma vláda všemožne podporovala v mojich predsavzatiach, lebo pomery bude treba v

⁴⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 511/1941, Adm. Žiadosť o zmenu priezviska.

⁴⁶ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 27738/Ia-1940, ŠB. Priateľenie sa štátnych zamestnancov so Židmi.

⁴⁷ PEKÁR, Martin. Východné Slovensko 1939 – 1945, Prešov: Universum, 2007, s. 83.

mnohých odvetviach bezohľadne prebudovať, najmä po stránke personálnej.⁴⁸ Takýto postoj vyvolal u rusínskeho obyvateľstva negatívne reakcie, ktoré sa prejavili napríklad už v januári roku 1939, keď sa v Medzilaborciach uskutočnila letáková akcia s cieľom presvedčiť miestnych obyvateľov o nutnosti pripojenia tejto, Rusínmi obývanej oblasti, k autonómnej Podkarpatskej Rusi. Územie obývané Rusínmi je tu nazvané ako Prešovská Rus.⁴⁹

Aj napriek svojej početnosti mala rusínska menšina veľký problém s národným uvedomením svojich príslušníkov, bolo to z tohto dôvodu, že až na málopočetnú vrstvu duchovných a inteligencie drvivú väčšinu Rusínov tvorili prostí ľudia, venujúci sa predovšetkým roľníctvu, žijúci prevažne v najzaostalejších častiach regiónu, ktorých prvoradým cieľom nebolo angažovanie sa vo veciach politických, ale snaha zabezpečiť pre svoje početné rodiny základné životné potreby.

Často krát sa stávalo, že sa v predošlých sčítaniach ľudu hlásili Rusíni k národnosti slovenskej, takže aj obec, v ktorej mali početnú prevahu bola v štatistikách vedená, ako obec s dominantným slovenským elementom. Práve tieto štatistiky slúžili ako zámienka na zásah proti národne uvedomelej inteligencii, ktorá sa snažila o vzbudenie rusínskeho národného povedomia, ako ilustráciu môžeme uviesť príklad z Kapišovej, kde došlo k vymeneniu učiteľov rusínskej národnosti za učiteľov slovenskej národnosti, z dôvodu, že sa k slovenskej národnosti hlásili takmer $\frac{3}{4}$ obyvateľstva a $\frac{1}{4}$ k slovenskej, hoci podľa konfesionalnej príslušnosti to bolo presne naopak.⁵⁰

Ďalšou etnickou skupinou obývajúcou územie ŠZŽ boli Maďari. Podľa sčítania ľudu z roku 1940 ich bolo 3725 a tvorili jednu z početnejších národnostných menšín. Prítomnosť Maďarov na východe štátu bola historicky determinovaná. Narušenie slovensko-maďarských vzťahov sa ešte väčšmi prehĺbilo po Viedenskej arbitráži a vyvrcholilo Malou vojnou.

Početná skupina Maďarov sa sústreďovala v okolí centra župy, Prešova, no ich najväčšiu koncentráciu môžeme badať predovšetkým v južných okresoch župy a to najmä v okrese Trebišov a Michalovce. Napriek tomu, že tu celkovo predstavovali ani nie 1% obyvateľstva župy, boli veľmi aktívni a ich činnosť sa z objektívnych dôvodov

⁴⁸ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 95/18-1940 ŠB. Štefan Haššík o smerovaní ŠZŽ.

⁴⁹ <http://www.upn.gov.sk/data/publikacie/pamat-naroda/pamat-naroda-03-2008.pdf> (28.3.2011).

⁵⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2929/1940, Prez. Žiadosť o premenu školu v Kapišovej na školu slovenskú.

tešila mimoriadnej pozornosti úradov i verejnosti.⁵¹ V severných okresoch, bola prítomnosť tejto minority očividne nižšia, teda ich aktivizácia nebola natoľko aktívna ako v iných okresoch, a preto sa pridružili k aktivitám Deutche Partei.

Z politického aspektu na Slovensku pôsobili dve strany národnostných menšín. Prvou z nich bola Maďarska strana na Slovensku (ďalej len MSS), ktorá vzišla z vládneho nariadenia zo dňa 15. mája 1940 čís.120 Sl. z. Zlúčila sa so Spojenou krajinou kresťansko-sociálnou stranou a do politického života bola uvedená ako strana Maďarskej národnostnej skupiny – Magyar Párt, kde na jej čele bol János Esterházy.⁵² Mnoho Maďarov pôsobilo predovšetkým v miestnych (obvodových) organizáciách župy, no súhlas k jej založeniu dával župan v tom prípade, ak ich bolo viac ako 5% z celkového počtu miestneho obyvateľstva, tam kde takýto počet dosiahnutý nebol, povolenie vydával minister vnútra. Subjektmi tejto miestnej organizácie boli: miestny výbor, valné zhromaždenie a predseda s miestnym tajomníkom. Podľa § 95 Slovenskej ústavy mali mať národnostné menšiny na Slovensku toľko práv, ako majú Slováci v materskej krajine. Tento recipročný zákon mal za úlohu uľahčiť život Slovákov na území Maďarska.

Táto strana vyvíjala svoju aktivitu predovšetkým smerom k zmene slovenských hraníc a pričlenenie východného Slovenska k Maďarsku, no zdrojmi konfliktov sa stali aj permanentné spory medzi Slovenskou a Maďarskou vládou, hlavne z kultúrneho hľadiska, ako napríklad, zakladanie menšinových kultúrnych spolkov, novín či škôl. Vládne orgány sa živo zaujímali o život a dianie v tejto etnickej skupine. Jedným z opatrení, ktoré pomáhalo mapovať ich aktivity, bol aj kompletný súpis maďarských spolkov, vydaný dňa 4. januára 1940, ktorý obsahoval názov spolku, jeho sídlo, reč, akou sa v spolku dorozumievalo, úrad, ktorý schválil jeho stanovy a následne dátum a číslo schválenia stanov. Najvýznamnejšie spolky pôsobili v Prešove a v Michalovciach.

V okrese Prešov pôsobili tieto:

- Prvá prešovská chudobné deti ošacujúca spoločnosť, spolková reč maďarská a v posledných rokoch, keďže prijal za svojich členov aj Slovákov aj slovenská. Išlo o charitatívny, humanitný spolok, ktorý sa nezaoberal politikou.

⁵¹ PEKÁR, Martin. Politické aktivity Maďarskej menšiny na východnom Slovensku v rokoch 1939 - 1944 v zrkadle župnej agendy. In PEKÁR, Martin (ed.). Ročenka katedry dejín FHPV PU. Prešov: Universum, 2003, s. 130.

⁵² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 21-3623/42 Adm. Založenie Maďarskej strany.

- Prešovský evanielicko-diakonický ženský spolok, kde bola spolkovou rečou reč maďarská. Išlo o dobročinný a nábožensky zameraný spolok.
- Prešovský spoločenský spolok Casino so sídlom v Prešove a spolkovou rečou maďarskou, slovenskou a nemeckou. V skutočnosti však prevládala iba maďarská reč, keďže v spolku sa zhromažďovali predovšetkým známi prešovskí Maďari, najmä maďarská inteligencia a maďarskí Židia. Spolok mal spoločensko-zábavný charakter.⁵³

V okrese Michalovce svoju činnosť rozvíjali tieto spolky, s prevládajúcim maďarským elementom:

- Kresťanský ženský spolok v Michalovciach
- Michalovský katolícky spolok remeselníckej mládeže
- Sionistický spolok kultúrny „Achad Haam“
- Židovský ženský spolok „Wizo“

Oficiálne bola ako dorozumievací jazyk v týchto spolkoch uvádzaná slovenčina.⁵⁴

Kvôli odôvodneným podozreniam z protištátnej činnosti, boli proti maďarskej menšine prijímané rôzne policajné opatrenia, od zastrašovania až po zisťovanie odberateľov maďarských časopisov. Hlásenie o maďarských aktivitách podávali úrady županovi, od začiatku roka 1939 začalo svoju činnosť v Prešove policajné riaditeľstvo, ktoré okrem iného malo na starosti aj riešenie práve národnostného problému. Ako jeden z problémov sa javilo aj príslušnosť štátnych zamestnancov župy k maďarskej menšine, ich pôsobenie na úradoch bolo vyhodnotené ako vysoké bezpečnostné riziko pre štát. Ako príklad uvediem prešetrovanie Ing. Niederlanda a jeho rodiny, ktorý sa hlásil síce k nemeckej príslušnosti a jeho žena k rusínskej príslušnosti, no v jeho domácnosti sa výlučne hovorilo a zmýšľalo po maďarsky.⁵⁵

Po úspešnom vojenskom ťažení v Juhoslávií v roku 1941 maďarskou armádou sa zvýšilo sebavedomie maďarskej menšiny, ktorá začala otvorene uvažovať o opätovnom pripojení Slovenska k Maďarsku, čím znovu narástlo napätie medzi oboma krajinami. Na území ŠZŽ dochádzalo mnohokrát k vyvolávaniu rôznych promaďarských hesiel, ktorých cieľom bolo získavanie ústupkov ako v jazykovej tak

⁵³ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 301/1940 Prez. Zoznamy maďarských spolkov.

⁵⁴ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 301/1940 Prez. Zoznamy maďarských spolkov.

⁵⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 687/1941 Prez. Maďarčenie štátnych úradníkov.

i v konfesionalnej stránke.⁵⁶ Konfesionalnou problematikou sa budem podrobnejšie zaoberať v kapitole 4.2.

Pôsobenie maďarskej menšiny na území ŠZŽ vyvolávalo čoraz viac nervozity na strane Slovákov. Ich aktivity spočívali v zakladaní obecných škôl, zhromažďovaní sa na rôznych podujatiach, prezentovaných ako kultúrne, organizovaní rôznych prednášok. Všetky tieto činnosti zaznamenávali úrady, detailne skúmajúc verejný a politický život ich organizátorov, početnosť ich zastúpenia v štátnych úradoch rovnako aj ich spolky a podniky a porovnávali ich so Slovákami. Výsledkom tohto celého procesu bolo zistenie, že sociálna štruktúra a majetkové pomery maďarskej menšiny nezodpovedali priemeru medzi Slovákami ani štandardu v ŠZŽ.⁵⁷ Maďari sa mali podľa týchto zistení na Slovensku lepšie ako priemerný Slovák.

V prípade osôb, ktoré boli obvinené z protištátnej činnosti alebo ich činnosť nebola pre štát prospešná, mohlo dôjsť k výsledku, že dotyčnej osobe bol zakázaný pobyt na území Slovenského štátu. Na území ŠZŽ, boli aj takí príslušníci maďarskej národnosti, ktorým nebolo priznané slovenské štátne občianstvo, keďže nespĺňali podmienky pre jeho udelenie. Proti takýmto individuám bolo možné zasiahnuť nielen politickou intervenciou, ale taktiež siahnuť na ich existenčné zabezpečenie. Ako príklad uvádzam prípad občana maďarskej národnosti, Alexandra Buzalku zo Sečoviec, ktorému bola odňatá koncesia kominárskeho majstra, z dôvodu politickej nespoľahlivosti, k čomu sa ešte pridružil hospodársky záujem štátu, spočívajúci v tom, že držiteľom tejto odňatej koncesie sa stane Slovák.⁵⁸

Činnosť maďarskej strany začala postupne upadať v súvislosti s dianím na fronte, s postupným hospodárskym úpadkom štátu, či partizánskymi akciami. Obrat vo vojne spôsobil, že mnohí predstavitelia maďarskej menšinovej strany sa stali pasívnymi a prestali sa zaujímať o politiku.

Ďalšou menšinou boli Nemci. Podľa sčítania ľudu z roku 1940 Nemci tu tvorili iba 1973 obyvateľstva čo predstavovalo 0,45%. Na území ŠZŽ tak netvorili väčšinovú skupinu, no iba v jednom z okresoch župy tvorili čosi 1,19% obyvateľstva a to vo Vranove nad Topľou. Predstavovali malé skupiny nemeckého ľudu, kde sa k nim často krát pridávali aj iné národnosti ako Maďari či Česi a to väčšinou z vypočítavosti. Ani

⁵⁶ PEKÁR, ref. 51, s. 135.

⁵⁷ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 414/III-c1943,ŠB. Postavenie Maďarov v ŠZŽ.

⁵⁸ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 5560/1940, Prez. Odňatie kominárskej koncesie Alexandrovi Buzalkovi.

Slováci neboli ušetrení kritike, keď posielali svoje deti do nemeckej školy, len kvôli tomu, že boli bezplatne zaobstarané. Politicky boli Nemci združení vo vlastnej Nemeckej strane, na rozdiel od politických aktivít maďarskej menšiny, nebola štátnou bezpečnosťou jej činnosť sledovaná. Nemecká menšina nezasahovala priamo do verejného života, organizovala sa vo svojich kultúrnych spolkoch či v rôznych podporných organizáciách, zakladala si svoje ľudové školy a z tohto dôvodu jej úrady nevenovali zvýšenú pozornosť. Veľkým pozitívom pre ich činnosť bolo zriadenie nemeckého konzulátu v Prešove na čele s konzulom von Woinowichom. Ten mal na starosti podporovať nielen miestnu nemeckú komunitu, ale taktiež utužiť politicko-hospodársku spoluprácu s Nemeckou ríšou. Udalosti na frontoch počas vojny, spôsobili to, že sa množstvo jej prívržencov prestalo hlásiť k svojej nemeckej príslušnosti a k členstvu Deutsche Partei a vstupovali do členstva Maďarskej menšinovej strany. Tak ako sa začal nepriaznivo vyvíjať priebeh vojny, množili sa prípady, keď príslušníci prednedávnom hrdo sa hlásia k nemeckej národnosti na Slovensku, snažili zmeniť si svoju národnosť na slovenskú.⁵⁹ Bolo to spôsobené predovšetkým povinnou vojenskou službou, no boli aj takí, ktorí zostali vytrvali vo svojom národnom presvedčení a hlásili sa k režimu. Napriek rôznym snahám sa mnohí príslušníci nemeckej menšiny rukovaniu nevyhli a viacerí z nich vo vojne padli.⁶⁰

Na území župy žili aj Česi, zväčša ako pozostatok štátneho aparátu z čias I. ČSR. Veľká časť príslušníkov českej národnosti bola krátko po vyhlásení autonómie Slovenska nedobrovoľne presunutá do Čiech. Ich počet bol približne 9000, pričom boli to väčšinou ľudia z radov lekárov, poštárov, úradníkov či pedagógov. Takýmto presunom sa začali uvoľňovať miesta pre slovenských zamestnancov. Do leta 1940 počet českých štátnych zamestnancov klesol na 2205, postavenie si udržali nenahraditeľní odborníci, manželia slovenských žien a podobne.⁶¹ Opakovane dochádzalo k ich preverovaniu či sú ešte stále zamestnancami slovenskými alebo či prešli do služieb Protektorátu Čechy a Morava, zisťovala sa ich služobná hodnosť a ich miesto, mesačný príjem ba dokonca aj to či majú na Slovensku alebo v Protektoráte majetok, ich rodinných príslušníkov a ich bydliská ak boli ešte na živé.⁶² A práve tieto

⁵⁹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 14286/1944, Adm. Výmer OÚ v Prešove zo dňa 5. augusta 1944 o zamietnutí žiadostí Dionýsa Alexyho o zmene národnosti z nemeckej na slovenskú.

⁶⁰ PEKÁR, ref. 47, s. 111.

⁶¹ MANNOVÁ, ref. 1, s. 287.

⁶² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 10734/3-1941 Adm. Zisťovanie manželov slovenských zamestnankýň a ich prevzatia do služby Protektorátu.

obavy z presunu do Protektorátu prinútili mnoho českých obyvateľov aby sa prihlasovali k nemeckej či slovenskej štátnej príslušnosti.

Osobité postavenie v rámci národnostnej štruktúry Slovenska mali Rómovia (resp. Cigáni), predstavujúci etnicky, kultúrne a jazykovo odlišné obyvateľstvo Slovenska, žijúce niekoľko storočí na periférii spoločnosti.⁶³ Podľa sčítania ľudu z roku 1940 ich v ŠZŽ bolo 12201 obyvateľov, čo predstavovalo 2,77% ľudí. Nariadením župana Andreja Dudáša zo dňa 18. augusta 1942 notárom v ŠZŽ, došlo k sčítaniu počtu Rómov, ktorí obývali jednotlivé okresy v župe.⁶⁴ Toto nové sčítanie zaznamenalo až 82,47% nárast rómskej populácie oproti roku 1940, novšie sčítacie hárky zaznamenali až 22263 obyvateľov rómskej národnosti.⁶⁵

K takýmto odchýlkam mohlo dôjsť z viacerých dôvodov. Jedným z nich bol aj fakt, že väčšina z nich sa hlásila v roku 1940 k slovenskej národnosti⁶⁶. Prítomnosť tejto minority v ŠZŽ bola viac ako badateľná. Veľká časť z nich ešte stále žila kočovným spôsobom života, čo malo za následok vyhýbanie sa akejkolvek práci a zaobstarávanie si obživy príležitostnými krádežami. Z tohto dôvodu, podobne ako Židia, sa nestretávali u majoritného obyvateľstva s prílišnými sympatiami, dochádzalo k mnohým represívnym opatreniam zameraným voči nim, ako napríklad zastavenie kočovného spôsobu života, vykonávanie policajného dozoru, ich postupné odstránenie z obcí a určenie nového miesta pobytu, či dokonca aj násilne umiestňovanie do pracovných táborov. No našli sa aj takí, ktorí žili oddelene vo svojich komunitách, živili sa predovšetkým ako hudobníci, veľkú zdatnosť preukazovali v poľnohospodárskych, lesnických či stavebných prácach. Typickým znakom tejto minority bola veľká negramotnosť a chudobný spôsob života.

Ako som už spomenula, tak isto ako Židia, tak aj Rómovia boli vystavení represáliám. 20. apríla 1941 vyšla vyhláška Ministerstva vnútra (ďalej MV) O úprave niektorých pomerov Cigánov, v ktorej okrem iného vyšlo nariadenie na ich presunutie mimo obcí. Aj napriek sťažnostiam zo strany Cigánov sa ich premiestňovanie

⁶³ PEKÁR Martin. Výber dokumentov k rómskej otázke na východnom Slovensku v rokoch 1942 - 1945. In PEKÁR, Martin - DERFIŇÁK, Patrik (ed.). *Annales historici Presovienses* 6. Prešov: Universum, 2006, s. 309.

⁶⁴ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2678/1942, Prez. Počet Rómov.

⁶⁵ Pozri prílohu č. 6.

⁶⁶ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 112/1942, Prez. Počet Rómov.

uskutočňovalo.⁶⁷ Jedným z cieľov tohto opatrenia bolo zamedziť šíreniu sa epidémií, ktorým sa v prostredí cigánskych osád nadštandardne darilo.

V čase, keď bola veľká časť mužskej populácie na fronte, boli Cigáni najímaní ako lacná a žiadaná pomocná sila a tak aj napriek rôznym nariadeniam prichádzali do styku s obyvateľmi miest a obcí, čím bola myšlienka izolovaných cigánskych osád v zmysle karantény odsúdená na neúspech.

V roku 1943 sa vyostрили opatrenia proti Cigánom, objavuje sa návrh na zriadenie špeciálneho koncentračného tábora pre Cigánov. Dôraz sa predovšetkým kládol na kočovných Rómov, respektíve tých, ktorí boli páchatelmi trestných činov, ktorí mali v tábore získať pracovné návyky a byť prevychovaní. Z dôvodu ich odlišného spôsobu života dochádzalo u nich v táboroch k ochoreniam či podvýžive. Za takýchto okolností bolo využitie ich pracovnej sily minimálne, ich rodiny sa ocitali ešte v horšej situácii a v dôsledku nevyhovujúcich hygienických podmienok sa v útvaroch s koncentráciou chorých akurát množili epidémie nakaľivých chorôb, ktoré ohrozovali širšie okolie.⁶⁸

Ani rok 1944 sa neobišiel bez ďalších opatrení smerom k Rómom. Iniciatívu tu predovšetkým vynaložil župan Dudáš, ktorý navrhol aby bola spustená činnosť policajného a zdravotného dohľadu nad Rómami a vedený ich záznam. Požadoval odsun tejto minority na územie, odľahlé od pospolitého ľudu, čím dal jasne najavo likvidáciu rómskeho obyvateľstva.

Rovnakou otázkou vyst'ahovania určitej národnostnej menšiny sa zaberá aj župan Haššík, konkrétne odsunom Rusínov. Ich spoločnými črtami, ktorými sa oddeľovali od okraja spoločnosti boli také, že nemali materskú krajinu, koncentrovali sa na východe krajiny, vyznačovali sa nízkou vzdelanostnou úrovňou, chudobou a vnútornou rozdrobenosťou.⁶⁹

Poslednou bodkou za ich účinkovaním v župe mala byť ich nútená evakuácia, rozbehnutá roku 1944. Rómovia mali byť umiestnení do zaisťovacieho tábora v Dubnici nad Váhom, kde ich však odmietli prijať z dôvodu umiestňovania Rómov zo Západného Slovenska, kde dochádzalo k prevyšovaniu kapacity, no s podobným scenárom sa stretli aj v Dolnom Kubíne. Rómovia evakuovaní zo ŠZŽ nakoniec skončili v tábore v Trstenej.⁷⁰

⁶⁷ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 25542/1940, Adm. Sťažnosť Cigánov na obec Stropkov proti presťahovaniu cigánskej osady.

⁶⁸ PEKÁR, ref. 63, s. 316.

⁶⁹ PEKÁR, ref. 63, s.317.

⁷⁰ PEKÁR, ref. 63, s. 317.

Najkontroverznejšou témou pri štúdiu národnostných pomerov sa javí problematika Židov. Podľa sčítania ľudu z roku 1941 územie župy obývalo približne 28 000 židov, čo bola približne jedna tretina všetkých Židov žijúcich v tomto období na území Slovenska.⁷¹ Aktivita, ktorú vyvíjal ľudácky režim, protižidovských opatrení niesla so sebou nespočetnú škálu obmedzovania, degradácie a následného zotročovania tejto národnostnej skupiny obyvateľstva, čo sa prejavilo takmer vo všetkých sférach života, či už v sociálnej, hospodárskej, kultúrnej alebo verejnej a v vyústilo v arizáciu židovského majetku a deportácie.

Židia boli vykázani na okraj spoločnosti, predstavovali nežiaducu rasu, obývajúcu rovnaké územie ako slovenský pospolitý národ. Neustále boli vydávané príkazy a zákazy, obmedzujúce túto minoritu a následne bolo násilným spôsobom vynucované vykonávanie spomínaných opatrení. Navyše bolo zistené, že vládni komisári obcí, starostovia a velitelia HG vydávali rôzne miestne príkazy a zákazy postihujúce Židov, pričom takéto kompetencie malo v rukách jedine MV, prípadne župný úrad, ak mal nato schválenie MV.⁷² Takýmto spôsobom zneužívali svoju úradnú moc. Vlna protižidovských opatrení naberala v tomto období veľmi rýchly spád.

13. septembra 1940 vzišlo protižidovské opatrenie, dotýkajúce sa ich slobody pohybu, bola zahájená kontrola všetkých Židov a politicky nespoľahlivých osôb na území ŠZŽ, ktorí boli majiteľmi slovenských národných a dočasných pasov a následne nato im boli odobraté do 8 dní od tejto kontroly.⁷³ Pasy im dodatočne mohlo vydať policajné riaditeľstvo, prvostupňové úrady, okresné a policajné úrady, avšak iba so súhlasom Ústredni štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB).

Táto revízia sa dotkla aj politicky nespoľahlivých osôb, predovšetkým išlo o skupinu politických zbohatlíkoch, označených na základe vládneho nariadenia č. 73/1939 v znení vládneho nariadenia č. 23/1940 Sl. z., o skupinu osôb, ktorí boli trestaní po 14. marci za politické trestné činy (Zákon na ochranu republiky) a cudzinci znepriatelených štátov, ktorí boli podozrievaní z protištátnej činnosti (šírenie

⁷¹ HLAVINKA, Ján. Príprava a priebeh deportácií Židov na území Šariško-zemplínskej župy v roku 1942. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 - 1945, Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov VII. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 361 - 362.

⁷² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 3013/1940, Prez. Vydávanie príkazov a zákazov v židovskej otázke.

⁷³ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 663/II.a./1940, ŠB. Kontrola slovenských a dočasných židovských pasov.

nepravdivých správ, činnosť komunistov), kde im následne po dokázaní týchto skutkov bolo zakázané pracovné povolenie a pobyt.⁷⁴

Následne bol vydaný príkaz, aby boli odpočúvané všetky telefonické rozhovory Židov s cudzincami, pričom rozhovory museli byť presne zapísané a nato predložene ÚŠB. Židom bolo zakázané vydávať pohraničné priepustky, ak aj takéto priepustky vlastnil nejaký Žid boli mu odňaté.

Postupne sa opatrenia rozšírili aj na dohľad nad vývozom a dovozom kníh, novín, letákov, časopisov, máp a iných tlačív. Ďalším protižidovským opatrením sa stala revízia štátneho občianstva Židov, bývajúcich na území ŠZŽ. Príslušné úrady zisťovali či Žid na základe Ústavného zákona č. 255/1939 je slovenským občanom. Ak ním nebol a podal si žiadosť o štátne občianstvo, bolo proti nemu uplatnené opatrenie podľa predpisov o cudzincoch, t.j. časté vypočúvanie na úrade, odňatie pobytu či pracovného povolenia. Navyše ak mu príslušný úrad udelil povolenie na pobyt, bola táto správa zaslaná do Prešova na župný úrad a na základe vládneho nariadenia č. 255/1939 bolo jeho cieľom zrušenie povolenia k pobytu.

Jedným z vyústení radikálnych protižidovských opatrení sa ukázala byť konfiškácia židovských podnikov, obchodov či tovární. Židia zbavení obchodov a živnostníci stratili nielen svoj majetok, ale aj pracovné zaradenie, ostali bez akýchkoľvek prostriedkov obživy.⁷⁵ To predstavovalo pre židovské obyvateľstvo nielen problém psychologický, ale predovšetkým sociálny. Arizácií židovského majetku sa budem podrobnejšie zaoberať v samostatnej podkapitole.⁷⁶

Židom bol zakázaný aj rybolov na základe vyhlášky MV z dňa 20. septembra 1940. Nesmeli vlastniť rybárske lístky, avšak ten, ktorý ho vlastnil na základe vládneho nariadenia § 1 č. 63/1939 Sl. z. ho musel do 8 dní odo dňa tohto vyhlásenia odovzdať. Židia, ktorí tak neučinili boli trestaní pokutou vo výške od 10 do 5000 Ks alebo väzením na 12 hodín do 14 dní. O päť dní nato vstúpila do platnosti ďalšia vyhláška, ktorá zakazovala Židom aby predávali svoje motorové vozidla bez súhlasu MV.

Dňa 18. apríla 1939 vládny nariadením č. 63/1939 Sl. z. (mesiac po vzniku Slovenskej republiky) vstúpil do platnosti zákon, ktorý vymedzoval pojem Žid.⁷⁷ Okrem tejto stanovky, boli Židom na znak odlišnosti, nariadené nosenia žltej pásiky, no

⁷⁴ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 663/II.a./1940, ŠB. Revízia politicky nespohľadlivých osôb a odoberanie ich pasov.

⁷⁵ BEŇKO, Ján et. al. Stropkov: Monografia mesta. Martin: Gradus, 1994, s. 172.

⁷⁶ Pozri. 5.3. Arizácia Židov..

⁷⁷ Pozri prílohu č. 7.

v samotnej ŠZŽ túto iniciatívu prevzal do rúk župan Dudáš, ktorý toto nariadenie uviedol do života dňa 31. marca 1941, čím predstihol aj samotnú slovenskú vládu, ktorá uviedla nosenie žltej pásky až v septembri 1941. Židom, žijúcim na území župy nariadil nosiť „na ľavom ramene nad laktom na vrchnom obleku dookola prišitú pásku žltej (citronovej) farby v šírke 3 cm².⁷⁸ Spod nosenia žltej pásky boli vyňatí tí, ktorí nedovŕšili vek 6 rokov, tí, ktorí žili v manželskom zväzku s Nežidmi a ich deti, ktoré neboli izraelitského vyznania, tí ktorí boli v štátnych službách a tí, ktorí boli pokrstení pred 10. septembrom 1941, o tejto výnimke museli mať vystavené potvrdenie príslušným okresným úradom.⁷⁹ Po krátkom čase tohto uznesenia županom Dudášom sa začali množiť individuálne žiadosti o oslobodenie spod povinnosti nosenia tejto žltej pásky. Jedným z nich bol aj prípad učiteľky Anny Lehrovej zo Stropkova, ktorá požiadala o toto prešetrenie a na základe uznesenia okresného veliteľstva v Stropkove bola jej žiadosť akceptovaná. Jedným z dôvodov bol aj fakt, že táto osoba je politicky, mravne a osobne spoľahlivá a žije príkladným kresťanským životom, keďže prestúpila na rímsko-katolícku vieru ešte v roku 1938.⁸⁰ Avšak takýchto prípadov, kde sa udeľovali výnimky nebolo veľa, pretože táto minorita bola čoraz viac nenávidená a účelne degradovaná. Na území ŠZŽ sa protižidovské opatrenia dotýkali Židov v každej sfére.

Boli vylúčení z verejného života, teda nemohli sa stať štátnymi zamestnancami⁸¹, boli im odnímané výčapné a hostinské živnosti, ich domy nesmeli stáť na hlavných uliciach. Vychádzajúc z pravidiel, používaných pri pomenovaní ulíc, jednalo sa hlavne o ulice pomenované po významných slovenských buditeľoch. Pre ilustráciu uvádzam názvy ulíc v Prešove, kde bolo Židom zakázané bývať a to na ulici Hlinkovej, Slovenskej, Štefánikovej, v juhovýchodnej časti mesta ohraničenej ulicou Onderčovou, Štefánikovou, železničnou traťou na Bardejov, potokom Sekčov, ulicou Martýra Huľu a námestím Martinskej deklarácie.⁸²

Ďalším krokom bolo navrhnutie tzv. dočasných správcov židovských domov, z dôvodu získania chýbajúcich bytových priestorov. Židovské byty na Hlinkovej ulici

⁷⁸ HLAVINKA, ref. 71, s. 364.

⁷⁹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 1787/1942, Adm.. Obmedzenie pre Židov. Schválenie vyhlášky.

⁸⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 16241/1941, Adm. Výnimka nosenia žltej pásky, učiteľky Anny Lehrovej zo Stropkova.

⁸¹ Žid mohol pracovať v štátnej službe, len ak to bolo vo verejnom záujme, jednalo sa tu predovšetkým o lekárov.

⁸² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 3841/1940, Prez. Vylúčenie Židov z určitých ulíc v Prešove.

v Prešove pripadali do rúk árijským úradníkom a vedeniu strany Deutsche Partei, ktorej pripadli 2 úradné miestnosti, v ktorých si zriaďovali svoje kancelárie.

Postupne sa zákaz obývať niektoré časti mesta zmenil na zákaz vstupu, boli vytýčené celé oblasti a pásma, kde sa Židia nesmeli zdržiavať, rovnako ako aj obdobie, kedy tento zákaz platil (v prípade ak bol dočasný), jednalo sa tu predovšetkým o hlavné kresťanské sviatky, napríklad, počas vianočných sviatkov z roku 1941, kedy v Stropkovskom okrese mali zákaz vstupu na ulice Zámocká, Hitlerova, Farská, Hlinkovej Gardy či Hlinkovo námestia a vo Vyšnom Svidníku od okresného súdu po ulicu Teodora Sklenku a od Teodora Sklenku po štátnu ľudovú školu a to v čase od 24. decembra do 27. decembra od 14.00 do 5. hodiny rána.⁸³ Žid, ktorý tento príkaz nerešpektoval bol stíhaný sankciou vo výške od 10 až 5 tisíc Ks, poprípade nedobrovoľným väznením, ktoré bolo niekedy 12 až 14 hodín. Vládnym nariadením z dňa 12. marca 1942 mali Židia zakázané zmeniť svoj byt a zdržiavať sa mimo neho od 20. marca 1942 v čase od 18. hodiny do 8. hodiny ráno. Tento zákaz sa nedotýkal tých Židov, ktorí neboli doteraz vyradení z hospodárskeho a sociálneho života.⁸⁴

MV dňa 10. marca 1941 na základe vyhlášky § 2 ods.2 č. 190/1939 Sl. z. nariadilo opatrenia, ktoré obmedzovali Židov. Týmto protižidovskými opatreniami mala byť uspokojená predovšetkým protižidovský zameraná verejnosť, ktorá čakala rázne vyriešenie židovskej otázky. Zakazovali im v sobotu zatvárať obchody a ako zástupcu mali vo svojich obchodoch poveriť kresťana, vstupovať do hostinských, kaviarenských či hotelových miestností, kde na vchodoch bolo označenie „Židom vstup zakázaný“, do divadiel, kín, na verejné predstavenia, či športové podujatia. Z dňa 8. septembra 1941 vyhláškou O úprave nakupovania denných potrieb bolo Židom zakázané kupovať mliečne výrobky v obchodoch ráno pred 8. hodinou, nakupovať mimo živnostenských, prevádzkových miestností, najmä na jarmokoch či trhoch a nakupovať v obchodoch s článkami dennej potreby pred 10. hodinou ráno.⁸⁵

Okrem iného mali zakázané chodiť do prešovských mestských parkov, čo bolo zdôvodňované snahou o zamedzenie rozširovaniu tzv. šepkanej propagandy a taktiež na verejné kúpaliská. Bolo im zakázané prijímať nežidovské pomocníčky do svojich

⁸³ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 1921/1941, Prez. Policajné opatrenia proti Židom počas vianočných sviatkov.

⁸⁴ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 1781/1942 Adm. Obmedzenia pre Židov.

⁸⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 2271/1941 Prez. Obmedzenia pre Židov.

príbytkov, ktoré boli mladšie ako 40 rokov, pretože tieto kresťanské dievčatá pracovali ako slúžky, respektíve upratovačky.

Existovali aj opatrenia, zamerané na likvidáciu živností a znemožňovanie vykonávania povolania, jedným z nich je aj nariadenie zo dňa 13. augusta 1940, ktoré prikazuje aby boli odstránené všetky tabule židovských lekárov, ktorým bolo zakázané vykonávať lekársku prax, podľa vládneho nariadenia č. 184/1939 Sl. z.⁸⁶ Dôvodom bolo zistenie, že väčší počet týchto lekárov toto nariadenie obchádza tým spôsobom, že namiesto ordinačných hodín nalepia len mená s ich akademickým titulom MUDr. a naďalej vykonávajú svoju ordinačnú činnosť.

Už v auguste 1941 malo dôjsť k evakuácii Židov z určitých politických okresoch ŠZŽ a to z dôvodu očistenia sa od týchto, na okraj spoločnosti vyvrhnutých osôb. Následne mali byť zriadené ubytovacie strediská pre toto etnikum a v ich blízkosti zaistená trvalá pracovná príležitosť. Tieto strediská mali byť zložené z drevených domoch a zriadené najmä v horských terénoch, pod dozorom HG a karanténou samotnej prírody. Mali bývať vo väčšom počte, hmotne zaistení z výťažku ich práce.

Tieto strediská mali byť zriadené v takých horských krajoch, kde by bolo potrebné upravovať staré horské cesty, čím by sa lepšie zvažovalo drevo z lesov alebo budovanie horských cestných spojov. Pre ilustráciu uvádzam zriadenie ubytovacieho strediska pre evakuovaných Židov, v lese pri osade Majdany, v okrese Sabinov, v obci Olejníkov. Títo Židia mali byť využití na vybudovanie vicinálnej cesty Pečovská Nová Ves – Olejníkov - Majdany, spojenou s vicinálnou cestou Gerlachov - Lvov v Bardejovskom okrese.⁸⁷ Toto spojenie malo nielen turistický, ale aj hospodársky význam, keďže Sabinovský okres sa vyznačoval rozsiahlou zalesnenou plochou (súkromné a obecné lesy) a v okrese Bardejovskom to boli štátne lesy, ktorých účelné využitia boli pre absenciu tejto cesty náročné. Počet Židov sa pohyboval od 300 do 400, pričom pracovnú príležitosť tu mali na 2 až 3 roky. Z Medzilaborského okresu mali byť odstránené všetky nepohodlné živly, pretože tento okres patrí medzi najvýchodnejšie spomedzi všetkých a bolo v záujme štátu zbaviť ho politicky nespoľahlivých živlov .

Vládnym nariadením č. 153/1941 Sl. z. MV vstúpila do platnosti vyhláška ohľadne zriaďovania pracovných táborov ako pre Židov, tak i pre Rómov, Týkali sa prevažne mužov vo veku od 18 do 60 rokov, ktorí vykonávali rôzne druhy prác, ako

⁸⁶ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 34914/1940, Prez. Nariadenie o odstránení tabúl všetkých židovských lekárov, ktorým bola odňatá licencia.

⁸⁷ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 4224/1941, Prez. Zriadenie ubytovacieho strediska pre evakuovaných Židov Sabinovskom okrese.

napríklad, zametanie ulíc, odhrabovanie snehu, zhrabovanie blata či tí, ktorí sa podieľali na stavbe železnice Prešov - Vranov nad Topľou - Strážske. Ženy mali možnosť pracovať v poľnohospodárstve (žatva, hrabanie sena, vyberanie zemiakov), no taktiež mali byť činné v upravovaní vojenských, väzenských uniforiem, či poskytovať pomoc v štátnych podnikoch. Pod prísnu kontrolou HG museli odpracovať 302 hodín do roka, čo predstavovalo 1/3 odpracovania a 2/3 mohli zaplatiť čo sa stalo iba v jedinom okrese a to v Sabinovskom, v obci Bertotovce, pričom denne pracovali 4 hodiny. Čo sa týkalo pokrstených Židov podľa vládneho nariadenia č. 198/1941 Sl. z. mali byť zamestnávaní oddelene od ostatných Židov.

Dodržiavanie protizidovských opatrení bolo prísne kontrolované a postihované. Len v období od 18. apríla do 14. júla 1941 bolo spáchaných 942 priestupkov.⁸⁸

Kľúčovým protizidovským opatrením sa stali samotné deportácie. Určitou predzvesťou zostrenia protizidovskej politiky bolo rozhodnutie odsunúť Židov zo ŠZŽ, kde sa roku 1942, ešte pred deportáciami, sústreďovalo najviac občanov židovského vyznania.⁸⁹ Prvé transporty deportovaných Židov z územia tejto župy smerovali do Poľska. Na podnet MV sa mal vykonať súpis všetkých Židov na území Slovenska, ktorí mal byť rozdelení do troch kategórií, A, B, C. Do kategórie B boli začlenené všetky osoby mužského pohlavia bez ohľadu nato či sú práceschopný vo veku od 16 do 60 rokov a do kategórie C boli zapísaní muži nad 60 rokov a ženy vo veku od 16 rokov, ostatní patrili do kategórie A. Súpis sa vykonával narýchlo, a preto v niektorých okresoch ŠZŽ sa (napr. v okrese Medzilaborce) vyskytli zmätočné zápisy, prípadne bol súpis vykonaný dosť nepresne.⁹⁰ V spomínaných Medzilaborciach uviedli v kategórií A všetkých Židov a následne tie isté osoby opätovne rozčlenili do zvyšných kategórií B a C. Na výzvu MV, ktoré dňa 16. marca 1942 zaslalo nariadenie, podľa ktorého malo byť z Prešova odtransportovaných 594 židovských žien a dievčat, bolo nakoniec zaistených len 302 osôb. Tie mali byť odtransportované do koncentračného tábora v Poprade do 21. marca 1942. Táto razia bola zameraná predovšetkým na slobodné a rozvedené ženy a dievčatá, ktoré boli schopné vykonávať jednoduchšie manuálne práce. Zvyšných 292 bolo hľadaných po okolí v opakovaných raziach.⁹¹ K židovským

⁸⁸ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref.18. 186/III-g1942 ŠB. Deportácie Židov.

⁸⁹ HRADSKÁ, Katarína, Prípady Dieter Wisliceny. Nacistickí poradcovia a židovská otázka na Slovensku. Bratislava: Academic Electronis Press, 1999, s. 67.

⁹⁰ HLAVINKA, ref. 71, s. 369.

⁹¹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 186/III-g1942 ŠB. Deportácie Židov.

raziám došlo aj ostatných okresoch ŠZŽ, pričom následné správy nám podávajú počet deportovaných a dezertovaných Židov.

- v Humennom bolo zaistených 173 židovských žien a dievčat, avšak 73 dezertovalo.
- v Stropkove bolo zaistených 137 židovských žien a dievčat a dezertovaných bol 70, zo 197 mužov bolo deportovaných 129 a 59 osôb bolo dezertovaných.
- v Trebišove zaistili 53 žien a dievčat a dezertovaných bolo 213.
- v Sabinove bolo zaistených 137 mužov, pričom dezertovaných bolo 10 a 93 žien odtransportovali a 18 bolo vyhlásených za dezertované.
- v Michalovciach bolo zaistených 129 žien a dievčat.
- v Bardejove nezaistovali Židov kvôli vypuknutiu epidémie týfus, no zaistovali ich z obcí, ktoré spadali do bardejovského okresu.
- v Medzilaborciach bolo 82 žien a dievčat deportovaných a 80 bolo dezertovaných⁹²

Celkovo bolo z územia ŠZŽ ku dňu 2. apríla 1942 deportovaných 3000 Židov do pracovných útvarov.⁹³ Z hľadiska ŠZŽ boli deportácie na istú dobu zastavené a to z dôvodov vypuknutia epidémie týfu v Bardejove. Okrem Bardejova boli deportácie z rovnakého dôvodu pozastavené aj v Medzilaborskom okrese. Informácie o plánovaných deportáciách vyvolali u židovského obyvateľstva strach a hrôzu z hroziaceho nebezpečenstva, no aj napriek tomu sa snažili všemožne vyhnúť tejto najdrsnejšej razií. Deportáciami sa dalo vyhnúť niekoľkými spôsobmi, ukrytím sa, útekem do Maďarska⁹⁴, získaním výnimky či pokrstením.⁹⁵ Falošné krstné listy vydávali duchovní v danej farnosti, aby tým pomohli uchrániť Židov od transportov, no mnoho z nich bolo aj stíhaných. Ako príklad uvádzam duchovného, Michala Knapa z Maškoviec z okresu Humenné, ktorý vydal 13 falošných krstných listov.⁹⁶

Druhá vlna deportácie Židov, ktorá začala v apríli roku 1942 sa netýkala už iba pracovne nasadených, ale všetkých Židov, ktorí neboli vyňatí spod prezidentských výnimiek a pracovných povolení MV. Do dejín vstúpili ako rodinné transporty, ktoré začali svoju cestu 11. apríla 1942. Keďže sa zo ŠZŽ nevypravil do konca apríla ani jeden transport, začali sa konať rokovania s hlavnými predstaviteľmi tejto organizovanej akcie, ktorí nariadili aby bolo od 4. mája do 23. mája vypravených 14

⁹² HLAVINKA, ref. 71, s. 374 – 375 - 376.

⁹³ HLAVINKA, ref. 71, s. 376.

⁹⁴ Ani samotný útek do Maďarska neznamenal pre nich konečné víťazstvo, pretože už na jar v roku 1944 boli spoločne deportovaní so Židmi z Maďarska.

⁹⁵ NIŽŇANSKÝ, Eduard. Holokaust na Slovensku 7. Vzťah slovenskej majority a židovskej minority, Dokumenty. Bratislava: Klemo, Zvolen, 2005, s. 55. Dokument č. 70.

⁹⁶ HLAVINKA, ref. 71, s. 380.

transportov. Tak sa aj naozaj stalo, keďže počet transportov, ktoré odišli z územia ŠZŽ v máji bolo 13. Transporty z okresov Medzilaborce, Humenné, Michalovce, Trebišov a Vranov nad Topľou mali prejsť cez maďarské územie, kde ich mali sprevádzať len 2 žandári, a preto MV prikázalo zavrieť na týchto transportoch dvere a nikde nezastavovať.⁹⁷ Z územia župy odišiel posledný transport 23. mája a to z Bardejova, v ktorom sa nachádzali aj Židia zo Stropkova.

Ako uvádza autor Ján Hlavinka bolo z územia ŠZŽ do júla 1942 odtransportovaných približne 90% Židov.⁹⁸

Zavŕšením protižidovských opatrení bolo nariadenie z dňa 23. mája 1944 o odsunutí Židov z územia ŠZŽ. Evakuácia ŠZZ sa mala uskutočniť do 15. mája 1944, pričom Židia nemali byť odsunutí do pracovných táborov na Slovensku, ale mali sa zapojiť do pracovného procesu mimo územia župy, väčšinou na západnom Slovensku.⁹⁹ Boli vytvorené zoznamy evakuovaných osôb z územia župy, ktoré sa museli prihlásiť do evidencie kompetentného žandárskeho veliteľstva, kde museli preukázať svoj príkaz na odsunutie, kde bolo zaznamenané ich nové miesto pobytu, doložiť akého vierovyznania daná osoba je a aký ma pomer k hlave rodiny.¹⁰⁰ Ku dňu 13. mája 1944 počet odsunutých Židov z daných okresoch župy činil 2900 osôb. Cieľom tejto evakuácie Židov, bolo ich využitie predovšetkým v hospodárskom živote a následné zapojenie sa do pracovného procesu. Dňa 1. júna 1944 bolo 2597 osôb z územia župy vyslaných na manuálne práce do rôznych miest za účelom ako poľnohospodárskym, stavebným tak aj pozemným.¹⁰¹

4.2 Konfesionálne pomery

V období existencie Slovenského štátu je nutné zobrať na vedomie fakt, že politická situácia bola vo veľkej miere ovplyvnená konfesionálnym zložením obyvateľstva. Na území ŠZŽ bolo bez vyznania len 861 ľudí. Najpočetnejšie zastúpené

⁹⁷ HLAVINKA, ref. 71, s. 384.

⁹⁸ HLAVINKA, ref. 71, s. 387.

⁹⁹ HRADSKÁ, ref. 89, s. 68.

¹⁰⁰ HRADSKÁ Katarína. Holokaust na Slovensku 8. Ústredňa Židov (1940-1944), Dokumenty. Bratislava: Klemo, Zvolen, 2008, s. 355. Dokument č. 177.

¹⁰¹ HRADSKÁ, ref. 100, s. 358.

bolo rímskokatolícke náboženstvo, ku ktorému sa hlásilo približne 50,7% obyvateľstva župy, gréckokatolíkov bolo 33,3%, evanjelikov augsburského vyznania 5,6% a evanjelická reformovaná cirkev na Slovensku združovala 2,3% populácie. Zvláštnou kapitolou bolo židovské náboženstvo, ku ktorému sa pôvodne hlásilo okolo 6,3% obyvateľstva. Okrem toho bolo zákonom povolené stať sa členom ešte týchto cirkví: pravoslávna, československá a bratská. Na území Slovenska nesmeli svoje aktivity rozvíjať cirkvi, ktoré neboli štátom recipované a samozrejme sekty. V prípade, že bola cirkev alebo sekta odhalená prepadol jej majetok v prospech štátu a osobám podieľajúcim sa na ich propagácii hrozil finančný postih a väzenie. Napríklad v roku 1940 bola zakázaná činnosť sekty adventistov.¹⁰² Jedinou výnimkou, ktorú hodlala štátna moc akceptovať, boli baptisti.

Po celé trvanie svojej existencie bol Slovenský štát späť s rímskokatolíckou cirkvou. V Preambule ústavy zo dňa 21. júla 1939 sa vyslovene uvádzajú tieto formulácie: „Slovenský národ pod ochranou Boha Všemohúceho od vekov sa udržal na životnom priestore mu určenom, kde s pomocou Jeho, od ktorého pochádza všetka moc a právo, zriadil si svoj slobodný slovenský štát“ a následne: „Slovenský štát združuje podľa prirodzeného práva všetky mravné a hospodárske sily národa v kresťanskú a národnú pospolitosť...“¹⁰³

Ústava Slovenského štátu, hl. 11, § 88 zaručovala všetkým občanom právo na slobodu vierovyznania, avšak jeho prevádzanie nesmeli odporovať zákonom, verejnému poriadku a kresťanským mravom.¹⁰⁴ Všetky cirkvi a náboženské spoločnosti, ktoré boli uznané štátom, mali právo na vlastnú správu a majetok.

Približne 84% obyvateľstva sa hlásilo k štátotvornému, kresťanskému náboženstvu. Pri nástupe do funkcie boli nútení poslanci snemu, členovia vlády, členovia Štátnej rady i samotný prezident zložiť prisahu, ktorá v sebe explicitne zahrňovala vyššiu, nadpozemskú inštanciu.¹⁰⁵ Ak sa niekto nemienil podriaďiť Bohu, nemal právo zúčastniť sa na riadení štátu.

Najpočetnejšiu konfesiónálnu základňu v ŠZŽ mala rímskokatolícka cirkev. Hlásilo sa k nej 220 800 obyvateľov. Vláda Slovenskej republiky všemožne

¹⁰² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 37554/1940, Adm. Zákaz činnosti sekty adventistov.

¹⁰³ <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf> (4. 4. 2011).

¹⁰⁴ <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf> (4. 4. 2011).

¹⁰⁵ Napríklad prisaha prezidenta republiky znela: „Prisahám na Boha Všemohúceho a Vševedúceho, že ako prezident Slovenskej republiky budem verným strážcom ústavy a zákonov...a povediem štát tak, aby sa v ňom uplatňoval duch kresťanskej lásky a spravodlivosti. Tak mi Pán Boh pomáhaj.!

podporovala rôzne katolícke spolky, akcie, rovnako ako budovanie a opravu kostolov. Často krát sa obracala na biskupov s prosbami, aby do svojich pastierskych listov zahrnuli aj istú mieru proštátnej propagandy, ako príklad môžem uviesť žiadosť okresného úradu vo Vranove smerom k biskupskému úradu, aby vydal farským úradom pokyny o poučení veriacich o povinnostiach pri žatve mlátení a príslušnom povinnom dozore.¹⁰⁶ Aj samotný prezident Slovenskej republiky, Jozef Tiso, bol katolíckym kňazom.

Postavenie druhej najväčšej cirkvi na Slovensku, gréckokatolíckej, bolo úplne iné. Príslušnosť k tomuto náboženstvu bola v rozhodujúcej miere determinovaná etnickou príslušnosťou. Hlásili sa k nemu hlavne Rusíni, žijúci v severnej časti župy. S úsilím o vytvorenie silného národného štátu súviseli aj snahy o postupné splynutie rímsko a gréckokatolíckej cirkvi. Tieto tendencie sa naplno prejavili pri sčítaní ľudu z roku 1940, keď sa štátna moc snažila o elimináciu vplyvu gréckokatolíckych duchovných na svojich veriacich, aby sa zabránilo hláseniu sa k rusínskej národnostnej menšine, ale aby sa títo občania prihlásili k slovenskej národnosti a aj takýmto spôsobom posilnili jednotné slovenské národné povedomie.¹⁰⁷ V súvislosti so sčítaním obyvateľstva z roku 1940, bolo bránené duchovným čítať na bohoslužbách pastiersky list biskupa Pavla Petra Gojdiča, v ktorom vyzýval veriacich k tomu, aby sa neštiepili na Rusov, Ukrajincov a Malorusov, ale aby sa všetci prihlásili za Rusínov.¹⁰⁸ Čiže, aj napriek faktu, že šlo o štátom podporovanú cirkev, vedome sa na jej vyznávačov vyvíjal nepriamy nátlak, aby prešli do košiar rímskokatolíckej cirkvi. Gréckokatolícka cirkev ako celok sa stala perzekvovanou aj kvôli svojmu postoju k Židom, pretože spomínaný biskup P.P. Gojdič poveril poniektorých duchovných právom krstiť Židov, vydávať im krstné listy, v prípade ohrozenia života aj falošné, pretože podľa neho takáto forma pomoci priamo vyplývala z prikázania: „Miluj svojho bližneho ako seba samého“. Kvôli tejto činnosti boli zatknutí duchovní Peter Dudinský a Michal Mašlej, ktorí museli čeliť obvineniu, že sa týmto konaním snažili obohatiť. Aj napriek tomu, že za pomoc Židom a ich obhajobu hrozil aj trest smrti, Gojdič sa nebál verejne pranierovať zaobchádzanie so Židmi a ich deportácie, dokonca v roku 1942 odoslal list pápežskému nunciovi, v ktorom žiadal odstúpenie Tisa práve kvôli jeho postoju k riešeniu židovskej

¹⁰⁶ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 25591/1942, Adm. Dožadovanie sa OÚ vo Vranove smerom k biskupskému úradu o poučení veriacich o žatve.

¹⁰⁷ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 3830/1940, Prez. Sčítanie ľudu 1940. Nátlak na gréckokatolícku pospolitosť.

¹⁰⁸ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 255/1940 ŠB. Sčítanie ľudu a činnosť gréckokatolíckeho biskupstva.

otázky a deportáciám. Je pozoruhodné, že pre svoje názory nebol nikdy štátnou mocou postihovaný. Všetci traja spomínaní duchovní boli ocenení in memoriam vyznamenaním Spravodlivý medzi národmi za nezištnú pomoc Židom.¹⁰⁹ V roku 1943 nastáva obrat na východnom fronte a slovenská vláda musí čeliť oveľa závažnejším problémom akým sa javilo poslovenčovanie gréckokatolíkov, z tohto dôvodu sa tlak na túto cirkevnú obec zmiernuje.

Najsilnejšou protestantskou cirkvou, pôsobiacou na území župy bola evanjelická cirkev augsburského vyznania. Aj táto cirkev stála čiastočne na národnostnom základe, združovala hlavne nemecky hovoriacu minoritu. Príslušníci tejto cirkvi žili vo všetkých okresoch župy, predovšetkým okolie starých kráľovských miest Prešov, Bardejov, Sabinov, okres Giraltovce a juhovýchodná časť župy. Vzhľadom na nadštandardné vzťahy Slovenského štátu a nemeckej Tretej ríše, slovenská vláda nezasahovala do jej činnosti a do jej riadenia.

Druhou najpočetnejšou protestantskou cirkvou na Slovensku bola evanjelická reformovaná cirkev na Slovensku, nazývaná aj kalvínska a jej prívrženci sa nazývajú kalvíni. Na území ŠZŽ ich žilo niečo cez 10 000, z toho takmer 2000 boli veriaci maďarskej národnosti, ich centrom boli Michalovce. Po viedenskej arbitráži a vyhlásení samostatného Slovenského štátu sa dostala táto cirkev do víru vnútorných problémov. Ich príčinou bol fakt, že slovenskí kalvíni ostali po tom, čo časť južnej časti župy pripadla Maďarsku, bez biskupov a seniorov, ktorí ostali na obsadenom území. Následne sa začala prejavovať tendencia o reorganizáciu cirkvi, pričom sa prejavoval zámer poslovenčiť ju, ktoré narážali na zúrivy odpor maďarónskych kruhov, ktoré žiadali vytvorenie vlastnej národnostnej cirkvi podľa vzoru nemeckej evanjelickej cirkvi. Vláda však presadila existenciu jednotnej cirkvi, akurát jej samotná organizácia bola založená na národnostnom princípe a veriaci boli rozčlenení do slovenských a maďarských semirát.¹¹⁰

V úplne inom postavení, v porovnaní s predošlými náboženskými skupinami boli Židia. Aj napriek ich relatívne nízkemu početnému stavu, ich náboženské obce boli rozptýlené po celom teritóriu župy. Prijímaním zákonov sa im postupne stávali prekážky, brániace im v realizácii ich rituálov. Podľa nariadenia židovského kódexu, hl.

¹⁰⁹ BORZA, Peter. Perzekúcie gréckokatolíckych duchovných. In SOKOLOVIČ Peter (ed). Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 - 1945, Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov VII. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 439.

¹¹⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 46/1941, Prez. Situácia slovenských kalvínov v ŠZŽ.

9, § 36, príslušníci izraelského (židovského) vyznania a židovské náboženské obce môžu svoje kultové úkony vykonávať len v budovách, z vonkajšieho vzhľadu ktorých nie je zjavné, že ide o budovy, určené pre náboženské úkony.¹¹¹ Navyše im bolo znemožnené rituálne zabíjanie zvierat, ako aj ohradzovanie náboženských obcí tzv. Eruv-drôtni, ktoré podľa autorov tohto nariadenia vyvolávali medzi kresťanským a najmä slovenským obyvateľstvom neľúbosť a pohoršenie.¹¹² Všetky, v tomto duchu písané zákony a nariadenia sledovali len jeden cieľ a to znemožniť Židom ich plnohodnotný náboženský život.

Župný úrad sa predovšetkým v prvých štyroch rokoch svojej existencie finančne spolupodieľal na fungovaní štátom podporovaných cirkevných ustanovizní. Najväčšiu podporu dostala od štátu rímskokatolícka cirkev, priemerne 131 000 slovenských korún (ďalej Ks) ročne, gréckokatolícka cirkev bola dotovaná v priemere 38 500 Ks na rok a obom protestantským cirkvám bola spoločne priznaná suma okolo 4 000 Ks.¹¹³ V roku 1944 z dôvodu katastrofálnej hospodárskej situácie sa s poskytovaním finančnej podpory cirkevným inštitúciám už nestretávame.

¹¹¹ http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf, (5.4.2011).

¹¹² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 418/1940, Prez. Židovské eruv-drôty.

¹¹³ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 45/1944-s, Adm. Podpory cirkvám v ŠZŽ.

5. Hospodárske pomery

Hospodárstvo Slovenského štátu bolo ovplyvnené zahraničnopolitickými udalosťami, ktoré sa odohrali už pred vznikom štátu. Veľký dopad na hospodárstvo krajiny mal Mníchovský diktát a následné rozbitie Československa. Okupáciou stratilo Slovensko 19,5% priemyslu, ale aj viac ako 1/3 ornej pôdy s najintenzívnejšou výrobou.¹¹⁴

Situácia v Slovenskom štáte bola od jeho vzniku až do roku 1943 pre obyvateľov tohto územia priaznivá, pretože sa mohlo pýšiť vysokou zamestnanosťou. Jedným z dôvodov bola možnosť slovenských občanov vycestovať za prácou do Nemecka za výhodných podmienok, navyše, tým, ktorým sa pred rokom 1939 nepodarilo presadiť v štátnej správe, či už to bolo školstvo, verejná správa, armáda alebo veda, naskytna sa vhodná príležitosť zaujať tieto pozície v čase vzniku samostatného Slovenského štátu, aj keď bolo riadenie štátu pod nemeckým drobnohl'adom, bolo ich personálne obsadzovanie čisto v slovenských rukách, pretože štátna správa bola podrobená procesu očisťovania, v ktorom boli na základe pomerného zastúpenia Česi, Židia a Maďari vytláčaní a nahradzovaní slovenským živlom.

Uplatnenie sa mnohých bolo možné, pravda, aj v dôsledku krajne nehumánneho aktu vysídlenia takmer 20 tisíc českých štátnych zamestnancov ešte v období tzv. druhej republiky.¹¹⁵ K uvoľneniu týchto štátnych pozícií pre Slovákov dopomohol aj fakt, že práve z týchto miest boli vylúčení Židia, čo znamenalo ďalšie protižidovské opatrenie.

Rozvoj možnosti na zamestnanie v prvých rokoch existencie štátu bol spôsobený prevažne vojnovou konjunktúrou, čoraz častejšie sa stavali cesty, mosty, železničné siete, kde si mohli obyvatelia Slovenska nájsť nové pracovné pozície, ďalší si našli svoju príležitosť v novovybudovaných nemeckých firmách a závodoch, rozširujúcich si svoju výrobu na našom území.

Samozrejme, v rámci Slovenska existovali regionálne rozdiely. Zo všetkých krajov Slovenska bol na tom najhoršie východoslovenský región. V oblasti ŠZŽ stagnovalo priemyselné podnikanie, z dôvodu, že tu nikdy nebolo tak rozvinuté ako v ostatných krajoch. Tento región bol poznačený dlhodobou agrárnou orientáciou a absenciou väčších výrobných závodov. Aj v rámci regiónu boli markantné rozdiely,

¹¹⁴ LIPTÁK, ref. 4, s. 250.

¹¹⁵ KOVÁČ, ref. 5, s. 224.

v najbiednejších pomeroch žili ľudia v severovýchodných okresoch, Medzilaborce, Svidník, Stropkov, naopak relatívne najvyššiu životnú úroveň, mali obyvatelia v Prešove a priľahlých okresoch.

V ére Slovenského štátu bolo potrebné mať na podnikanie špeciálne povolenie, ktoré mohlo byť vo forme koncesie alebo živnosti.¹¹⁶ Po postavení Židov mimo zákon nastáva v republike špecifická situácia vyznačujúca sa tým, že sa vytvoril priestor pre masívne prenikanie slovenského elementu do sfér, ktoré boli v predošlých rokoch doménou židovských obchodníkov. Odobratím koncesie a živnosti neárijským obyvateľom župy došlo k situácii, že v množstve obcí na Slovensku takmer prestali fungovať obchody a pohostinské zariadenia. Z tohto dôvodu sa uvoľnené licencie narychlo predávali do rúk kresťanským záujemcom, ktorí však často krát nespĺňali zákonom ustanovené predpoklady. Ilustračným príkladom môže byť prípad Edity Ondrejčkovej z Prešova, ktorá aj napriek chýbajúcej odbornosti a znalostiam mala záujem o koncesiu na predaj zbraní a streliva, preto podobne ako stovky ďalších uchádzačov žiadala o dišpenz, výnimku, ktorá by ju oprávňovala viesť takýto obchod.¹¹⁷

5.1 Priemysel v Šarišsko-zemplínskej župe

Vzhľadom k zaostalosti regiónu, nebola priemyselná výroba továrenského typu (t.j. výskyt väčších podnikov s viac ako 20 zamestnancami) jeho charakteristickou črtou. V roku 1941 môžeme podľa dochovaných prameňov hovoriť iba o 49 zariadení, spĺňajúcich kritérium továrenských podnikov.¹¹⁸

Najrozšírenejším odvetvím priemyslu bol drevospracujúci priemysel. Severovýchod župy oplýval množstvom drevnej hmoty, čiže vhodnými podmienkami pre zakladanie píl. Tie vznikali hlavne v obciach Bardejovského okresu (Kľušov, Šiba), Svidníckeho (Kapišová, Krajná Poľana), Stropkovského (Gribov, Bukovce, Veľkrop), Vranovského okresu (Čemerné), Humenského (Kamenica nad Cirochou, Snina) a v Medzilaborciach. Tieto píly sa špecializovali na výrobu polotovarov, guľatiny, nezriedka v nich pracovalo aj vyše 60 lesných robotníkov, pričom v Kapišovej

¹¹⁶ Pozri prílohu č. 10.

¹¹⁷ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 1554/1940, Adm. Žiadosť Edity Ondrejčkovej o dišpenz na predaj zbraní a streliva.

¹¹⁸ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2661/1941, Adm. Zoznam podnikov s továrenskou výrobou.

ich bolo vyše 110. V týchto oblastiach to bola takmer jediná možnosť obživy. Spracovanie dreva na vyššej úrovni prebiehalo v Michalovciach, kde existovala firma J. Brandta na výrobu dreveného nábytku a v Prešove kde sa vyrábali parkety.

Druhým najrozšírenejším odvetvím bol potravinársky priemysel, ktorý bol pre zmenu rozšírený predovšetkým v južnejších oblastiach. Majoritná časť výrobných kapacít potravinárskych podnikov sa sústredila na mletie obilia a pečenie chleba–mlyny, najväčšie z nich pôsobili v Prešove, v Michalovciach a v Trebišove. V župe existovala taktiež výroba alkoholu. V Prešove bola založená rafinéria liehu, kým výroba sladu a piva bola sústredená v Michalovciach. Navyše v Trebišove fungoval cukrovar a v Prešove výroba kávových náhrad z lesných plodín.

Na rozvoji župy profitoval vo veľkej miere aj stavebný a ťažobný priemysel, na stavbu ciest, železnice Prešov – Strážske a na výstavbu rôznych župných projektov bolo za potreby množstvo štrku, kameňa a tehál, ktoré zabezpečovali tehelne a stavebné spoločnosti v Prešove, v Humennom, v Medzilaborciach, v Michalovciach a v Klokočove.

Najmodernejším priemyselným odvetvím, ktoré sa čiastočne uchytilo v ŠZŽ, bol chemický priemysel, v Strážskom pri Humennom, špecializovaný na spracovanie ropy a výrobu benzínu, gazolínu a parafínu, kým v Kostol'anoch nad Hornádom v Prešovskom okrese sa sústredila výroba kyseliny sírovej a umelých hnojív.

Za zmienku ešte stojí existencia sklárne v Kružľovskej Hute pri Bardejove a nesmieme ani zabudnúť na nové priemyselné odvetvie, ktorého rozmach sa práve začínal. Pri Prešove vznikla Východoslovenská elektrárň, ktorá mala za úlohu elektrifikáciu župy.

Okrem týchto podnikov továrenského charakteru existoval aj celý rad menších, ktorých význam bol však len lokálny. Napríklad v Stropkove fungoval mlyn, píla a tehelňa a v jeho blízkom okolí ešte tri píly, dve tehelne a dva mlyny. To bol celý priemysel jedného okresu.¹¹⁹ Podobne to bolo aj v iných, predovšetkým severnejších okresoch.

Vedenie ŠZŽ si vytýčilo niekoľko priorít, ktoré mali napomôcť k zveľad'ovaniu a modernizácii župy. Prioritou číslo jedna bolo vybudovanie železnice Strážske - Prešov, čím by sa zavŕšilo spojenie východu so západom štátu. Náklady na realizáciu tejto stavby boli vyčíslené na 434 miliónov korún. Slávnostné otvorenie železnice sa

¹¹⁹ BEŇKO, ref. 75, s. 176.

uskutočnilo 5. septembra 1943, jej dĺžka činila 62 km, pričom novopostavených bolo niečo cez 52 km.

Hneď po svojom spustení do prevádzky sa stala dopravnou osou celej župy. Jej životná dôležitosť pre región sa jej stala osudnou počas oslobodzovacích bojov, kedy došlo k jej takmer úplnému zničeniu. Práca na tejto stavbe storočia ŠZŽ bola namáhavá a poznačená častými nepokojmi. Robotníci pracujúci na jej výstavbe sa často krát búrili a ponosovali na slabú plácu a nedostatok jedla. Napríklad, keď bola v roku 1940 na celom území Slovenského štátu stanovená najnižšia hodinová mzda, vedenie výstavby železníc odmietlo takúto valorizáciu miezd uskutočniť, odvolávajúc sa na kolektívne zmluvy, avšak pod hrozbou štrajkov a nepokojov bolo nútené k tomuto kroku pristúpiť.¹²⁰ Rovnakou citlivou témou bolo aj zamestnávanie cudzincov na stavbe tejto trate. Slovenskí robotníci na nich zazerali ako na konkurenciu, ktorá im berie živobytie.¹²¹

Na druhom mieste bola výstavba cestnej siete, skladajúcej sa zo štátnych a vicinálnych ciest, na ich výstavbu a rekonštrukciu bolo do roku 1944 preinvestovaných 78 miliónov Ks, v tom čase sa už cestná sieť nerozširovala, z dôvodov jej dostatočnej denzity.

Prešov, ako sídlo župy sa taktiež dočkal náležitej pozornosti, zachvátila ho horúčkovitá stavebná činnosť. Vybudoval sa justičný palác, učňovská škola, filiálka Národnej banky, pošta, filiálka rozhlasového štúdia a pod Kalváriou vyrástla kolónia 120 domčekov, určených pre úradníkov župy.

Stavebné práce sa rozbehli aj v iných kútoch župy. V Prešove, v Trebišove, v Sečovciach, v Bardejove, v Diakove, v Giraltovciach a na mnohých iných miestach sa začalo s výstavbou kultúrnych domov. Po skúsenostiach so záplavami z roku 1940 sa pristúpilo k regulovaniu toku riek Ondava, Torysa, Laborec a Uh a meliorácií pôdy v Solivare, Rozhanovciach, v Michalovciach, v Trebišove atď. aby sa predišlo škodám spôsobených vysokou hladinou spodnej vody.

Dôležitým krokom, ktorý mal pozdvihnúť zaostalý región ŠZŽ, bol program postupnej elektrifikácie župy. Do konca roku 1943 sa podarilo zaviesť elektrický prúd do 47 obcí ŠZŽ. Postupne stúpal počet odberateľov elektrického prúdu, kým v roku 1938 elektrický prúd odoberalo 19 312 maloodberateľov, v roku 1943 sa ich počet

¹²⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 5178/1940, Adm. Stavba železnice Prešov - Strážske.

¹²¹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 620/1940, Adm. Sťažnosť na cudzincov - robotníkov, pracujúcich na trati Strážske - Prešov.

zvýšil na 34 220, v tom istom období stúpol aj počet veľkoodberateľov z 53 na 120. Tento nárast bol výsledkom úspešnej výstavby diaľkových rozvodov veľmi vysokého napätia v okruhu Prešov – Vranov – Hriadky – Olčvár - Prešov, celková dĺžka týchto rozvodov činila 330 km. Táto výstavba elektrickej siete stála štát 9 824 000 Ks.¹²²

Do konca roka 1943 sa v župe preinvestovalo viac ako miliarda Ks, vývoj hospodárskej situácie v roku 1944 prudko zabrzdil nastúpenú tendenciu vývoja. Už od jarných mesiacov v roku 1944 bola všadeprítomná hospodárska stagnácia, štát sa dostával do čoraz väčších finančných problémov, a preto 31. mája 1944 boli vydané úsporné opatrenia, ktorých dopad na hospodárske rozvojové programy bol drastický. Nezoškrtané zostali len výdavky bezpodmienečne potrebné na najnutnejší chod štátnej administratívy, obmedzilo sa zriaďovanie a rozširovanie úradov, ústavov a škôl, bol vyhlásený zákaz prijímania nových úradníkov, rozpočty boli nanovo prehodnotené a finančné krytie povolené len na tie najnevyhnutnejšie výdavky. Navyše bol vydaný zákaz tvorby nových investičných programov a obmedzenie až zrušenie subvencií pre neštátne investície.¹²³ V ŠZŽ to v podstate znamenalo zastavenie hospodárskeho života.

5.2 Poľnohospodárske pomery

Slovenské poľnohospodárstvo v čase vzniku Slovenského štátu, ako aj počas jeho trvania, je všeobecne charakterizované ako pomerne zaostané so silným podielom malovýroby.¹²⁴ Krajina Slovenska bola tvorená do štyroch poľnohospodárskych oblastí, obilninárska, repárska, obilninárska – zemiakarská a krmovinárska, pričom do každej z týchto oblastí spadali jednotlivé politické okresy. Okresy prislúchajúce do ŠZŽ boli rozvinuté najmä v obilninárskej a krmovinárskej oblasti. Obilninárska oblasť bola rozšírená v okresoch Michalovce, Trebišov, Prešov a Vranov nad Topľou, pričom krmovinárska oblasť bola frekventovaná hlavne v okresoch Bardejov, Sabinov, Vyšný Svidník, Giraltovce, Stropkov, Humenné, Medzilaborce. Medzi plodiny, ktoré sa tu pestovali patrili hlavne zemiaky, ovos a jačmeň. V severnej časti župy, ktorá sa vyznačovala hornatou oblasťou sa domáce obyvateľstvo zaoberalo prevažne chovom

¹²² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2540/1943-s, Adm. Príspevok ŠZŽ na výstavbu štátu.

¹²³ MV SR- Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2840/1944-s. Adm. Vykonávanie pokyny k úsporným opatreniam vo verejnej správe.

¹²⁴ <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2010/3/5879/> (28.3.2011).

dobytka a poľnohospodárstvo. Chabo vyvinutý priemysel a deficit ornej pôdy spôsobil v tejto hornatej oblasti rozsiahly problém, a preto si ľudia ako bočný zdroj príjmu našli prácu v lesoch. Naopak v južnej časti župy, ktorá bola rovinatá, veľmi úrodná a predstavovala nížinnú oblasť sa ľudia zaoberali najmä pestovaním obilia.

Rok 1939 predstavoval pre stav v poľnohospodárstve vynikajúce pozitívne výsledky, keďže sa v tomto období iba málokedy vyskytovali živelné pohromy a navyše tomuto roku priali aj dobré poveternostné podmienky. Z rastlinnej produkcie sa veľmi dobre darilo hlavne jarinám, oziminám a okopaninám. Zlom však nastal s novým, prichádzajúcim rokom, ktorý bol sprevádzaný najmä tuhú zimou a rozsiahlymi povodňami. Prichádzajúca zima spôsobila veľké katastrofy, kedy došlo k vymrznutiu obilnín a krmovín, ktoré sa museli na jar zaoberať. Už v marci roku 1940 sa cez územie ŠZŽ prehnala veľká povodeň, spôsobená odmäkom snehu, ktorá okrem iného zatopila niekoľko domov a ulíc v tejto župe. V júni v roku 1940 sa v okolí Prešova strhla veľká búrka, ktorá spôsobila alarmujúce škody na obilninách a okopaninách. Daždivé leto malo za následok zvýšený výskyt slimákov, ktoré poškodzovali oziminy a miestami to boli aj poľné myši. Výnosy z roku 1940 znamenali 35% pokles oproti stavu z roku 1939.

Stav v poľnohospodárstve sa výrazne nezmenil ani s nasledujúcim rokom 1941. Katastrofálne dôsledky, spôsobené predchádzajúcim rokom mali svoj dopad aj na nasledujúce obdobie. Zvlášť nepriaznivá bola situácia v pestovaní zemiakov a krmného obilia, kým úroda chlebovín bola v niektorých pásmach vyššia.¹²⁵ Príčinou boli rozsiahle povodne a nepretržitá zrážková činnosť koncom mája, ktorá nedovoľovala ukončenie výsadby zemiakov. K úbytku úrody, ktoré spôsobili silné dažde, tuhú zimu, záplavy sa podpísal aj nedostatok chlebovín, dochádzalo k zadržiavaniu obilia roľníkmi, ktorí ich predávali na čiernom trhu, poprípade ich zužitkovali pri výkrme. V dôsledku týchto živelných pohrôm došlo k úbytku hlavne okopanín a keďže neúroda sa prejavovala čoraz citeľnejšie, Slovenský štát a Roľnícka komora sa rozhodli poskytnúť roľníkom zásoby osiva, aby mohli aj niečo zasiať. Vďaka ich snahe prebehli v ŠZŽ dve osivové akcie, prvá, ktorá sa konala v jeseni roku 1941 a druhá na jar v roku 1942. Prvá osivová akcia nezožala veľký úspech, pretože opakujúce sa zlé poveternostné podmienky zapríčinili iba malé percento výrastku ozimín čím sa ostatné museli nanovo zasiať. Ani jarňá osivová akcia nepriniesla pozitívne závery, pretože došlo k nedostatku

¹²⁵ <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2010/3/5879/> (28.3.2011).

v logistike distribúcie osevných plodín, to znamenalo, že sa vyskytli oblasti, ktorých pôda nebola vôbec obrozená. Situácia pre obyvateľov župy bola kritická, pretože dva neúrodné roky spôsobili nedostatok potravín a hlad, k čomu prispel aj obmedzený prídel múky, predovšetkým v rokoch 1940 až 1941.

V roku 1942 sa situácia zlepšila, v severnej oblasti župy sa urodili zemiaky, v južnej oblasti zas obilniny. Bolo to spôsobené najmä zlepšením poveternostných podmienok a osivovými akciami.

V roku 1943 došlo k ďalším dvom osivovým akciám, ktoré mali pomôcť obilnej výrobe. V tomto období prišlo čiastočne úrode aj počasie, až do času, kedy niektoré okresy župy postihol v júli ľadovec a narobil značné škody a v ostatných okresoch sa situácia zhoršila aj následkom vysokých teplôt a sucha. Veľmi dobre sa darilo prevažne v južnej oblasti župy najmä v okresoch Humenné, Michalovce a Vranov nad Topľou, kde došlo k nárastu výnosov žatvy oproti roku 1942 o 20 až 30%. V severnejších oblastiach, okresy Bardejov, Stropkov a Giraltovce, ktoré boli zasiahnuté krupobitím, poklesla úroda obilnín a strukovín v porovnaní s rokom 1942 o 20 až 30% , niekde dokonca až o 50%.

V roku 1944 bola úroda v oblasti župy uspokojivá. Na severe sa darilo zemiakom, na juhu zas obilii. Najlepšie sa v tomto roku darilo najjužnejším okresom, kde priaznivé klimatické podmienky sa podpísali na úrode zemiakov a okopanín.

Živočíšna výroba znamenala pre obyvateľov župy existenciu roľníctva. Veľmi dobre sa tu darilo skoro všetkým druhom hospodárskych zvierat avšak aj poveternostné podmienky najmä z rokov 1940 a 1941 spôsobovali ich úbytok. Príveľké množstvá zrážok a permanentne premočené pasienky spôsobovali zvieratám mnohé ochorenia parazitného pôvodu.¹²⁶ V dôsledku týchto faktorov dochádzalo k veľkým škodám najmä na mäse, ktoré sa stalo nepoužiteľným či koži, ktorá stratila svoju cenu. Tieto straty boli priam až alarmujúce pre chovateľov, pretože niektoré časti východného Slovenska boli charakteristické tým, že chov dobytky znamenal pre obyvateľov hlavný zdroj príjmu. Jedným z ďalších problémov v živočíšnej produkcii sa ukázal aj výkup dobytky. Gazdovia museli svoj dobytok odpredávať iba Slovpolu, štátnej organizácii s monopolom na výkup mäsa, za vopred štátom uvedené ceny.¹²⁷ Mnohí chovatelia tento postup odmietali, čo neskôr viedlo k úbytku živočíšneho tuku na trhu. Aj posledná fáza existencie Slovenského štátu sa podpísala na značných škodách v tomto odvetví.

¹²⁶ <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2010/3/5879/> (28.3.2011).

¹²⁷ <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2010/3/5879/> (28.3.2011).

Prechod bojových jednotiek územím ŠZŽ znamenal zdecimovanie hospodárskych zvierat a to najmä v severných okresoch.

Župný úrad mal po celý čas existencie enormný záujem na zvýšení poľnohospodárskych výnosov a zefektívnení živočíšnej výroby. Podporoval celý rad programov, ktoré mali pomôcť poľnohospodárom. Medzi roľníkmi sa propagovali nové progresívne postupy, akými bolo napríklad čistenie a morenie osiva, zelené hnojenie, pestovanie jarných strukovín, postrek ovocných stromov. Chovatelia boli vyzývaní k stavbe stajní, k zakladaniu kontrolovaných chovov, k očkovaniu zvierat a zriaďovaniu chladiacich zariadení v mliekarniach, ktoré znižovali straty na mlieku. V prípade, že chovateľ nahlásil úhyn dobytku, župný úrad ho finančne odškodnil, musel mať však doklad o zaočkovaní zvierat.

5.3 Arizácia Židov

Dôležitou súčasťou riešenia židovskej otázky sa stala snaha štátnej moci získať židovský majetok. Toto protižidovské opatrenie malo drastické následky, pretože Židia zbavení svojich obchodov a živností prišli o základný zdroj obživy. V rozsiahlej oblasti priemyslu, obchodu, remesiel a služieb sa v protižidovských opatreniach muselo postupovať pomaly a obozretne, aby náhlým vylúčením neúmerneho počtu Židov nebol narušený hospodársky život štátu.¹²⁸ Arizácia teda znamenala prevod židovského majetku do rúk árijcov, no celý tento proces sa niesol v duchu korupcie, vzájomných bojoch medzi jednotlivcami aj skupinami či vydierania. V snahe získať židovský majetok dochádzalo k stretu rôznych záujmových skupín, predovšetkým to boli členovia HSĽS či príslušníci HG, ale aj slovenskí Nemci. Arizácia sa týkala všetkých druhov odvetia či už to boli krčmy, podniky, obchody so zmiešaným tovarom alebo továrne.

V oblasti podnikového majetku, ktorého celková hodnota v septembri 1940 predstavovala približne 530 mil. Ks, prešiel arizačný proces od roku 1939 dvoma vývojovými fázami, tzv. evolučnou a revolučnou fázou, a vyvrcholil v rokoch 1941 – 1942.¹²⁹

¹²⁸ HUBENÁK, Ladislav. Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939-1945). Bratislava: Univerzita Komenského, 2003, s. 54.

¹²⁹ <http://www.upn.gov.sk/arizacie/> (5.4.2011).

Na konci roku 1940 existovalo v župe 8016 držiteľov živností, z toho bolo 5020 židovského pôvodu a z nich 452 hostinského a výčapného charakteru.¹³⁰ Práve tých sa dotklo vládne nariadenie č. 40 z 31. marca 1939, namierené proti židovským hostinským a výčapným službám, ktoré mali za následok závislosť na alkohole u veľkej skupiny populácie.

Nepriamo začína proces arizácie prijatím vládneho nariadenia č. 137/1939 Sl. z. o dôverníkoch a dočasných správcoch. Títo ľudia, menovaní vládou mali za úlohu dohliadať na kontrolu v podniku, správca mohol navyše aktívne zasiahnuť do chodu podniku. Z veľkej časti sa z týchto správcov a dôverníkov neskôr stali arizátori.

Vládnym nariadením č. 113 vstúpil do platnosti 1. júna 1940 tzv. I. arizačný zákon (Zákon o židovských podnikoch a o Židoch zamestnaných v podnikoch). Týmto zákonom sa v prvom rade zakazovalo Židom a židovským združeniam preberať alebo znova zriaďovať priemyselné, obchodné a živnostenské podniky (závody) a nadobúdať alebo preberať živnostenské oprávnenia akéhokoľvek druhu.¹³¹ Z pod tohto zákona boli vyňaté závody s továrenskou výrobou.

Arizácia mohla byť v tomto období úplná, nový vlastník dostal celý podnik, alebo čiastočná, nový vlastník dostal väčšinový, 51% podiel. Ministerstvo hospodárstva v spolupráci so župným úradom rozhodovalo o ďalšej existencii živnostenských oprávnení Židov, na základe verejného záujmu, ak si situácia vyžadovala odstránenie hospodársky nezdravého vplyvu bolo oprávnenie na podnikanie odňaté a podnik bol buď zlikvidovaný alebo arizovaný.

V prípade likvidácie existovala trojmesačná lehota, počas ktorej mohol živnostník ešte vykonávať živnosť, avšak jeho úlohou bolo upovedomiť o odňatí licencie svojich zamestnancov, aby si mohli hľadať nové zamestnanie a odberateľov, aby mali dostatok času na nájdenie si nového dodávateľa.¹³² Likvidácia bola najľahšou cestou ako sa dostať k slušnému príjmu, likvidátor popredal hnutel'ný majetok živnostníka a poslal ho na účet štátu v peňažnom ústave, z tejto sumy sa vyrovnali pohľadávky veriteľov a 20% hodnoty, maximálne 6 000 Ks majetku pripadlo tomu, čo daný podnik zrušil.

Ak bol podnik určený na arizáciu, mohlo ísť aj o tzv. dobrovoľnú arizáciu, ktorá však spočívala len v tom, že sa Žid „dobrovoľne“ rozhodol komu dá 51% svojho

¹³⁰ Slovenská Sloboda, 19. 1. 1941, s. 1452 krčiem odňal štát Židom.

¹³¹ HUBENÁK, ref. 128, s. 104.

¹³² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 24128/1940, Adm. Smernice k zákonu o židovských podnikoch a o židoch zamestnaných tam.

podielu do rúk. Arizátorom nemohol byť hocikto, musel byť odborne a finančne kvalifikovaný na takúto funkciu, pretože za arizáciu musel zaplatiť.¹³³ Čiže, mal by spĺňať predpoklady na udelenie konkrétnej licencie a preukázať sa potrebnou výškou kapitálu. Stať sa arizátorom bolo túžbou nejedného nežida, pričom to bol obrovský priestor pre korupciu, vyhrával ten, kto mal za sebou vplyvnejšiu osobu.

Dochádzalo aj k arizáciám naoko, Žid dal nejakému známemu, kresťanovi, podiel vo svojom závode a tým zachránil nielen svoju firmu, ale aj svoju rodinu. Takéto správanie arizátora však bolo skôr výnimkou.

Vplyvom vyššej moci sa k židovským majetkom často krát dostávali ľudia bez potrebnej kvalifikácie, z tohto dôvodu sa župný úrad v Prešove rozhodol pripraviť školenia záujemcov o arizáciu. V dňoch 8. až 11. júna 1940 sa takýto arizačný kurz uskutočnil v Prešove.¹³⁴ Nádejní arizátori tu boli oboznámení s podstatou zákona č. 113/1940, s fungovaním podnikov, vedením agendy, daňovými zákonmi a samotným obchodným stykom.¹³⁵ Popritom Obchodná komora v spolupráci so Živnostenským a arizačným oddelením Župného úradu v Prešove zorganizovali cyklus zájazdových prednášok o arizáciách.¹³⁶

Pri preberaní podniku mohli nastať dve situácie, buď podnik jednotlivca prevzal kvalifikovaný kresťanský uchádzač do svojich rúk alebo sa ustanovil nový subjekt, za účasti Žida, bývalého podnikateľa, tento subjekt však musel požiadať o novú koncesnú listinu.¹³⁷ Arizácia obchodnej spoločnosti bola uľahčená, stačilo aby Žid z nej vystúpil poprípade bol vylúčený.

Tento spôsob arizácie sa v praxi príliš neosvedčil, platil len tri mesiace a bolo podľa neho arizované len okolo 50 podnikov.

21. júla 1940 nastáva posun v riešení presunu židovského majetku do rúk arizátorov. Po salzburských rokovaníach sa posilnila moc radikálov a tí pristúpili k urýchleniu arizačného procesu. V septembri 1940 sa vytvoril Ústredný hospodársky úrad, určený na riadenie procesu arizácie, ktorý spočiatku riadil Augustín Morávek, v roku 1942 ho vystriedal Ľudovít Paškovič. Augustín Morávek sa rozhodol pre

¹³³ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 24128/1940, Adm. Smernice k zákonu o židovských podnikoch a o židoch zamestnaných tam.

¹³⁴ Pozri príloha č. 11.

¹³⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 7064/1940, Prez. Usporiadanie arizačného kurzu v Prešove a jeho program.

¹³⁶ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 9755/1941, Adm. Usporiadanie zájazdových prednášok o arizáciách v ŠZŽ.

¹³⁷ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 24128/1940, Adm. Smernice k zákonu o židovských podnikoch a o židoch zamestnaných tam.

radikálne riešenie a odhliadnuc od všetkých možných hospodárskych komplikácií vydal nové smernice, upravujúce priebeh arizácie. Tieto predpisy vyšli pod názvom Nariadenie vlády č. 303/1940 Sl. z. O židovských podnikoch zo dňa 31. novembra 1940, vo verejnosti sa stal známym ako II. arizačný zákon.

V prvom rade bol v tomto nariadení vlády definovaný pojem židovský podnik. Za taký sa pokladal podnik, ktorý vlastnil Žid alebo spoločnosti a družstvá či spoločnosti s ručením obmedzením, ktorých viac ako ¼ členov správnej rady alebo jednatel'ov sú Židia alebo keď aspoň polovica základnej istiny patrí Židom, verejné obchodné spoločnosti a komanditné spoločnosti, kde aspoň polovica spoločníkov sú Židia. Vedľajší závod židovského podniku sa tiež považuje za podnik židovský. Navyše židovskí majitelia sú povinní označiť svoje podniky nápisom „Židovský podnik“ na dobre viditeľných miestach.¹³⁸ Dochádza aj k rozšíreniu platnosti arizácie na podniky továrenského typu, zrušil sa pojem dobrovoľnej arizácie, aj keď bola čiastočná arizácia naďalej možná, podiel židovského podnikateľa sa zo 49% znížil, postupnými úpravami sa dosiahol stav, keď Židom zaniklo právo na podiel z kedysi vlastného podnikového majetku (1. apríl 1942).

Novinkou bola možnosť stať sa arizátorom aj v prípade absencie patričnej kvalifikácie, takýto uchádzač mal možnosť získať dišpenz. Ako príklad môže poslúžiť prípad Pavla Halbscha z Prešova, ktorý aj napriek nedostačujúcim znalostiam o profesii zlatníckej a klenotníckej požiadal o udelenie dišpenzu pre prevádzanie spomínanej činnosti.¹³⁹ Aj ľudia bez kvalifikačných predpokladov sa dostali k majetku, nešlo im o jeho zveľadenie, ich jediným cieľom bol ľahko nadobudnutý majetok so ziskom predať.

Celkovo bol priebeh tejto arizácie živelný, skorumpovaný a neprehľadný. Ak záujemca o arizáciu nemal odporúčanie z vyšších miest, nemal nádej na úspech. Atraktivitu si židovský majetok získal vďaka novej nadobúdacej cene, ktorú Ústredný hospodársky úrad silno podhodnotil za účelom zmotivovať záujemcov k arizáciám a nie k likvidáciám týchto podnikov.

Postupne ako narastal počet protižidovských opatrení, dotknutá strana začala chápať vážnosť situácie a snažila sa jej nejako čeliť. Ako reakciu nato, 27. mája 1940 zasiela Ministerstvo hospodárstva všetkým okresným úradom ŠZŽ upozornenie, že židovské obyvateľstvo, pod vplyvom rastúcich obáv z narastajúceho arizačného tlaku,

¹³⁸ HUBENÁK, ref. 128, s. 112.

¹³⁹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 80605/1940, Adm. Udelenie dišpenzu pre prevádzanie živnosti klenotníckej a zlatníckej.

nielenže prestane doplňovať tovar, ale budú ho aj skrývať a aby tak podnikli potrebné razie.¹⁴⁰

Do konca júla 1942 prešlo arizáciou viac ako 2200 podnikov, z toho 369 v ŠZŽ. Za zmienku stojí fakt, že hoci bol v ŠZŽ najväčší počet arizovaných i likvidovaných podnikov, ich priemerný ročný obrad bol najnižší, u arizovaných podnikov to bola čiastka 500 000 Ks na rok, u likvidovaných 78 000 Ks, čo bola napríklad len polovičná hodnota podnikov arizovaných v Bratislave.¹⁴¹

Samotná arizácia nepriniesla Slovenskému štátu žiadaný hospodársky prospech. Peniaze, ktoré sa mali získať arizáciou sa rozkotúľali do rúk jednotlivcom a navyše ostala armáda ľudí bez práce a príjmu, ktorí sa stali ťarchou pre štát. V hláseniach okresných úradov sa začínajú objavovať žiadosti o sociálnu výpomoc pre Židov, ktorým bola likvidovaná živnosť a oni ostali bez možnosti obživy.¹⁴² Nezanedbateľným je aj fakt, že likvidáciou židovských podnikateľov prišiel štát o časť svojich daňovníkov a aj v podnikoch, ktoré sa zarizovali, neskúsený arizátor spôsobil pokles produktivity a obratu podniku. V konečnom dôsledku bol štát pripravený o nie celkom zanedbateľné príjmy.

5.4 Finančné hospodárenie župy

Župa v rámci svojho vlastného hospodárenia prijímala na každý rok tzv. preliminár - predbežný rozpočet samosprávy. Finančne najchudobnejší bol rozpočet z roku 1940, jeho hodnota bola 12 170 872 Ks, zatiaľ čo na rok 1944 sa počítalo s finančným pokrytím vo výške 58 440 268 Ks. Vzhľadom nato, že rozpočet na rok 1944 ostal len na papieri, najbohatším rokom pre samosprávu bol rok 1942, kedy sa pre potreby župy preinvestovalo 46 831 168 Ks.¹⁴³ Hospodárstvo župy však bolo ziskové len v prvom roku svojej existencie, keď príjmy činili 13 236 912 Ks. Najnižšie príjmy boli zaznamenané v roku 1941, kedy činili len 8 684 881 Ks.¹⁴⁴ Tento pokles príjmov

¹⁴⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 25/1940, Adm. Židovská arizácia.

¹⁴¹ HLAVINKA, ref. 71, s. 363.

¹⁴² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 383/1941, Prez. Žiadosť o sociálnu výpomoc pre Židov, ktorým bola likvidovaný živnosť.

¹⁴³ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 3578/1943-s. Adm. Rozpočet župy na rok 1944.

¹⁴⁴ Pozri prílohu č. 12.

súvisí s protižidovskými opatreniami, pretože v tom čase došlo k drastickému ochudobneniu tejto skupiny obyvateľstva, ktorá sa významnou mierou spolupodieľala na príjmoch župy.

V roku 1944 dochádza ku kolapsu hospodárstva, významnejšie podniky a ich výrobné zariadenie sa demontuje a posiela na západ. Z hospodárskeho hľadiska sa región ŠZŽ stáva hospodársky úplne bezvýznamným.

6. Sociálne pomery

Väčšina obyvateľov ŠZŽ sa vzhľadom k jej prevažne agrárnemu charakteru venovala poľnohospodárskej výrobe. Rentabilita takejto výroby nebola príliš vysoká. Štát stanovil výkupné ceny poľnohospodárskych produktov, ako taktiež aj najvyšší povolený zisk pri predaji. Roľníci boli nútení predávať mäso za regulované nízke ceny, ktoré sa takmer rovnali ich výrobným nákladom. Tvorbu a reguláciu cien mali na starosti poradné zbory pre cenové otázky, pôsobiace pri okresných úradoch.¹⁴⁵ Ich členovia mali často nedostačujúce kompetencie pre túto činnosť, výsledná stanovená cena nekorešpondovala s reálnou cenou tovaru. Chovatelia obchodujúci so štátom tento stav kritizovali, ale nápravu sa im zjednať nedarilo, naďalej boli držaní v nevýhodnej pozícii, keď museli svoje produkty predávať pod cenu. Preto hľadali iné, výhodnejšie, možnosti predaja, z tohto dôvodu prekvital čierny obchod. V časoch, keď v okolitých krajinách bola káva, južné ovocie, tabak, alkohol či textil takmer nedostupným tovarom, v Slovenskom štáte bolo toto zbožie prostredníctvom čierneho trhu dostupné, aj keď nie pre každého. Pre sociálne slabšie vrstvy, vyznačujúce sa takmer nulovou kúpnu silou, čiže pre väčšinu obyvateľstva župy, boli tieto vymoženosti nedosiahnuteľné.

Ani drobní predajcovia to nemali pri vykonávaní svojej živnosti o nič ľahšie. Museli sa mať na pozore, aby nepredávali svoj tovar, u ktorého nebola pevne stanovená cena, s privysokou maržou, inak im hrozilo obvinenie z priestupku bezdôvodného predražovania. Ak bol tento priestupok preukázaný, hrozil predajcovi tvrdý postih, väzenie, prepadnutie inkriminovaného tovaru v prospech štátu, finančná pokuta a jednorazový odsudzujúci výrok v denníku Slováč, publikovaný na jeho vlastné náklady.¹⁴⁶ Župný úrad mal kontrolórov, ktorí mali dohliadnuť na ceny a zabrániť predražovaniu výrobkov.¹⁴⁷

Župa počas svojho pôsobenia, rozvíjala celý rad aktivít, zameraných na zlepšenie sociálneho postavenia obyvateľstva. HSLS si vylepšovala svoj imidž usporadúvaním rôznych zbierok, či už pre nemajetných, starých ľudí, frontových vojakov alebo postihnutých živelnými pohromami, všetky tieto akcie mali jednotný

¹⁴⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 994/1940, Adm. Menovanie poradných zborov pre cenové otázky pri OÚ.

¹⁴⁶ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 25477/1940, Adm. Obvinenie z priestupku bezdôvodného predražovania gumových ohrievačov u predajcu Jána Végša z Michaloviec.

¹⁴⁷ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 16941/1941, Adm. Nariadenie Župného úradu o sústavnom dohľade nad kontrolou cien na prešovskom trhu kvôli predražovaniu potravín.

cieľ, spopularizovať stranu medzi širokými vrstvami obyvateľstva. Navyše sa každoročne organizovala svojpomocná akcia, nazvaná „Zimná pomoc“, prostredníctvom ktorej poukazovali darcovia svoje finančné prostriedky na účet HSLS, ktorá ich následne použila na rôzne sociálne projekty. Samotný akt darovania sa nekonal na báze dobrovoľnosti, tieto dobrovoľné príspevky sa štátnym zamestnancom strhávali z platu¹⁴⁸, obyvateľom obcí bola paušálne určená výška príspevku, zohľadnená podľa prosperity okresu, najviac prispievali okresy Prešov, Michalovce, Trebišov (napr. v roku 1940 to činilo 5 Ks) najmenej Stropkov a Medzilaborce (v roku 1940, 2 Ks) .¹⁴⁹

Medzi problémami, ktoré sa snažil župný úrad vyriešiť, bol aj boj s alkoholizmom. Chudobnejšie vrstvy obyvateľstva sa uchýľovali ku konzumácií denaturalizovaného liehu, ktorý obsahoval prídavné jedovaté látky a často spôsobil otravy. Z tohto dôvodu bola jeho dostupnosť sťažená, na jeho odber boli potrebné poukázky a jeho spotreba bola prísne kontrolovaná. Iným krokom na zamedzenie prílišnej konzumácií alkoholu, bolo vydanie nariadenia, ktoré zastavilo vyplácanie miezd v sobotu, z dôvodu, že vtedy dochádza k nadmernej konzumácií alkoholu.¹⁵⁰

6.1 Zdravotníctvo v župe

Prvoradou úlohou bolo zlepšiť zdravotnícku starostlivosť o občanov a ich zdravotný stav. Medzi nakažlivé choroby, ktoré najčastejšie sužovali obyvateľov župy patrili: spála, diftéria, tuberkulóza, brušný týfus, šarlach, záškrt, trachóm, epidemické zmeravenie väzov, katar očných spojiviek a v južných častiach aj malária. Navyše, predovšetkým chudobnejšie okresy boli známe veľkou detskou mortalitou, predovšetkým detí do 1. roka života. Príčinou bola podvýživa, nedostatok pôrodných asistentiek, často krát bolo viacero obcí na jednu asistentku.

Nezastupiteľné miesto mala pôsobnosť zdravotno-sociálnych inštitúcií, zameraných na konkrétne ciele v zdravotníctve. Dôležitú úlohu zohrávali okresné

¹⁴⁸ BAKA, Igor. HSLS od 6. októbra do salzburských rokovaní v lete 1940. In LACKO Martin. (ed.). Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov II. Trnava: M. Lacko vlastným nákladom, 2003, s. 36.

¹⁴⁹ Slovák, 30 .9. 1940, s. 4. Veľkorysá zimná akcia v Šarišsko-zemplínskej župe.

¹⁵⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 58772/1940, Adm. Nariadenie o pozastavení vyplácania výplat v sobotu.

organizácie Slovenského Červeného kríža, Liga proti tuberkulóze, Poradňa proti pohlavným chorobám a Okresná starostlivosť o mládež. Posledne menovaná mala za úlohu starostlivosť, ošacovanie a stravovanie chudobnej mládeže a posielanie detí trpiacich na podvýživu a chudokrvnosť do ozdravovní. Bolo postarané aj o hendikepovaných občanov, existovali ústavy pre hluchonemých, slepých, mrzákov a slabomyseľných. Pre starých ľudí, o ktorých sa nemal kto postarať, sa zriaďovali starobince, pre chudobných zas chudobince.

Snahy zdravotníkov sa neobmedzovali len na liečenie, svoje úsilie sústredili aj na prevenciu. Vykonávali sa prednášky o správnej výžive, výcvik pôrodných asistentiek, podporovali sa návyky správneho ošetrovania chrupu. Navyše bola zriadená záchranná služba a viedli sa kurzy ošetrovateľskej služby v rodinách. Organizovali sa aj tematické osvetové akcie, ako napríklad „Týždeň zdravia na pracovisku“, uskutočnená 25. augusta 1941.¹⁵¹ V boji s nákazlivými chorobami zohrávalo veľkú úlohu budovanie zdravotnej techniky obcí, vzorových studní a vodovodov, ktoré mali nahradiť nevyhovujúce studne, trpiace týmito neduhmi: plytké, zlé ohradené, nekryté, nechránené pred znečistením povrchovou vodou a splaškami, čím sa stali kontaminované zárodkami infekčných ochorení, napr. brušný týfus.¹⁵²

K zvýšeniu dostupnosti odbornej zdravotnej starostlivosti dopomohlo rozšírenie a zmodernizovanie nemocníc v Prešove, v Michalovciach a v Bardejove a vybudovanie nemocnice v Humennom, všetky tieto stavebné činnosti stali župu okolo 50 miliónov Ks.¹⁵³

6.2 Kultúra a osвета

Župný úrad mal vo svojej kompetencii taktiež aj rozvoj vzdelania a kultúry, finančne sa však spolupodieľal len na financovaní učňovských škôl, základné školy a ich financovanie ostali v réžii štátu, na druhej strane poskytoval študijné podpory pre študentov, aby im uľahčil študovanie. Problémom bola nedostačujúca školská dochádzka a vysoká miera negramotnosti, v roku 1940 bola v okresoch Medzilaborce,

¹⁵¹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 20641/1941, Adm. Správa Ministerstva vnútra o akcii „Týždeň zdravia na pracovisku“.

¹⁵² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 6445/1941, Adm. Výročná správa verejného zdravotníctva za rok 1940.

¹⁵³ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 2540/1943-s, Adm. Príspevok ŠZŽ na výstavbu štátu.

Stropkov (vrátane expozitúry vo Svidníku) negramotnosť obyvateľstva staršieho ako 6 rokov najvyššia na Slovensku, činila 15 - 17%.¹⁵⁴

Časť župného rozpočtu bola venovaná výstavbe kultúrnych domov v obciach a zriaďovaniu knižníc, tie však podľa nariadenia z roku 1940 boli povinné zo svojho fondu vytriediť knihy, ktoré boli defektné zo stránky náboženskej, mravnej, národnej či politickej, ako aj tie knihy, ktorých obsah uráža spriatelene národy, štáty a ich vodcov.¹⁵⁵

Rovnako prevzal štát kontrolu aj nad rodiacou sa sieťou kín, aj filmové predstavenia museli byť rovnako ideologicky bezchybné ako spomínané diela v písanej podobe. Navyše pre panujúce napätie vo vzťahu s Maďarskom bol pozastavený import maďarskej kinematografie na Slovensko.¹⁵⁶

Župný úrad poskytoval subvencie aj na činnosť rôznych vedeckých, kultúrnych a športových spolkov. Okrem finančnej podpory celonárodných inštitúcií, ako napr. Maticy Slovenskej, Spolku sv. Vojtecha alebo Slovenskej národnej knižnice v Turčianskom sv. Martine sa podpory dostalo aj regionálnym inštitúciám a projektom, akým bolo napr. divadlo v Prešove, Slovenské ľudové divadlo Fraňa Devinského, ktoré pôsobilo v Prešove a v okresoch ŠZŽ v rokoch 1940-1941, archeologický výskum východného Slovenska, podpora pre vydávanie národopisných publikácií akou bola napr. Prešov v minulosti a dnes. Rozvíjala sa aj podpora cestovného ruchu, v Prešove vznikol oblastný zbor pre cestovný ruch Slovakotour, spolufinancovaný župou. Rozvíja sa i šport, župnú podporu získava napr. Slovenský futbalový zväz v Prešove a Klub slovenských turistov a lyžiarov.

Nezabudlo sa ani na podporu rozvoja slovensko-nemeckých vzťahov, Slovensko-nemecký spolok pôsobiaci v Prešove sa tešil pravidelnému finančnému daru.¹⁵⁷

Celkovo možno povedať, že vzhľadom na susedné štáty, boli sociálne podmienky na Slovensku o niečo lepšie ako za jeho hranicami. Toto konštatovanie však nemožno generalizovať na všetky sociálne a etnické skupiny obyvateľstva. Život

¹⁵⁴ BEŇKO, ref. 75, s.174.

¹⁵⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 3060/1940, Adm. Triedenie závadných kníh.

¹⁵⁶ MV SR- Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 34101/1940, Adm. Nariadenie Ministerstva vnútra z 30. júla 1940 slovenskej filmovej spoločnosti Nástup nezapožičiavať na východ Slovenska maďarské filmy.

¹⁵⁷ MV SR- Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 2242/1942-s, Adm. Príspevok župy pre Slovensko-nemecký spolok v Prešove vo výške 4 000 Ks.

v chudobných oblastiach severovýchodného Slovenska sa príliš nezlepšil, postavenie Rómov sa ešte o niečo zhoršilo a najhoršie obstála židovská minorita, podrobená prenasledovaniu a systematickej degradácii.

7. Zánik župy

ŠZŽ a jej obyvatelia sa v poslednom období existencie Slovenského štátu v zložitej situácii ocitli ako prví.¹⁵⁸ K týmto problémom prispelo zoskupenie hospodárskych, vnútropolitických i zahraničnopolitických faktorov, ktoré boli živené vhodnou geografickou polohou župy, nachádzajúcej sa najbližšie k hraniciam Sovietskeho zväzu.

Ako už bolo spomínané, počnúc rokom 1940 mala oblasť východného Slovenska obrovské problémy so zásobovaním, nešlo pritom o nejaké okrajové komodity, problém spočíval v tom, že chýbali základné potravinové články. Predstaviteľom župy sa nedarilo zabezpečiť ani potreby obyvateľstva, trvalo usídleného na jej území, a tobôž nie vojakov vracajúcich sa z frontu a robotníkov vracajúcich sa z Nemecka na dovolenku, ktorým chýbala aj taká základná vec, akou je prídela múky.¹⁵⁹ Prirodzene, tieto zásobovacie ťažkosti zvyšovali počet kritikov režimu v tejto časti štátu a radikalizovali situáciu v župe. Napríklad v júli 1942 dochádza v okrese Medzilaborce k nepokojom medzi robotníctvom z dôvodu nedostatku chleba a múky v okrese.¹⁶⁰

V roku 1942 začína na území župy, presnejšie v oblasti Vihorlatu, operovať prvá partizánska skupina, vedená Pavlom Borošom z Vinného. Tá však bola zanedlho po svojom vzniku, 7. apríla 1942 zlikvidovaná.

Rozmach partizánskeho hnutia nastáva v roku 1943, keď sa župou rozniesli zvesti o vývoji situácie na východnom fronte a o sovietskej protiofenzíve. Rovnako dôležitým faktorom pre vznik tohto hnutia mal aj prílev sovietskych utečencov z nemeckých zajateckých táborov a taktiež odhodlanie časti židovského obyvateľstva vzoprieť sa svojmu osudu, stiahnuť sa do hôr a so zbraňou v ruke bojovať o svoj život. V miestach, kde operovali partizánske skupiny, sa zachovali hlásenia o nezvestných židovských lekároch, ktorí odišli na neznáme miesta¹⁶¹, početná skupina z nich sa aktívne zapojila do bojov s nacistami. Pre fungovanie partizánskych skupín bolo životne

¹⁵⁸ PEKÁR, Martin. Hlinková Slovenská ľudová Strana a jej činnosť v Šarišsko-zemplínskej župe v rokoch 1939-1945. In PEKÁR, Martin, -DERFIŇÁK, Patrik – ZMÁTLO, Peter (ed.). *Annales historici Presovienses*. Prešov: Universum, 2005, s. 212.

¹⁵⁹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 23 093/1942, Adm. Žiadosť okresného úradu v Humennom o úpravu prídela múky.

¹⁶⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 28214/1942, Adm. Hlásenie OÚ v Medzilaborciach o nepokojoch medzi robotníctvom.

¹⁶¹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 23887/1944, Adm. Hlásenie OÚ v Bardejove o nedostatku lekárov v okrese, väčšina z nich (židovského pôvodu) ušla.

dôležité zabezpečiť zásobovanie potravinami, šatstvom i obuvou, túto pomoc im poskytlo obyvateľstvo dedín, na území ktorých skupiny operovali.

V lesoch pri Matiaške, v okrese Giraltovce sa sformovala prvá významná partizánska skupina, pôsobiaca na východnom Slovensku, jej veliteľmi sa stali sovieti Kost'a a Dimitrij, bol to zárodok neskoršej skupiny Čapajev.¹⁶² Kým mala táto skupina vo februári 1944 okolo 20 členov, v auguste to už bola jednotka zložená z 306 osôb. V okrese Humenné vznikla odbojová skupina Pugačev a vo februári 1944 sa vytvorilo zoskupenie Pučkov, operujúce taktiež v tomto okrese.

Tieto oddiely sa postupne začali špecializovať na deštruktívnu činnosť, prepadávali žandárov, strážne hliadky i sklady za účelom získania munície, snažili sa znemožniť zásobovanie nemeckých vojsk, ničili komunikačné káble a podnikali diverzné akcie na železničných tratiach. Po rozmiestnení dvoch divízií slovenskej armády na východnom Slovensku partizáni aj antifasisti nadväzujú s nimi kontakty, avšak ku skoordiovaniu spoločných akcií nikdy nedošlo.¹⁶³ Postupne dochádza k nárastu partizánskeho hnutia a nastupuje proces zjednocovania, pričom sa menšie jednotky podriaďovali čapajevcom ako najsilnejšej jednotke operujúcej na tomto území. Ďalším dôležitým podnetom pre rozmach partizánskeho hnutia bol príchod organizovaných sovietskych partizánskych jednotiek z Poľska (Za rodinu, Kvitinskij, Karasev - Stepanov) a ich zapojenie do záškodníckych činností.

Protipartizánske bezpečnostné akcie nedosiahli žiadnych relevantných úspechov. Aj preto župan Andrej Dudáš videl jedinú cestu ako tieto rebélie potlačiť zriadiť špeciálny protipartizánsky útvar o sile 1000 mužov, avšak tento návrh sa nedočkal realizácie, pretože od 29. júla 1944 bolo veliteľstvo armád v Prešove podriadené Heeresgruppe Nord Ukraine. Generál Augustín Malár hneď nato, 1. augusta 1944 prehlásil celú župu za operačné pásmo so stanným právom. Následne boli zosilnené finančné stráže, ktoré sa najčastejšie stávali obeťami prepádov, vo Svidníku bola umiestnená tanková rota určená na boj s partizánmi, navyše boli v Hanušovciach, Michalovciach, Nižnej Šebastovej a v Stropkove vytvorené pohotovostné oddiely.

Ďalšou taktikou používanou v boji s partizánmi bolo prenikanie diverzantov do vnútra partizánskych skupín a ich následný rozklad. Špeciálny výcvik týchto

¹⁶² CHMELÁROVÁ, Mária. Protifašistický odboj na východnom Slovensku do konca augusta 1944. In PAŽÚR Štefan (ed.). Východoslovenská armáda a odboj. Banská Bystrica: Datei, 1992, s. 23.

¹⁶³ CHMELÁROVÁ, ref. 162, s. 26.

nemeckých posluhovačov prebiehal v diverznom stredisku v Drážďanoch. Takýmto spôsobom sa podarilo rozbiť v máji 1944 skupinu Pučkov.

Keďže akcie partizánov boli namierené predovšetkým proti nemeckej armáde, práve ta podnikala najtvrdšie kroky na ich likvidáciu. Aby ich zlomila, nemecké velenie trestalo obce, ktoré sa zapojili do protifašistického odboja a pomáhali partizánskym jednotkám, či už potravinami, šatstvom alebo informáciami. Tieto akcie kulminovali hlavne v novembri 1944 a celkovo postihli okolo 50 obcí. Názorným príkladom je osud obce Tokajík v Stropkovskom okrese, ktorá sa nachádzala v operačnom pásme partizánskeho zväzku Čapajev.

V októbri 1940 tu Nemci ubytovali početnú skupinu ruských zajatcov, ktorých však partizáni oslobodili. Krátko nato, 19. novembra 1944, nemecké jednotky obec obkľúčili, zatkli 32 mužov, odviekli ich a následný deň popravili. Vypálenie obce bolo súčasťou koordinovaného útoku na partizánov v oblasti obce Košarovce, ktorá sa stala centrom partizánskej oblasti a slúžila ako zásobovacie stredisko, celý tento útok sa odohral len niekoľko týždňov pred oslobodením sovietskou armádou.

Hlavným cieľom operácií riadených partizánmi bolo skomplikovať nemeckým vojenským silám prístup k frontu, ktorý sa v jeseni 1944 presunul do oblasti duklianskeho priesmyku. Predmetom útoku sa z tohto dôvodu stávali dôležité mosty a komunikácie, dopravné uzly, komunikačné spojenia ako aj samotné kolóny, dopravujúce do oblasti priesmyku materiálnu a technickú pomoc a v neposlednom rade aj veliaci personál.

8. septembra 1944 sa na území Poľska začala Karpatsko-duklianska operácia, ktorej cieľom malo byť poskytnutie pomoci povstaleckým jednotkám. Ofenzíva sa uskutočnila v smere Krosno – Dukla - Prešov, avšak kvôli predčasnému vypuknutiu povstania, nedostatočným prípravám a húževnatej nemeckej obrane nesplnila svoj prvoradý účel, rýchlo sa prebojovať na slovenské územie.

Aj napriek tomu, že sa celá operácia pozdržala a pretiahla, mala veľký vplyv na vývoj situácie v župe. Hlavne v severovýchodnej oblasti župy enormne vzrástla aktivita spomínaných partizánskych skupín a naopak ochladla aktivita a nadšenie predstaviteľov režimu, od polovice septembra 1944 v okresoch Svidník, Stropkov a Medzilaborce takmer prestali existovať okresné úrady.¹⁶⁴ Ani situácia v iných zložkách riadiaceho aparátu nebola odlišná, ak aj fungovali, pracovali živelne, bez koncepcie a často krát

¹⁶⁴ PAŽUR, Štefan. Protifašistický odboj na východnom Slovensku. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 185.

bez vzájomného prepojenia, vinou viaznuceho komunikačného spojenia. Na margo tohto vývoja možno citovať slová župana Andreja Dudáša: „Keďže územie Šariško-zemplínskej župy je od septembra 1944 bojiskom a dejiskom pohyblivých bojov, verejná správa vnútorná na území tejto župy musela sa postupne zamerať skoro iba na vojnové úkoly.“¹⁶⁵

Slovenská vláda sa rozhodla túto závažnú situáciu riešiť zmenou v riadení župy. Ako reakcia na stále zhoršujúce sa pomery a klesajúcu efektivitu riadenia župy, bola v októbri 1944 jej správa odovzdaná do rúk vládnemu poverencovi, prešovskému mešťanostovi, Antonovi Sabolovi-Palkovi, ktorý patril medzi najdôležitejších spolupracovníkov nemeckej spravodajskej služby Sicherheidienst na Slovensku a vynikal svojim absolútne pronemeckým a ľudáckym postojom. Ten mal právomoc viesť župu bez potreby rešpektovať názory a stanoviská župného úradu, v istých situáciách mal dokonca právo porušiť zákony a nariadenia, avšak bol nútený koordinovať svoje akcie s nemeckým velením. To ho navyše poverilo aj správou okresov Poprad, Kežmarok, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Gelnica, Spišská Nová Ves a Levoča, Sabol-Palko následne tieto okresy pričlenil do jurisdikcie ŠZŽ. Avšak ani takéto opatrenie na situáciu v župe nič nezmenilo.

Aby sme pochopili vývoj udalostí v župe, musíme sa vrátiť na počiatok roku 1944, kedy sa začala presadzovať totálna mobilizácia zdrojov Nemecka, jeho spojencov a satelitov. Slovensko sa k tejto tendencii pridalo rozhodnutím najvyššej rady obrany štátu zo 7. januára 1944. Následne vzniklo v Prešove veliteľstvo opevňovacích prác na čele s plk. gšt. Rudolfom Pilfouskom, ktoré malo za úlohu riadiť opevňovanie severovýchodnej hranice Slovenska proti Červenej armáde.¹⁶⁶ To si vyžiadalo masívnu personálnu a materiálnu mobilizáciu, výsledkom bol vznik Východoslovenskej armády, veliteľom ktorej sa stal spomínaný pronemecký orientovaný Rudolf Pilfousek, ktorého neskôr nahradil Augustín Malár, ktorý bol naopak zasvätený do príprav povstania. Od počiatku svojho vzniku mala táto vojenská jednotka síce za svoju oficiálnu úlohu brániť karpatský oblúk pred sovietskym vojskom, jej skutočnou úlohou však bolo zaistiť duklianský priesmyk a Lupkov, čím by v príhodnom okamihu mohli pomôcť sovietskym vojskám nerušene prejsť cez Karpaty a zároveň znemožniť zaujať obranné postavenie nemeckým jednotkám. Avšak v dôsledku predčasného vypuknutia SNP, bola

¹⁶⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šariško-zemplínska župa, ref. 18, 5031/1944, Prez. Situačná správa župana Dudáša (31. 12. 1944).

¹⁶⁶ ŠIMUNIČ, Pavel. Východoslovenská armáda a Nemci. In PAŽÚR Štefan (ed.). Východoslovenská armáda a odboj. Banská Bystrica: Datei, 1992, s. 41.

táto nezanedbateľná vojenská sila 31. augusta 1944 odzbrojená. Pred začiatkom SNP dosiahla Východoslovenská armáda stav asi 38-45 000 mužov.¹⁶⁷ Strata takejto vojenskej sily mala pre SNP katastrofálne následky.

V tomto období sa čoraz frekventovanejším stáva slovo evakuácia. Prvé výzvy na dobrovoľnú evakuáciu boli oznámené už 4. apríla 1944, ich cieľom boli okresy Bardejov, Medzilaborce a Svidník a boli doporučené hlavne starším ľuďom nad 65 rokov a deťom do 14 rokov.¹⁶⁸ Spod evakuácie boli vyňatí muži vo veku od 16 do 60 rokov, pre ktorých bola nariadená pracovná povinnosť, na základe ktorej museli pracovať na budovaní zákopov, opevnení bunkrov a iných obranných zariadení. Súčasťou evakuácie bolo aj vydanie poukážky na odber základných článkov dennej potreby.¹⁶⁹ Táto výzva bola prijatá len veľmi vľahne. Postupne sa však so župy začínajú sťahovať cenné veci z úradov a podnikov a následne v septembri aj samotné úrady.

V októbri nastupuje druhá fáza evakuácie, ktorá ignorovala bazu dobrovoľnosti. 16. októbra bolo pod tlakom nemeckej brannej moci nariadené vysídlenie 20 obcí severovýchodnej časti župy, ktoré malo byť uskutočnené do týždňa. Išlo o obce podduklianskeho regiónu ohrozené približujúcim sa frontom (Dričná, Kapišová, Miroľa, Príkra, Suchá, atď.).¹⁷⁰ Nie všetci obyvatelia bojmi ohrozeného územia sa podriadili nariadeniu. Často dochádzalo k treniciam s vojakmi Wehrmachtu, ktorí dohliadali na priebeh evakuácie a keďže boli evakuanti nútení opustiť takmer celý svoj majetok, vrátane statku a potravín, vojaci sužovaní problémami v zásobovaní sa snažili privlastniť si všetko, čo sa dalo skonzumovať.¹⁷¹ Odcudzeniu sa nevyhol ani materiál, ktorý mohla nemecká branná moc využiť pri obrane duklianskeho priesmyku.¹⁷² S tým, ako sa vojnové hrôzy približovali, menil sa aj postoj obyvateľstva k evakuáciám. Aj tí, čo ju spočiatku odmietali, chceli uniknúť do bezpečia. Komplikoval im to však stav komunikácií a akútny nedostatok dopravných prostriedkov.

Situácia sa zhoršovala zo dňa na deň. Začiatkom novembra už veliteľstvo nemeckej armády žiadalo totálnu evakuáciu okresov Medzilaborce, Humenné,

¹⁶⁷ ŠIMUNIČ, ref. 166, s. 45.

¹⁶⁸ Pôvodne bola evakuácia možná len do 20. apríla 1944, ďalšími výnosmi sa však jej účinnosť predlžovala a navyše bola aktualizovaná aj o okresy Stropkov, Giraltovce a Humenné.

¹⁶⁹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 11122/1944, Adm. Smernica o zásobovaní evakuovaných osôb.

¹⁷⁰ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 3815/1944, Prez. Nariadenie nútennej evakuácie osôb.

¹⁷¹ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 23645/1944, Adm. Sťažnosť na nemeckých vojakov, ktorí vzali domáce zvieratá bez potvrdenia o zaplatení.

¹⁷² MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 23717/1944, Adm. Firma Slovenské drevo oznamuje odcudzenie dreva nemeckou brannou mocou na píle v Kapišovej.

Stropkov, Svidník, Michalovce, čiastočnú evakuáciu okresov Trebišov a Vranov a povolenie dobrovoľnej evakuácie zvyšku župy.¹⁷³ Z územia župy bolo nutné presídliť okolo 200 000 obyvateľov. Evakuácií podliehali nielen ľudia, ale aj poľnohospodárske plodiny, dobytok a výrobné zariadenie fabrik, pre odvoz ktorých často krát chýbali štátu dopravné prostriedky, a tak boli touto úlohou neraz poverení majitelia povozov.¹⁷⁴

Aj keď bola evakuácia plánovaná do miest mimo župy, zväčša šlo o presun obyvateľstva z jedného okresu do druhého. z logistických dôvodov sa tieto presuny nikdy v plnom rozsahu nezrealizovali, či už kvôli nedostatočným prepravným kapacitám na železniciach a zhoršeným podmienkam na cestovanie, blížila sa zima, a nevyhovujúcemu ošateniu. Ak by sa tento presun obyvateľstva zrealizoval v plnom rozsahu, štátnu pokladnicu by vyšla na približne 25 000 000 korún. Z tohto dôvodu sa na miesto určenia, do okresov Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Martin a Žilina dostala len časť obyvateľstva.

Veľká časť evakuantov uviazla v Prešove, v dôsledku čoho bolo mesto už v novembri úplne preľudnené. Nemecká armáda sa chystala zrealizovať aj plán nútenej evakuácie Prešova, ktorý sa však pre rýchly posun frontovej línie už nepodarilo úplne zrealizovať. Dňa 19. januára 1945 bol Prešov oslobodený.

Ani samotný župný úrad sa nevyhol evakuácie. Aj keď vzhľadom na vývoj oslobodzovacích bojov bol v rozklade a paralyzovaný, minister vnútra Slovenskej republiky nariadil 21. decembra 1944 zastavenie činnosti župného výboru ŠZŽ a následne 12. januára 1945 čiastočnú evakuáciu úradu do Popradu. Rýchly spád udalostí prinútil v krátkom čase, 18. januára, evakuovať aj druhú časť župného úradu.¹⁷⁵ Následne, 27. januára bol župný výbor evakuovaný posledný krát, tento krát do Ružomberka. Jedinou náplňou práce župného úradu bolo v tomto čase už len starostlivosť o svojich zamestnancov a ich rodiny. Krátko nato, 31. marca 1945 úrad ukončuje svoju činnosť.

¹⁷³ PEKÁR, ref. 47, s. 144.

¹⁷⁴ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 22460/1944, Adm. Návrh evakuácie obilia zo skladu v Stropkove.

¹⁷⁵ MV SR - Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 700/1945, Prez. Odsun župného úradu z Prešova do Popradu.

Záver

Zánikom župy sa život v tomto regióne neskončil. Následne bol v pozmenenej podobe začlenený do obnovenej Československej republiky. Za päť rokov existencie župy sa odohralo množstvo udalostí, ktoré nezvratným spôsobom ovplyvnili ďalšie smerovanie regiónu. Nastali zmeny v národnostnom zložení regiónu, celé jedno etnikum sa s dôsledkami vtedajších udalostí vyrovnáva do dnešného dňa. Zároveň sa pod rúškom politických rozhodnutí zmenili majetkové pomery, hoci nedošlo k ich ustáleniu. Celú oblasť silne poničenú vojnou, čakalo obdobie obnovy hospodárstva a prechod do iného totalitného systému.

Moja práca poukázala na kauzálnu súvislosť vývoja vo svete a vývoja v Slovenskom štáte i v regióne Šarišsko-zemplínskej župy, keďže množstvo udalostí odohrávajúcich sa v župe bolo následkom procesov prebiehajúcich často krát v úplne iných častiach sveta. Zamerala som sa v nej na zmapovanie každodenného života, ako komplexu náboženských, politických, sociálnych a národnostných problémov, ktoré svojou vzájomnou interakciou utvárali životné podmienky pre obyvateľov župy. Podľa príslušnosti k tej ktorej vrstve obyvateľstva boli zväčša determinované aj postoje a očakávania daného individua, ako aj jeho zaradenie v hierarchii spoločenského rebríčka.

Pri hodnotení historických udalostí existuje nebezpečenstvo, že ten kto ich hodnotí, môže podľahnúť pokušeniu venovať sa objektu hodnotenia ako izolovanému javu. História je však sledom kauzálnych súvislostí, a preto som sa vo zvýšenej miere venovala nielen príčinám, ale taktiež následkom vydávaných zákonov, nariadení a politických rozhodnutí.

Touto prácou som si splnila svoj vytýčený cieľ, spracovať existenciu Šarišsko-zemplínskej župy prostredníctvom archívnych materiálov a dokumentovať jej vývin skrz udalosti v Stropkovskom okrese, čím som svoju prácu rozšírila o užší regionálny rozmer.

Dúfam, že diplomová práca venovaná práve tomuto úseku problematiky regionálnych dejín poskytla komplexnejší popis skúmaného javu prostredníctvom zachovaných historických prameňov v archívoch a dobovej tlači.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Ministerstvo Vnútra Slovenskej republiky - Štátny Archív v Prešove:

Šarišsko-zemplínska župa. Administratívne oddelenie 1940 - 1944.

Šarišsko-zemplínska župa. Prezidiálne spisy 1940 - 1944.

Šarišsko-zemplínska župa. Štátno-bezpečnostné oddelenie 1940 – 1942-1943.

Iné pramene

Lexikón obcí Slovenskej republiky. Bratislava: Štátny štatistický úrad, 1942. 190 s.

Dobová tlač

Slovák. r. 1939 - 1940.

Slovenská Sloboda. r. 1941.

Použitá literatúra

BAKA, Igor. HSLŠ od 6. októbra do salzburských rokovaní v lete 1940. In LACKO Martin (ed.). Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov II. Trnava: M. Lacko vlastným nákladom, 2003, s. 11-38, ISBN 80-89034-64-0.

BEŇKO, Ján et. al. Stropkov: Monografia mesta. Martin: Gradus, 1994, 319 s. ISBN 80-901392-5-6.

BORZA, Peter. Perzekúcie gréckokatolíckych duchovných. In SOKOLOVIČ Peter (ed.). Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 - 1945, Slovenská republika 1939 - 1945

očami mladých historikov VII. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 424-439, ISBN 978-80-89335-08-4.

HAJKO, Jozef. Nezrelá republika. Slovensko v rokoch 1939-1945, Bratislava: Slovart, 2009, 414 s. ISBN 978-80-8085-872-8.

HLAVINKA, Ján. Príprava a priebeh deportácií Židov na území Šarišsko-zemplínskej župy v roku 1942. In SOKOLOVIČ Peter (ed.). Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 - 1945, Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov VII. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 361 - 388, ISBN 978-80-89335-08-4.

HRADSKÁ, Katarína. Holokaust na Slovensku 8. Ústredňa Židov (1940-1944), Dokumenty. Bratislava: Klemo Zvolen, 2008, 451 s. ISBN 978-80-89304-06-6.

HRADSKÁ, Katarína. Prípady Dieter Wisliceny. Nacistickí poradcovia a židovská otázka na Slovensku. Bratislava: Academic Electronis Press, 1999, 133 s. ISBN 80-88880-29-7.

HUBENÁK, Ladislav. Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939-1945). Bratislava: Univerzita Komenského, 2003, 224 s. ISBN 80-7160-165-9.

CHMELÁROVÁ, Mária. Protifašistický odboj na východnom Slovensku do konca augusta 1944. In PAŽŮR Štefan (ed.). Východoslovenská armáda a odboj. Banská Bystrica: Datei, 1992, s. 17 – 28, ISBN 80-85306-11-5.

KOVÁČ, Dušan. Dejiny Slovenska, Bratislava: NLN, 2007, 423 s. ISBN 978-80-7106-899-0.

LIPTÁK, Ľubomír et. al. Politický systém Slovenskej republiky. In LIPTÁK, Ľubomír (ed.). Slovenské dejiny. Martin : Matica Slovenská, 1993, s. 221-242, ISBN 80-7090-239-6.

LIPTÁK, Ľubomír et. al. 14. marec 1938. Vznik slovenského štátu. In LIPTÁK, Ľubomír (ed.). Dejiny Slovenska. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000, 309 s. ISBN 80-88880-39-4.

MANNOVÁ, Elena. Krátke dejiny Slovenska, Bratislava: Academic Electronis Press a Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2003, 369 s. ISBN 80-88880-53-X.

NIŽŇANSKÝ, Eduard. Holokaust na Slovensku 7. Vzťah slovenskej majority a židovskej minority, Dokumenty. Bratislava: Klemo Zvolen, 2005, 119 s. ISBN 80-969242-2-9.

PAŽUR, Štefan. Protifašistický odboj na východnom Slovensku. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, 199 s.

PEKÁR, Martin. Hlinková Slovenská Ľudová Strana a jej činnosť v Šarišsko-zemplínskej župe v rokoch 1939-1945. In PEKÁR, Martin, - DERFIŇÁK, Patrik – ZMÁTLO, Peter (ed.). Annales historici Presovienses ANNO. Prešov: Universum, 2005, s. 196-214, ISBN 80-89046-27-4.

PEKÁR, Martin. Politický systém prvej SR so zreteľom na postavenie regiónu (Štruktúrna analýza s príkladom Šarišsko-zemplínskej župy). In PEKÁR, Martin - DERFIŇÁK, Patrik (ed.). Regionálne dejiny a dejiny regiónov. Prešov: Universum, 2004, s. 195-213, ISBN 80-89046-19-3.

PEKÁR, Martin. Politické aktivity Maďarskej menšiny na východnom Slovensku v rokoch 1939 - 1944 v zrkadle župnej agendy. In PEKÁR, Martin (ed.). Ročenka katedry dejín FHPV PU. Prešov: Universum, 2003, s. 128-142, ISBN 80-89046-17-7.

PEKÁR Martin. Región Šariša v čase medzi Mníchovom a 14. marcom 1939. In ŠVORC Perter (ed.). Veľká politika a malé regióny 1918 - 1939. Prešov: Universum, 2002, s. 220 – 228, ISBN 80-89046-06-1.

PEKÁR, Martin. Výber dokumentov k rómskej otázke na východnom Slovensku v rokoch 1942 - 1945. In PEKÁR, Martin - DERFIŇÁK, Patrik (ed.). Annales historici Presovienses 6. Prešov: Universum, 2006, s. 309-331, ISBN 80-89046-40-1.

PEKÁR, Martin. Východné Slovensko 1939–1945, Prešov: Universum, 2007. 181 s. ISBN 978-80-8068-572-0.

PEKÁR, Martin. Vývoj politických a správnych pomerov v Prešove v rokoch 1938 – 1945. In (bez. ed.). Annales historici Presovienses 9. Prešov: Universum, 2010, s. 228-244, ISSN 1336-7528.

ŠIMUNIČ, Pavel. Východoslovenská armáda a Nemci. In PAŽŮR Štefan (ed.). Východoslovenská armáda a odboj. Banská Bystrica: Datei, 1992, 41-50 s. ISBN 80-85306-11-5.

VOLKO, Viliam. - KIŠ, Miroslav. Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, 2007, 103 s.

Internetové zdroje

<http://www.miestnasamosprava.sk/?pg=47> (23.2.2011).

<http://www.uluv.sk/product/zupa-3594/> (23.2.2011).

<http://beo.sk/historia/860-historicky-vyvoj-uzemnospravneho-usporiadania-na-uzemi-slovenska> (23.2.2011).

http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0208_00.htm (25.2.2011).

<http://www.pramen.info/c/1424/slovensko-1918-1945---cast-iv---ustavny-system--antisemitizmus-a-riesenie-zidovskej-otazky.htm> (12.3.2011).

<http://www.upn.gov.sk/data/publikacie/pamat-naroda/pamat-naroda-03-2008.pdf> (28.3.2011).

<http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2010/3/5879/> (28.3.2011).

<http://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf> (4.4.2011).

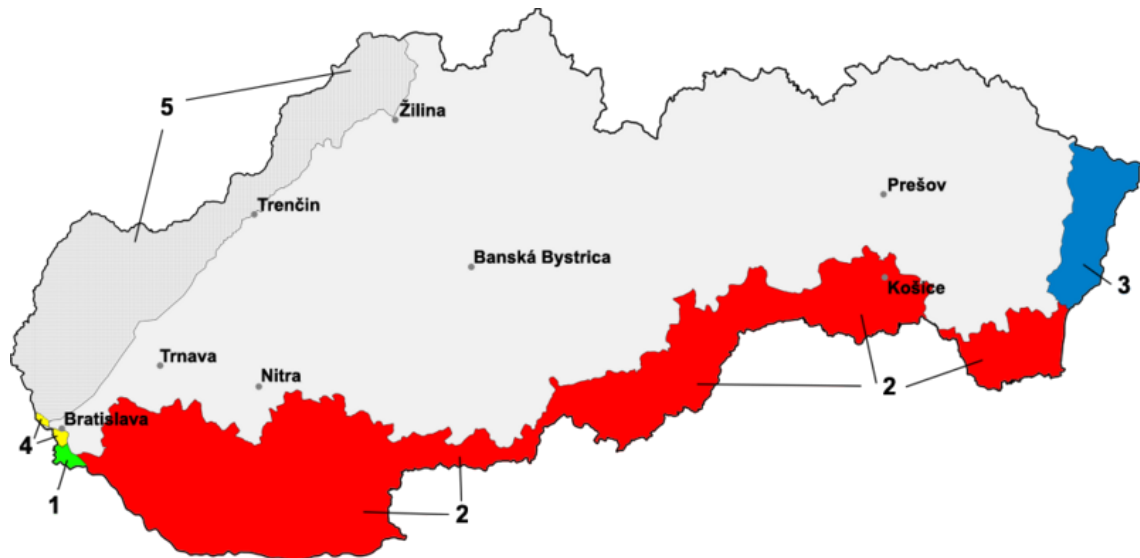
<http://www.upn.gov.sk/arizacie/> (5.4.2011).

http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf (5.4.2011).

Prílohy

Príloha č. 1.

Mapa Slovenského štátu (1939-1945).¹⁷⁶

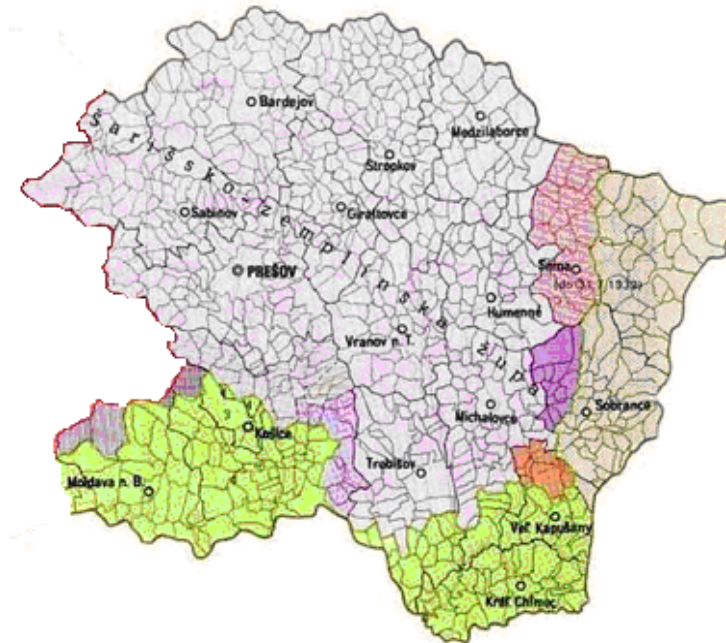
Územie Slovenského štátu:

- sivým je vyznačená ochranná zóna Nemecka.
- červeným územia zabraté Maďarskom po Viedenskej arbitráži.
- modrým územie zabraté Maďarskom po Malej vojne.
- zeleným Jarovce, Rusovce, Čunovo - územie, ktoré aj počas 1. čs. republiky a do roku 1947 patrilo k Maďarsku.
- žltým Petržalka a Devín - územie zabraté Nemeckom.

¹⁷⁶ Zdroj: <http://www.sme.sk/c/4344102/slovensky-stat-ma-vyrocie-stale-polarizuje.html> (17. 4. 2011).

Príloha č. 2.

Šariško-zemplínska župa. Mapa župy s príslušnými územiaми odstúpenými Maďarsku.¹⁷⁷

Legenda:

- územia okupované Maďarskom podľa viedenskej arbitráže z 2.11.1938
- územie obsadené Maďarskom v marci 1939, potom okupované podľa budapeštianskej dohody 4.4.1939
- Košice-okolie (Gelnica)
- Košice-okolie (Prešov)
- Košice-okolie (Vranov n. T.)
- Košice-okolie (Trebišov)
- Snina (Humenné)
- Sobrance (Michalovce)
- Veľ. Kapušany (Michalovce)

¹⁷⁷ Zdroj: VOLKO, Viliam.- KIŠ, Miroslav. Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, 2007.

Príloha č. 3.

Prvý župan Šarišsko-zemplínskej župy Štefan Haššík.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Zdroj: Slovák, 12. 5. 1940.

Príloha č. 4.

Rozloha, počet obyvateľov, vzrast a hustota obyvateľstva Slovenského štátu podľa okresov.¹⁷⁹

OKRES	ROZLOH A V KM ²	POČET OBYVATEĽOV V ROKU			VZRAST ALEBO ÚBYTOK OBYVATEĽSTVA OD ROKU				HUSTOTA OSÍDLENIA NA 1 KM ²	
		1910	1930	1940	1930	%	1910	%	1910	1940
Bardejov	805	3695 9	3959 3	4312 5	3532	8,9	6166	16, 7	45,9	53,6
Giraltovce	471	1712 7	1881 7	2220 3	3386	18, 0	5076	29, 6	36,4	47,1
Humenné	851	3186 9	3690 0	4119 0	4290	11, 6	9321	29, 2	37,4	48,4
Medzilaborce	570	1825 4	2047 2	2260 2	2130	10, 4	4348	23, 8	32,0	39,7
Michalovce	810	5439 3	5935 5	6497 2	5617	9,5	1057 9	19, 4	67,2	80,2
Prešov	1073	6599 6	7594 7	8615 6	1020 9	13, 4	2016 0	30, 5	61,5	80,3
Sabinov	784	3641 5	4015 9	4573 8	1338	3,4	6931	20, 3	46,4	57,3
Stropkov	382	1321 3	1482 2	1735 1	2529	17, 1	4138	31, 3	34,6	45,4
Vyšný Svidník	411	1421 4	1527 7	1700 5	1728	11, 3	2791	19, 6	34,6	41,4
Trebišov	693	3731 6	4299 2	4645 2	3460	8,0	9136	24, 5	53,8	67,0
Vranov n. Topľou	540	2538 6	2942 5	3357 8	4153	14, 1	8192	32, 3	47,0	62,2

¹⁷⁹ Zdroj: Lexikón obcí Slovenskej republiky. Bratislava: Štátny štatistický úrad, 1942, s. 15.

Príloha č. 5.

Národnostné menšiny v Šarišsko-zemplínskej župe, štatistické údaje z roku 1940.

OKRES	PRÍTOMNÉ OBYVA- TEĽSTVO	SLOVÁCI	NEMCI	MAĎARI	RUSÍNI	ŽIDIA ¹⁸⁰
Bardejov	43114	29133	74	106	9869	3568
Giraltovce	22202	17903	87	51	1865	nezistené
Humenné	41188	34151	138	202	2281	3162
Medzilaborce	22 601	2728	52	7	18125	1495
Michalovce	64973	56007	261	848	277	5632
Prešov	86154	74370	672	804	1077	5389
Sabinov	45736	36801	111	186	4797	1484
Stropkov ¹⁸¹	34356	19079	57	26	12438	2250
Trebišov	46449	41852	122	1431	44	2461
Vranov n. Topľou	33581	28842	399	64	80	1874
Spolu	440354	340866	1973	3725	50853	27315

¹⁸⁰ Údaj je z roku 1941.

¹⁸¹ Vrátane expozitúry Vyšný Svidník

Príloha č. 6.

Rómovia v Šarišsko-zemplínskej župe.¹⁸²

OKRES	PRÍTOMNÉ OBYVATEĽSTVO	POČET RÓMOV AJ V (%)	PRÍTOMNÉ OBYVATEĽSTVO	POČET RÓMOV AJ V (%)
	<i>SČÍTANIE Z ROKU 1940</i>		<i>SČÍTANIE Z ROKU 1942</i>	
Bardejov	43114	297 (0,69%)	43240	1722 (3,98%)
Giraltovce	22202	966 (4,35%)	22166	1498 (6,76%)
Humenné	41188	597 (1,45%)	41260	1401 (3,40%)
Medzilaborce	22601	120 (0,53%)	22625	855 (3,78%)
Michalovce	64973	1674 (2,58%)	64907	3417 (5,26%)
Prešov	86154	3246 (3,76%)	86062	3267 (3,80%)
Sabinov	45736	2333 (5,10%)	45669	2372 (5,19%)
Stropkov	17351	298 (1,72%)	16996	794 (4,76%)
Trebišov	46449	368 (0,79%)	44643	3020 (6,76%)
Vranov	33581	2201 (6,55%)	35334	3115 (8,82%)
Svidník	17005	101 (0,60%)	17018	802 (4,71%)
Spolu	440354	12201 (2,77%)	439920	22263 (5,06%)

¹⁸² PEKÁR, Martin. Výber dokumentov k rómskej otázke na východnom Slovensku v rokoch 1942 - 1945. In PEKÁR, Martin - DERFIŇÁK, Patrik (ed.). Annales historici Presovienses 6. Prešov: Universum, 2006, s. 127.

Príloha č. 7.

Vymedzenie pojmu Žid podľa zákona č. 210/1940 Sl. z.

§ 1

(1) Za Žida podľa tohto nariadenia sa bez ohľadu na pohlavie pokladá:

- a) kto pochádza najmenej od troch podľa rasy židovských starých rodičov;
- b) židovský miešanec, ktorý pochádza od dvoch podľa rasy židovských starých rodičov [§ 2, písm. a)], ak

1. dňa 20. apríla 1939 bol alebo po tomto dni sa stal príslušníkom izraelitského (židovského) vyznania,

2. po 20. apríli 1939 vstúpil do manželstva so Židom [písm. a)],

3. pochádza z manželstva so Židom [písm. a)], uzavretého po 20. apríli 1939,

4. pochádza z nemanželského styku so Židom [písm. a)] a narodil sa ako nemanželské dieťa po 20. februári 1940.

(2) Za židovského starého rodiča podľa rasy v zmysle ustanovení tohto nariadenia

má sa pokladať ten, kto patril k izraelitskému (židovskému) vyznaniu.

§ 2.

Za židovského miešanca podľa tohto nariadenia sa pokladá:

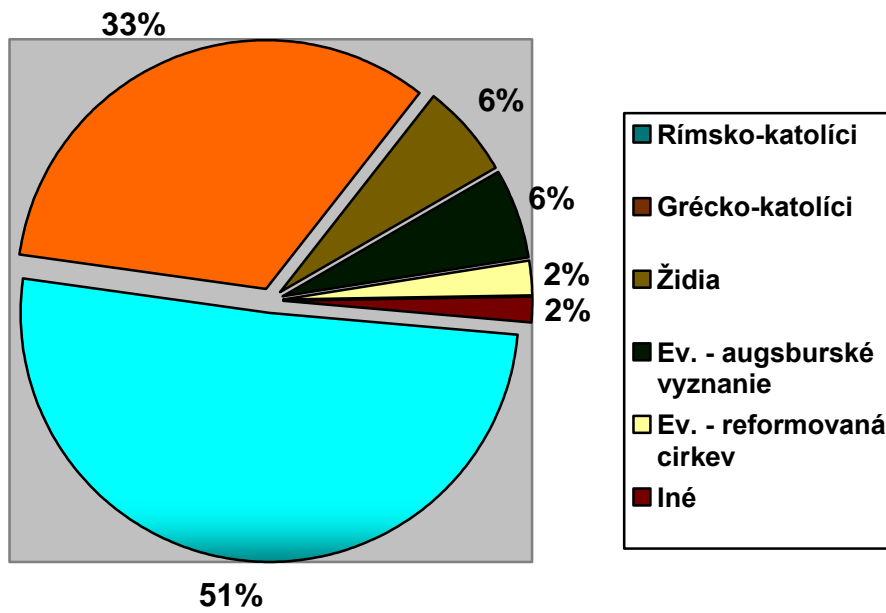
- a) kto pochádza od dvoch podľa rasy židovských starých rodičov (§ 1, ods. 2), ak sa

podľa § 1, písm. b) nepokladá za Žida,

- b) kto pochádza od jedného podľa rasy židovského starého rodiča (§ 1, ods. 2).

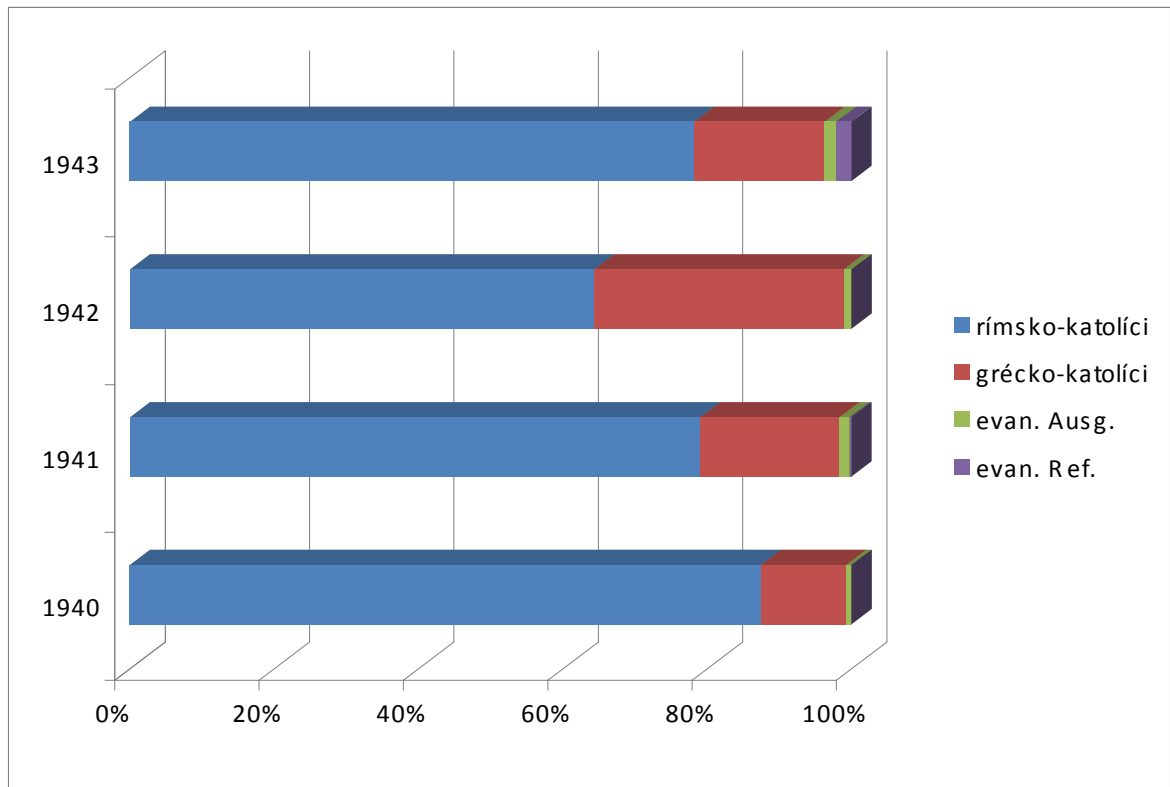
Príloha č. 8.

Percentuálne konfesionálne rozdelenie obyvateľstva v Šarišsko-zemplínskej župe.

Príloha č. 9.

Prehľad schválenej finančnej podpory cirkevným organizáciám v Šarišsko-zemplínskej župe.

Financie schválené cirkevným organizáciám v ŠZŽ					
rímsko-katolíci	125700	168500	134000	106500	534700
grécko-katolíci	17000	35000	80000	22000	154000
evan. Aug.	1000	2500	2000	6500	12000
evan. Ref.	0	500	5000	2000	7500

Príloha č. 10.

Ukážka koncesnej listiny č. 108219/18/1932, udelenej Eduardovi Benovičovi k prevádzaniu hostinskej a výčapníckej živnosti.

KRAJINSKÝ ÚRAD V BRATISLAVE ako II. ST. ŽIVNOSTENSKÝ ÚRAD

Čís. 108219/18/1932.

KONCESNÁ LISTINA.

Krajinský úrad v Bratislave ako II. stupňový živnostenský úrad udeľuje podľa §§-ov 23. a 259. zákona zo dňa 10. októbra 1924 čis. 259 Sb. z. a n. Eduardovi Benovičovi dňa 10. augusta 1932 v Modrej, narodenému, do Modrej okres. zúčastnenému, bytom v Modrej

koncesiu

ku prevádzaniu hostinskej a výčapníckej živnosti pre miestnosti nachádzajúce sa v obci Modra v prízemí domu číslo 52 označené v predložennom pláne pod čísl. I.

Táto koncesná listina oprávňuje dľa §-u 23. citovaného zákona:

a/ Čapovať pivo, víno, a ovocné víno,
b/ Čapovať a na drobnu predávať pálené liehové nápoje.

Koncesia je zaznačená v registri krajin. úradu pod čísl. 3321.
Živnostenský úrad je oprávnený podľa svojho uváženia vo verejnom záujme učiniť potrebné opatrenia a nariadiť potrebné zariadenia, keď sa dodatočne objavia nedostatky prevádzovacích miestností, alebo keď si to vyžadujú policajné dôvody.

Bratislava, dňa 7. júla 1932.

Zaznačeno u čísl. registru obce Modra 2/1. okres. úradu v Bratislave.

Krajinský prezident:
V. S.:

Príloha č. 11.**Arizačný kurz v Prešove**

V dňoch 8.-11.júna 1940

DEŇ	HODINA	TÉMA PREDÁŠKY	PREDNAŠAJÚCI
Pondelok	9. 00	Otvorenie kurzu	Poslanec A. Germuška
3.júna	½ 10-10	Zákon o židovských podnikoch a o Židoch zamestnaných v podnikoch	Hl.tajomník Dr.V. Marenčín
	10-11	Obchodník plnoprávny a neplnoprávny; živnostenský register	Profesor Ing. J.Solčány
	11-12	Živnosti a ich rozdelenie	Konc. B. Andrejko
	12-13	Spôsoby platenia	Ing. B. Šolc
	Popoludnie	Voľno	
Utorok	8-9	Arizácia židovských podnikov	Hl.tajomník Dr.V. Marenčín
4.júna	9-10	Právne úkony a zmluvy, spojené s arizáciou podnikov	Komisár Dr. R. Novomeský
	10-11	Zmenky	Profesor Ing. J.Solčány
	11-12	Účtovníctvo	Ing. B. Šolc
	Popoludní	Praktizovanie v obchodných podnikoch	
Streda	8-10	Účtovníctvo	Ing. B. Šolc
5.júna	10-12	Písomnosti obchodníka	Profesor Ing. J.Solčány
	Popoludní	Voľno	
Štvrtok	8-10	Písomnosti obchodníka	Profesor Ing. J.Solčány
6.júna	10-12	Účtovníctvo	Ing. B. Šolc
	12-13	Účasť administratívnych úradov pri arizácií	Komisár Dr. R. Novomeský
	Popoludní	Voľno	

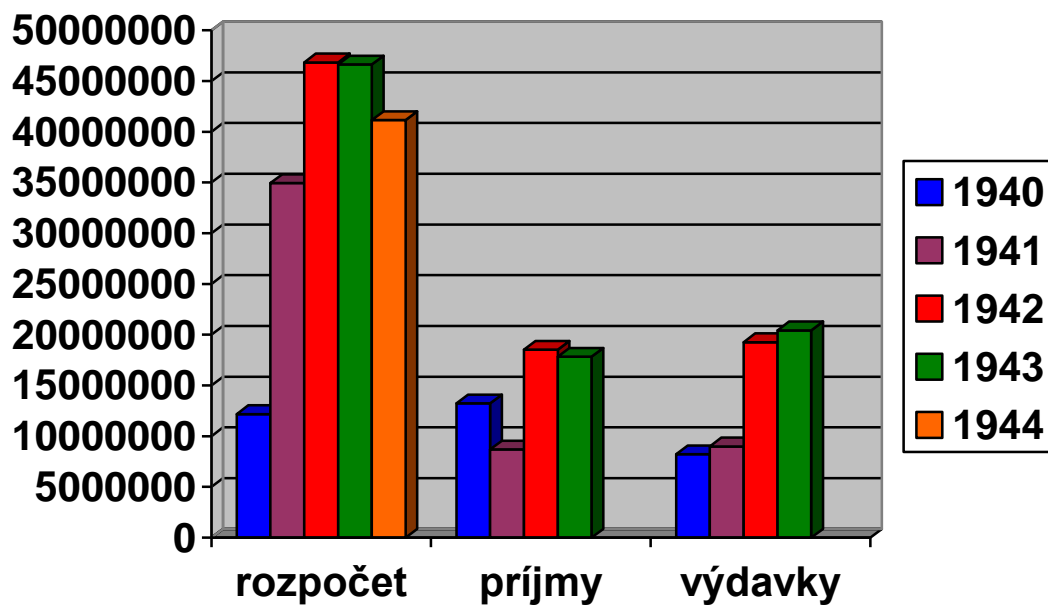
Piatok	Predpoludním	Praktizovanie v obchodných podnikoch	
7.júna	14-16	Podnik po stránke daňovej a poplatkovej	Komisár A.Hajdúšik
	16-18	Kalkulácia v podniku	Ing. B. Šolc
Sobota	8-10	Kalkulácia v podniku	Ing. B. Šolc
8.júna	10-12	Podnik po stránke daňovej a poplatkovej	Komisár A.Hajdúšik
	Popoludní	Voľno	
Pondelok	Predpoludním	Praktizovanie v obchodných podnikoch	
10. júna	14-15	Obchodné komory, živn. spoločenstvo a obchodná grémia	Hl. tajomník Dr. V. Marenčín taj. Mochnay
	15-16	Vlastnosti dobrého obchodníka a predavača	Profesor J.Landa
	16-17	Úprava obchodných miestností a výkladných skriň	Profesor J.Landa
	17-18	Súčinnosť HSES pri arizácií	Tajomník A. Moravčík
Utorok	9-1/2 10	Prívet predsedu Obchodného grémia a predsedu Živnostenského spoločenstva v Prešove	K. Enderla K.Bosák
11.júna	½ 10- ½ -12	Voľná debata –zodpovedanie dotazov pri spoločnej účasti prednášateľov	
	½ -12-12	Vydanie frekventačných vysvedčení	

Program arizačného kurzu, usporiadaného Obchodnou a priemyselnou komorou v spolupráci s Obchodnou akadémiou a Župným sekretariátom HSES v dňoch 8.- 11. júna 1940 v Prešove.¹⁸³

¹⁸³ Zdroj: MV SR- Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18,7064/1940, Prez.

Príloha č. 12.

Rozpočet Šarišsko-zemplínskej župy v rokoch 1940-1944.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Zdroj: MV SR- Štátny archív v Prešove, Šarišsko-zemplínska župa, ref. 18, 3578/1943-s. Adm. Rozpočet župy na rok 1944.